

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi: qısa tarixi şərh və danışıqlar prosesi	4
Beynəlxalq təşkilatların qəbul etdiyi sənədlər	25
1.BMT-nin qəbul etdiyi sənədlər	25
a). BMT Təhlükəsizlik Şurasının Qətnamələri	25
1) BMT Təhlükəsizlik Şurasının 30 aprel 1993-cü il 822 sayılı Qətnaməsi	25
2) BMT Təhlükəsizlik Şurasının 29 iyul 1993-cü il 853 sayılı Qətnaməsi	27
3) BMT Təhlükəsizlik Şurasının 14 oktyabr 1993-cü il tarixli 874 sayılı Qətnaməsi.....	29
4) BMT Təhlükəsizlik Şurasının 12 noyabr 1993-cü il 884 sayılı Qətnaməsi	31
b). BMT Təhlükəsizlik Şurası sədrinin bəyanatları	33
1) Təhlükəsizlik Şurası sədrinin 12 may 1992-ci il tarixli bəyanatı.....	33
2) Təhlükəsizlik Şurası sədrinin 26 avqust 1992-ci il tarixli bəyanatı	34
3) Təhlükəsizlik Şurası sədrinin 27 oktyabr 1992-ci il tarixli bəyanatı	35
4) Təhlükəsizlik Şurası sədrinin 29 yanvar 1993-cü il tarixli bəyanatı.....	36
5) Təhlükəsizlik Şurası sədrinin 6 aprel 1993-cü il tarixli bəyanatı.....	37
6) Təhlükəsizlik Şurası sədrinin 18 avqust 1993-cü il tarixli bəyanatı	38
7) Təhlükəsizlik Şurası sədrinin 26 aprel 1995-ci il tarixli bəyanatı.....	40
c) Birləşmiş Millətlərin Təşkilatının Baş Assambleyası tərəfindən qəbul olunmuş sənədlər.....	42
1) Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət.....	42
2. ATƏT-in qəbul etdiyi sənədlər	44
1) Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsi ATƏM Şurasının birinci əlavə görüşü. Helsinki, 24 mart 1992-ci il.....	44
2) Regional məsələlər Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı ATƏM fəaliyyətinin fəallaşması. Budapeşt, 6 dekabr 1994-cü il	46
3) Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Nazirlər Şurasının 5-ci görüşü. Budapeşt, 8 dekabr 1995-ci il.....	48
4) Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Zirvə görüşü. Lissabon, 3 dekabr 1996-cı il.....	49
5) Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Zirvə görüşü. İstanbul, 19 noyabr 1999-cu il.....	50

6) Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Nazirlər Şurasının 9-cu görüşü. Buxarest, 4 dekabr 2001-ci il.....	51
7) Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Nazirlər Şurasının 10-cu görüşü. Porto, 7 dekabr 2002-ci il.....	52
3. Avropa Birliyinin qəbul etdiyi sənədlər.....	54
1) Brüssel, 22 may 1992-ci il.....	54
2) Brüssel, 18 iyun 1992-ci il	55
3) Brüssel, 7 aprel 1993-cü il.....	56
4) Brüssel, 24 iyun 1993-cü il	57
5) Brüssel, 3 sentyabr 1993-cü il.....	58
6) Brüssel, 9 noyabr 1993-cü il	59
7) Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair Avropa İttifaqının mövqeyi	62
4. Avropa Şurası Parlament Assambleyası	63
1) Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin bəyannaməsi. (11 mart 1992-ci il).....	63
2) Avropa Şurası Parlament Assambleyasının qətnaməsi № 1047. (1994).....	64
3) Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin gərginləşməsinə dair bəyannaməsi. (15 aprel 1993-cü il)	65
4) Avropa Şurası Parlament Assambleyasının tövsiyəsi № 1251. (1994).....	66
5) Avropa Şurası Parlament Assambleyasının Ermənistan və Azərbaycanda qaçqın və məcburi köçkünlərin humanitar vəziyyətinə dair qətnaməsi № 1059. (1995).....	67
6) Avropa Şurası Parlament Assambleyasının Ermənistan və Azərbaycanda qaçqın və məcburi köçkünlərin humanitar vəziyyətinə dair tövsiyəsi № 1263. (1995).....	69
7) Avropa Şurası Parlament Assambleyasının Zaqafqaziyada münaqişələrə dair qətnaməsi № 1119. (1997).....	70
8) Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin kommünikəsi. (9 noyabr 2000-ci il).....	72
9) AŞPA-nın Nazirlər Komitəsinin qərarı. (Strasburq, 24 sentyabr 2001-ci il).....	73
10) ATƏT-in Minsk Konfransının məşğul olduğu Dağlıq Qarabağ bölgəsi üzərində münaqişə 1416 (2005) sayılı Qətnamə.....	75
11) ATƏT-in Minsk Konfransının məşğul olduğu Dağlıq Qarabağ bölgəsi üzərində münaqişə. 1690 (2005) sayılı Tövsiyə	78
5. İslam Konfransı Təşkilatı.....	80
1. Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişə üzrə qətnamə. Kəraçi, 25-29 aprel 1993-cü il.....	80

2. Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişə üzrə qətnamə. Kasablanka, 13-14 dekabr 1994-cü il.....82
3. Azərbaycan Respublikasına İqtisadi Yardım barədə 16/7-E IS sayılı qətnamə Kasablanka, 13-15 dekabr 1994-cü il.....84
4. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü haqqında qətnamə. Cakarta, 9-13 dekabr 1996-cı il 85
5. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü haqqında 18/8-P IS sayılı qətnamə. Tehran, 9-11 fevral 1997-ci il.....87
6. Azərbaycan Respublikasına iqtisadi yardım barədə 18/8-E IS sayılı qətnamə. Tehran, 9-11 fevral 1997-ci il 89
7. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü haqqında 13/30-P sayılı qətnamə.* Tehran, 28-30 may 2003-cü il 90
8. Azərbaycan Respublikasına İqtisadi yardım haqqında 21/30-E sayılı qətnamə*. Tehran, 28-30 may 2003-cü il.....93
9. Ermənistan Respublikasının təcavüzü nəticəsində Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində İslam tarixi və mədəniyyət abidələrinin məhv edilməsinə dağıdılması haqqında 10/30-C sayılı qətnamə.* Tehran, 28-30 may 2003-cü il 95
10. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü haqqında 9/33-P sayılı qətnamə. Bakı, İKT xarici işlər nazirlərinin 33-cü sessiyası. 19-21 iyun 2006-cı il 97
11. Azərbaycan Respublikasına İqtisadi Yardım Haqqında 10/33-E sayılı qətnamə. Bakı, İKT xarici işlər nazirlərinin 33-cü sessiyası. 19-21 iyun 2006-cı il.....100
12. Ermənistan Respublikasının təcavüzü nəticəsində Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində islam tarixi və mədəniyyət abidələrinin məhv edilməsi və dağıdılması haqqında 2/33-C sayılı qətnamə. Bakı, İKT xarici işlər nazirlərinin 33-cü sessiyası. 19-21 iyun 2006-cı il.....101
13. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü haqqında 10/11-P (IS) sayılı qətnamə. İKT-nin zirvə görüşü, Dakar, 13-14 mart 2008-ci il 103
14. Üzv ölkələrə, İKT üzvü olmayan ölkələrə və müsəlman icmalarına iqtisadi yardım fəaliyyəti ilə bağlı 2/11-E (IS) sayılı qətnamə. İKT-nin zirvə görüşü, Dakar, 13-14 mart 2008-ci il 106
15. İslamın müqəddəs yerlərinin qorunması haqqında 2/11-C (IS) sayılı qətnamə. İKT-nin zirvə görüşü, Dakar, 13-14 mart 2008-ci il 107

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi: qısa tarixi şərh və danışıqlar prosesi

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi uzunsürən ərazi münaqişələrindən biridir. XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq radikal erməni millətçilərinin Qarabağ bölgəsini Azərbaycandan ayırmaq istiqamətində apardıkları məqsədyönlü fəaliyyəti nəticəsində yaranmış bu qarşıdurma keçən əsrin 80-ci illərində SSRİ-də elan edilmiş “yenidənqurma” siyasəti şəraitində yenidən gündəmə gətirilmiş və SSRİ-nin süqut etməsinə müəyyən dərəcədə təsir göstərmişdir.

Bu gün Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan respublikalarının yenidən müstəqilliyə qovuşmasından 25 ildən artıq bir zaman keçməsinə baxmayaraq, həll edilməmiş Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi Cənubi Qafqaz bölgəsinin təhlükəsizlik, sülh və tərəqqi baxımından gələcək inkişafına ən böyük təhdidir. Onun tam və ədalətli şəkildə həll edilməsi Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətinin əsas prioritetidir.

Tarixi baxımdan bu münaqişənin kökləri Rusiya imperiyasının müstəmləkəçilik siyasəti ilə birbaşa bağlıdır. XIX əsrin əvvəllərində İran və Çar Rusiyası arasında aparılmış müharibələr (1804-1813 və 1826-1828-ci illər) nəticəsində imzalanmış Gülüstən və Türkmənçay müqavilələrinə əsasən Azərbaycanın şimal hissəsi Rusiya imperiyasının tərkibinə ilhaq edildi. 1828-1829-cu illər rus-türk müharibəsi isə Çar Rusiyası və Osmanlı Türkiyəsi arasında Ədirnə (Adrianopol) sülh müqaviləsi ilə yekunlaşdı. Beləliklə, Çar Rusiyası İran və Osmanlı Türkiyəsindən ehtiyatlandığına və yeni zəbt etdiyi Azərbaycanın şimal hissəsində mütləq əksəriyyət təşkil edən müsəlman əhaliyə inam bəsləmədiyinə görə tədricən bura təbii müttəfiq kimi bir sıra xristian xalqlarının nümayəndələrini (rus, alman, erməni, polyak və s.) yerləşdirməyə başladı.

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, hələ I Pyotr tərəfindən işlənib hazırlanmış ermənilərə arxalanmaq strategiyasını¹ rəhbər tutaraq, çar hökuməti bu köçürmə siyasətində üstünlüyü məhz İrandan və Osmanlı Türkiyəsindən olan ermənilərə verirdi. Rus tədqiqatçısı N.İ.Şavrov qeyd edir ki, əsasən, 1826-1828-ci illər Rusiya-İran müharibəsindən sonrakı iki il ərzində 40.000-dən artıq İran və 84.600 Türkiyə ermənisi erməni əhalinin yox dərəcəsində olduğu Yelizavetpol və İrəvan quberniyalarının ən yaxşı torpaqlarında rəsmi olaraq yerləşdirildi. Eyni zamanda, onun fikrincə, bura çoxlu sayda qeyri-rəsmi şəkildə köçürülmüş ermənilər də yerləşdirildilər ki, onların ümumi sayı 200.000 nəfərdən xeyli çox idi². Beləliklə, demək olar ki, XIX əsrin dördüncü hissəsini, eləcə də XX əsrin əvvəllərini, o cümlədən Birinci Dünya müharibəsi illərini əhatə etməklə, yüz ilə yaxın bir zaman çərçivəsində Çar Rusiyası tərəfindən aparılmış köçürmə siyasəti nəticəsində bölgədə erməni əhalinin sayı əhəmiyyətli dərəcədə artdı. Belə ki, N.İ.Şavrovun qeydlərinə əsasən, XX əsrin əvvəllərində Cənubi Qafqazda yaşayan 1 milyon 300 min erməninin 1 milyondan çoxu bu bölgənin yerli əhalisi olmamış, Rusiya hakimiyyət orqanları tərəfindən buraya köçürülmüşdür³.

Digər tərəfdən, Rusiya imperiyası Azərbaycana köçürülmüş ermənilərə münasibətdə müxtəlif güzəşt və imtiyaz tətbiq edirdi, bu isə onların yerli əhaliyə nisbətən daha sürətlə varlanmasına səbəb olurdu. Təsadüf

¹ F.Shafiyev. Armenian-Azerbaijani conflict: roots. Massacres of 1905-1906. - "Diplomatiya aləmi" jurnalı, Bakı, 2007, № 17, p.15

² Н.И.Шавров. Новая угроза русскому делу в Закавказье: предстоящая распродажа Мугани инорадам. Санкт-Петербург. 1911, с. 60

³ Yənə orada, c. 61

deyil ki, azərbaycanlı burjuaziyasına nisbətən daha əvvəl formalaşmış erməni burjuaziyası iqtisadi cəhətdən daha güclü idi. O, Azərbaycan iqtisadiyyatının bir sıra sahələrində əhəmiyyətli mövqelərə, siyasi məsələlərdə isə böyük təcrübəyə malik idi⁴. Həmçinin çoxlu sayda erməni dövlət qurumlarında çalışırdı, müsəlmanlar isə dövlət və hərbi orqanlarda yox dərəcəsində idi⁵. Bütün bu təzadlar siyasi, iqtisadi və s. sahələrdə ziddiyyətlərin artmasına gətirib çıxarırdı və gələcək qarşıdurma üçün əlverişli şərait yaradırdı.

Münasibətlərin gərginləşməsinə təsir edən səbəblərdən biri də 1890-cı ildə Tiflisdə yaradılmış “Daşnaksutyun” partiyasının həm siyasi, həm də terror da daxil olmaqla hərbi sahədə apardığı fəaliyyəti ilə bağlıdır. Məhz bu partiyanın proqramında irəli sürülən “Böyük Ermənistan” ideyasını reallaşdırmaq istiqamətində aparılan siyasət nəticəsində daşnaklar planlı şəkildə azərbaycanlılara qarşı dəhşətli cinayətlər törədirdi, çoxlu sayda terror aktları təşkil edirdilər. 1920-ci illərdə Gürcüstanda kənd təsərrüfatı nazirinin müavini vəzifəsində işləmiş Karibinin fikrincə, “erməni məsələsi”nin Türkiyə hüdüdlərindən Cənubi Qafqaz bölgəsinə siyarət etməsi və daşnakların gələcək erməni muxtariyyətini qurmaq üçün başdan-başa yalnız ermənilərdən ibarət ərazilər yaratmaq istiqamətində apardıqları siyasət nəticəsində bölgədə milli zəmində düşmənçilik və nifrət hisləri yarandı, bu da, öz növbəsində, erməni-müsəlman qırğınlarının baş verməsinə səbəb oldu⁶. Beləliklə, 1905-1906-cı illərdə və 1918-ci ilin martında baş vermiş *erməni-müsəlman*⁷ qırğınları Qarabağ da daxil olmaqla, Azərbaycanın bir sıra bölgələrini əhatə etməklə minlərlə insanın ölümü ilə nəticələndi⁸.

Qeyd etmək lazımdır ki, 1918-ci ilin 28 may tarixində müsəlman Şərqiində ilk demokratik dövlət kimi yaranmış və 23 ay fəaliyyət göstərmiş Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin (AXC) həmin dövr üçün qəbul etdiyi vacib qərarlardan biri də 1918-ci il iyulun 15-də Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasının təsis edilməsi idi. Komissiya 1918-ci ilin Mart hadisələri də daxil olmaqla, ümumilikdə Birinci Dünya müharibəsi illərində Cənubi Qafqazda yerli müsəlmanlara qarşı törədilmiş vəhşilikləri və onların əmlaklarına qəsdlə bağlı məsələləri araşdırmalı və bu işdə günahkar olanları məhkəmə məsuliyyətinə cəlb etməli idi⁹. Komissiyanın 1919-cu ilin avqust ayına qədər topladığı 36 cild (3.500 səhifə) həcmində olan materialların 6 cildi (740 səhifə) Bakı şəhəri və onun ətraf kəndlərinin müsəlman əhalisinə qarşı törədilmiş zorakılıq aktlarını əhatə edirdi. İstintaq materialının digər cildlərində isə ermənilər tərəfindən Bakı quberniyasının Şamaxı, Quba, Göyçay, Cavad qəzalarında, Gəncədə, Nuxada, Qarabağda, Zəngəzurda və Azərbaycanın digər rayonlarında törədilmiş dəhşətli cinayətlər öz əksini tapmışdır¹⁰.

AXC hökumətinin daha bir vacib qərarı 1919-cu il yanvar ayının 29-da Şuşa, Zəngəzur, Cavanşir və Cəbrayıl qəzalarının ərazisində Qarabağ general-qubernatorluğunun yaradılması idi. Xosrov bəy Sultanov Qarabağın ilk general-qubernatoru təyin edildi. Məlumdur ki, AXC hökuməti vaxtının çoxunu Dağlıq Qarabağda ermənilərin törətdiyi iğtişaşların qarşısının alınmasına yönəltməli olurdu, çünki Dağlıq Qarabağ

⁴ Д.Б.Сеидзаде. Из истории азербайджанской буржуазии в начале XX века, Баку, 1978, с.38

⁵ F.Shafiyev. Armenian-Azerbaijani conflict: roots. Massacres of 1905-1906. - "Diplomatiya aləmi" jurnalı, Bakı, 2007, № 17, p.16

⁶ Кариби. Красная книга. Тифлис, 1920, стр. 49, 50 (История Азербайджана по документам и публикациям. Баку, 1990, сәh. 159)

⁷ Erməni-azərbaycanlı - müəllif

⁸ 1918-ci il mart qırğınlarının qurbanlarının xatirəsini anmaq məqsədilə 1998-ci ildən 31 mart Azərbaycan Respublikasında Azərbaycanlıların Soyqırımı günü kimi qeyd olunur.

⁹ Zaqafqaziya Seyminin müsəlman fraksiyası və Azərbaycan Milli Şurası iclaslarının protokolları., Bakı, 2006, s.19

¹⁰ T.Vəlizadə. 1918-ci il Mart soyqırımının Bakı hadisələri. Bütöv Azərbaycan ocaqları, 26 aprel 2016-cı il - http://bao.az/categories_Tarix/subcategories_Tarixparent/product_4898875717

da daxil olmaqla, Cənubi Qafqazın müxtəlif bölgələrində təşkil edilmiş Erməni Milli şuralarının fəaliyyəti Ermənistan (Ararat) Respublikası yaranan gündən daşnak partiyasının İrəvandan idarə edilən yerli təşkilatları tərəfindən istiqamətləndirilirdi. Yalnız 1919-cu ilin avqust ayının 15-də Qarabağın dağlıq hissəsini təmsil edən erməni kəndlilərinin nümayəndələrinin VII qurultayında Azərbaycan hökumətinə tabe olmaq və Azərbaycanın tərkibində azərbaycanlı əhali ilə sülh şəraitində yaşamaq qərara alındı. Qarabağ general-qubernatoru yanında altı nəfərdən (üç azərbaycanlı və üç erməni) ibarət şura yaradıldı və bütün millətlərarası prinsiplial məsələlərin həyata keçirilənə qədər bu şurada müzakirə edilməsi qərara alındı¹¹.

Lakin Qarabağ ermənilərinin AXC hakimiyyətini tanıması və AXC hökumətinin onlara mədəni-millî muxtariyyət hüququ verməsinə¹² baxmayaraq, sonrakı illərdə daşnakların təsiri altında Dağlıq Qarabağ erməniləri öz məkrli siyasətlərindən əl çəkməyərək, Dağlıq Qarabağı Ermənistana birləşdirmək istiqamətində fəaliyyətini davam etdirdilər. Məhz onların 1920-ci ilin yazında Dağlıq Qarabağda qiyam qaldırması nəticəsində Azərbaycan Ordusunun əsas qüvvələrinin Dağlıq Qarabağa göndərilməsi bolşevik Rusiyasının XI Qırmızı Ordusunun Azərbaycanı asanlıqla işğal etməsinə əlverişli şərait yaratdı¹³. Beləliklə, AXC hakimiyyətinin süqutundan sonra 1920-ci ilin aprelin 28-də Azərbaycanda, noyabrın 29-da isə Ermənistanda sovet hakimiyyəti quruldu.

Məlumdur ki, Ermənistanda Sovet hakimiyyətinin qələbəsi münasibətilə 1920-ci il noyabr ayının 30-da Azərbaycan Kommunist (bolşevik) Partiyasının Mərkəzi Komitəsinin Siyasi və Təşkilat bürosu tərəfindən hazırlanmış və dekabrın 1-də Bakı Sovetinin tənənəli iclasında N.Nərimanov tərəfindən bəyan edilmiş deklarasiyaya əsasən, Zəngəzur və Naxçıvan Ermənistanın tərkibinə keçməli, Qarabağın dağlıq hissəsinə isə öz müstəqilliyini təyin etmə hüququ verilməli idi¹⁴. Lakin S.Orconikidzenin Ermənistanın yeni rəhbərliyi ilə apardığı yazışmalarında, eləcə də V.Leninə, İ.Stalinə və G.Çiçerinə göndərdiyi məktub, teleqram və birbaşa xətlə danışıqlarında Qarabağın dağlıq hissəsi haqqında deklarasiyada qeyd edilən məqamlar təhrif edilmiş və Naxçıvan, Zəngəzur, eləcə də Dağlıq Qarabağın Azərbaycan tərəfindən Sovet Ermənistanına verilməsi diqqətə çatdırılmışdı. Məhz bu yanaşma nəticəsində 1920-ci ilin dekabrın əvvəllərində İ.Stalinin Ermənistana göndərdiyi təbrik məktubunda Azərbaycanın bu vilayətlərdən könüllü olaraq əl çəkdiyi və Zəngəzur, Naxçıvan və Dağlıq Qarabağın Sovet Ermənistanına verildiyi fikri yanlış olaraq elan edilmişdi¹⁵.

Lakin, əgər bir tərəfdən, Zəngəzurun qərb hissəsi heç bir müqavimət göstərilmədən Ermənistana birləşdirildisə, digər tərəfdən 1921-ci ilin əvvəllərində Naxçıvan əhalisinin 90 faizindən çoxunun Naxçıvanın Azərbaycanın tərkibində qalmasına səs verməsi onun Azərbaycanın tərkibində saxlanılmasını labüd etdi. Həmçinin 1921-ci ilin martın 16-da RSFSR və Türkiyə arasında Moskvada imzalanmış müqaviləyə əsasən, Rusiya və Türkiyə Naxçıvanın Azərbaycanın protektoratı altında muxtariyyətə malik olmasını təsdiqlədi. Naxçıvanın bu statusu digər bir beynəlxalq müqavilədə - Rusiya, Türkiyə, Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistanın 1921-ci ilin oktyabrında imzaladıqları Qars müqaviləsində də öz əksini tapdı¹⁶.

¹¹ A.Paşayev A. Açılmamış səhifələrin izi ilə. Bakı, 2001, səh. 318-320

¹² "Azərbaycan" qəzeti, N 185, 2 sentyabr, 1919-cu il (A.Paşayev A. Açılmamış səhifələrin izi ilə. Bakı, 2001, səh.289)

¹³ A.Paşayev . Açılmamış səhifələrin izi ilə. Bakı, 2001, səh.291

¹⁴ Yəne orada, səh. 322

¹⁵ Yəne orada, səh. 323

¹⁶ T.Köçərli. Qarabağ. Bakı, "Elm", 2002, səh.371-372

Qarabağın dağlıq hissəsi ilə bağlı mübahisəli vəziyyət uzun müzakirələrin aparılması və ziddiyyətli qərarların qəbul edilməsi ilə iki il yarım davam etdi və nəhayət, 1923-cü ilin iyulun 7-də Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsinin (Az.MİK) qəbul etdiyi “Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin yaradılması haqqında” dekretlə sona çatdı. Həmin sənədə əsasən Azərbaycan SSR-in tərkib hissəsi kimi və mərkəzi Xankəndi olmaqla Dağlıq Qarabağda muxtar vilayət yaradıldı¹⁷. 1923-cü ilin sentyabr ayının 18-də keçirilmiş vilayət partiya komitəsinin iclasında Xankəndinin adı dəyişdirildi və bu şəhər Stepan Şaumyanın şərəfinə Stepanakert adlandırıldı¹⁸. 1924-cü il noyabrın 26-da Az.MİK-in qərarı ilə təsdiq edilərək mətbuatda dərc edilmiş “Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti haqqında Əsasnamə”nin birinci maddəsinə uyğun olaraq, “Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti Azərbaycan SSR-in tərkib hissəsi elan edilirdi”¹⁹.

Şübhəsiz ki, Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının (Azərbaycan SSR) tərkibində Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin (DQMV) yaradılması radikal erməni millətçilərinin müəyyən dərəcədə öz məqsədlərinə çatması demək idi. Sonrakı illərdə Azərbaycan sovet hökumətinin DQMV üçün lazım olan bütün güzəştlərə getməsinə baxmayaraq, millətçilər gizli şəkildə təbliğat aparmaqla DQMV-ni Ermənistan Sovet Sosialist Respublikasına (Ermənistan SSR) birləşdirmək istiqamətində fəaliyyət göstərirdilər. “Qohum dövlət”²⁰ prinsipindən çıxış edən Ermənistan SSR isə DQMV-də yaşayan separatçı erməni azlığına davamlı şəkildə dəstək verirdi. 1945-ci ilin noyabrında Ermənistan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin katibi H.Arutyunovun DQMV-nin Ermənistana birləşdirilməsi haqqında İ.Stalinə ünvanladığı müraciəti²¹, 1964-cü ildə SSRİ Ali Sovetinin sədri A.İ.Mikoyanın Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi ilə bağlı N.S.Xruşçova etdiyi təklifi²², 1988-ci ilin fevralında Dağlıq Qarabağ Vilayət Sovetinin Azərbaycanın tərkibindən çıxaraq, Ermənistanın tərkibinə daxil olmaq haqqında qərarı²³ və nəhayət, 1989-cu il dekabrın 1-də Ermənistan SSR Ali Sovetinin “DQMV-nin Ermənistan SSR-ə birləşdirilməsi” haqqında qərarı²⁴ buna bariz misallardır. Bu kontekstdə 1991-ci il sentyabrın 2-də DQMV və Azərbaycan SSR-in Şaumyan (kənd) rayonu hüdüdlərində qondarma “Dağlıq Qarabağ Respublikasının” (“DQR”) elan edilməsi və dekabrın 10-da burada “referendum” keçirilməsi Ermənistan SSR-in özünü münaqişə tərəfi kimi qələmə verməmək və Azərbaycanda baş verən hadisələrdə iştirak etmədiyini nümayiş etdirmək üçün atılmış bir addım idi. Buna cavab olaraq Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti 1991-ci ilin noyabrın 23-də Dağlıq Qarabağ bölgəsinin muxtariyyət statusunu ləğv etdi²⁵.

Əfsuslar olsun ki, M.Qorbaçov başda olmaqla sovet rəhbərliyinin ilk gündən bu problemə münasibətdə prinsipial mövqedən çıxış etməməsi, səhlənkarlıq və qətiyyətsizlik göstərməsi onun vaxtında qarşısının alınmasına imkan vermədi və 1991-ci ilin dekabrın 26-da SSRİ rəsmi olaraq süqut etdikdən sonra bu

¹⁷ A.Paşayev. Açılmamış səhifələrin izi ilə. Bakı, 2001, səh.335

¹⁸ Yəne orada, səh. 339

¹⁹ Yəne orada, səh. 341

²⁰ “Qohum dövlət” (kin-state) termini altında milli azlıqları qonşu dövlətlərin (“ev sahibi olan dövlət” (host-state)) tərkibində yaşayan dövlətlər nəzərdə tutulur.

²¹ Yəne orada, səh.343

²² T.Köçərli. Qarabağ. Bakı, “Elm”, 2002, səh.399

²³ Yəne orada, səh.403

²⁴ E.Əhmədov. Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü: etnik təmizləmə, soyqırımı, terror, işğal. II kitab. Bakı, Elmin İnkişafı Fondu, 2015, s.45

²⁵ Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin rəsmi saytı - <https://static.president.az/media/W1siZiIsIjIwMTkvMDQvMDMvOWd0ZTNtOW9qM19EYWsaxFFcWFyYWJhcV9BZWkUucGRmlld?sha=ead7addf8a8a4267>

qarşıdurma müstəqilliklərini bərpa etmiş Azərbaycan və Ermənistan Respublikaları arasında dövlətlərarası münaqişəyə çevrildi.

Bu kontekstdə xüsusi olaraq vurğulanmalıdır ki, SSRİ-nin sərhədləri daxilində müstəqillik əldə etmiş 12 müttəfiq respublikanın sərhədləri tərkiblərindəki muxtariyyətlər də daxil olmaqla (1991-ci il sentyabrın 6-da SSRİ xalq deputatlarının növbədənənar qurultayı tərəfindən müstəqillikləri tanınmış üç Baltıqyanı respublikadan başqa) *uti possidetis juris* prinsipi əsasında, yəni müstəqillik əldə etdikləri zaman mövcud olan inzibati sərhədlər çərçivəsində, dünya birliyi tərəfindən tanındı.

Azərbaycan hökumətinin bir sıra beynəlxalq təşkilatlara (İÖT, BMT, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müqaviləsi (ATƏM)²⁶ və s.) müraciət edərək,²⁷ Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsini sülh yolu ilə həll etməyə çalışmasına baxmayaraq, Ermənistan Respublikasının rəhbərliyinin və eləcə də “DQR” separatçılarının destruktiv siyasəti buna imkan vermədi və münaqişə tezliklə yeni mərhələyə - eskalasiya mərhələsinə daxil oldu. Nəticədə, 1992-1994-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq səviyyədə tanınmış ərazisinin beşdə bir hissəsi (keçmiş DQMV və onunla qonşu olan yeddi inzibati rayon - Laçın, Kəlbəcər, Ağdam, Fizuli, Cəbrayıl, Qubadlı və Zəngilan) Ermənistan Respublikasının silahlı qüvvələri tərəfindən zəbt edildi. Hərbi əməliyyatlarda iyirmi min azərbaycanlı həlak oldu, bir milyona yaxın insan işə qaçqın və məcburi köçkünə çevrildi.

Məlumdur ki, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair bir sıra nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar və o cümlədən BMT-nin Təhlükəsizlik Şurası (BMT TŞ) və Baş Məclisi (BMT BM), İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı (İÖT), Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı (ATƏT), Avropa İttifaqının Parlament Assambleyası (AŞPA), Avropa İttifaqı (Aİ), Avropa Parlamenti (AP) və s. tərəfindən çoxsaylı qərar və qətnamələr qəbul edilmiş və onlarda Dağlıq Qarabağ bölgəsi də daxil olmaqla, Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyü dəstəklənmişdir. Bu kontekstdə bu gün də Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri əsasında həlli üzrə siyasi prosesin hüquqi çərçivəsini müəyyən edən və 1993-cü ildə BMT TŞ tərəfindən qəbul edilmiş dörd qətnamə (822 (30 aprel), 853 (29 iyul), 874 (14 oktyabr) və 884 (11 noyabr))²⁸ xüsusi olaraq vurğulanmalıdır. Dağlıq Qarabağ bölgəsinin Azərbaycan Respublikasına mənsub olmasını birmənalı şəkildə təsbit edən bu qətnamələrdə ölkəmizin suverenliyi, ərazi bütövlüyü və sərhədlərinin toxunulmazlığı dəstəklənmiş, ərazi ələ keçirilməsi üçün güc tətbiq olunmasının yolverilməzliyi təsdiq edilmiş və işğalçı qüvvələrin dərhal, tam və qeyd-şərtsiz Azərbaycan Respublikasının ərazilərindən çıxarılması tələb edilmişdir. Lakin bu beynəlxalq hüquqi sənədlərin qəbul edilməsinə baxmayaraq, Ermənistan Respublikası onların icra etməkdən boyun qaçıraraq, beynəlxalq ictimaiyyət isə bu ölkəyə qarşı heç bir ciddi təzyiqli tədbirləri görməmişdir.

²⁶ 1994-cü ildən ATƏT adlanır

²⁷ M.Qasımlı. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991-2003). I hissə, Bakı, 2015, səh. 150-152

²⁸ BMT TŞ-nin 3205-ci iclasında qəbul edilmiş 822 (1993) sayılı qətnamə. 30 aprel 1993-cü il - [https://undocs.org/ru/S/RES/822\(1993\)](https://undocs.org/ru/S/RES/822(1993)); BMT TŞ-nin 3259-cü iclasında qəbul edilmiş 853 (1993) sayılı qətnamə. 29 iyul 1993-cü il - [https://undocs.org/ru/S/RES/853\(1993\)](https://undocs.org/ru/S/RES/853(1993)); BMT TŞ-nin 3292-ci iclasında qəbul edilmiş 874 (1993) sayılı qətnamə. 14 oktyabr 1993-cü il - [https://undocs.org/ru/S/RES/874\(1993\)](https://undocs.org/ru/S/RES/874(1993)); BMT TŞ-nin 3313-cü iclasında qəbul edilmiş 884 (1993) sayılı qətnamə. 12 noyabr 1993-cü il - [https://undocs.org/ru/S/RES/884\(1993\)](https://undocs.org/ru/S/RES/884(1993))

Beləliklə, Ermənistan Respublikası qohum dövlət kimi bu günə qədər Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə tanınmış ərazisində yaradılmış qondarma “DQR” rejiminə bütün istiqamətlərdə dəstək verməyi davam etdirir. Bu dövlətin silahlı qüvvələrinin “Azərbaycan Ordusuna qarşı döyüşməsi, Azərbaycan ərazilərinin işğalında birbaşa iştirakı və həmin ərazilərdə yerləşdirilməsi... və s. kimi faktlar Ermənistanın münaqişədə tərəf kimi çıxış etdiyini sübut edir”²⁹. 2015-ci ilin iyununda Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin “Çıraqov və digərləri Ermənistana qarşı” adlı işlə bağlı qəbul etdiyi yekun qərar da bunu bir daha təsdiqləyir. Bu sənəddə qeyd edilir ki, “Ermənistan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ilk günlərindən “DQR” üzərində əhəmiyyətli və həlledici bir təsirə malikdir. Hər iki qurum faktiki olaraq bütün mühüm məsələlərdə bir-biri ilə sıx inteqrasiyadadır və bu vəziyyət bu günə qədər davam etməkdədir. Başqa sözlə, “DQR” və onun hökuməti faktiki olaraq Ermənistanın hərbi, siyasi, maliyyə və digər dəstəyi nəticəsində mövcuddur və nəticədə Ermənistan Dağlıq Qarabağ və ətraf ərazilər üzərində, Laçın da daxil olmaqla, effektiv nəzarəti həyata keçirir”³⁰.

Ötən illər ərzində münaqişənin həlli istiqamətində aparılmış danışıqlar prosesini şərti olaraq altı mərhələyə: 1) Vasitəçilik səylərinin ilkin mərhələsi və atəşkəsin əldə edilməsi (1992-1994-cü illər); 2) ATƏT MQ-nin struktur baxımından möhkəmləndirilməsi və Lissabon zirvə toplantısı (1994-1996-cı illər); 3) Sülh formulunun axtarışı (1997-2001-ci illər); 4) "Praqa Prosesi"ndən “Madrid Prinsipləri”nə doğru (2004-2011-ci illər); 5) Nəticəsiz danışıqlar və hərbi sülh prosesi (2012-2018-ci illər) və 6) Ermənistanda siyasi böhran və hakimiyyət dəyişikliyindən sonra aparılan danışıqlar (2018-ci ilin mayından bu günə qədər) bölmək olar.

Vasitəçilik səylərinin ilkin mərhələsi əsasən vasitəçilik institutunun yaradılmasını və hərbi əməliyyatlar başladıqdan sonra atəşkəsin əldə edilməsi istiqamətində aparılan vasitəçilik səylərini əhatə edir. ATƏM, eləcə də Rusiya Federasiyası (RF), İran İslam Respublikası (İİR) və Qazaxıstan tərəfindən irəli sürülmüş müxtəlif vasitəçilik təşəbbüsləri, bir sıra beynəlxalq təşkilatların bu münaqişə ilə bağlı qəbul etdikləri beynəlxalq hüquqi sənədlər və tərəflər arasında 1994-cü il mayın 12-dən etibarən qüvvəyə minmiş atəşkəs haqqında razılığın əldə edilməsi bu mərhələnin başlıca xüsusiyyətlərindəndir.

Azərbaycan və Ermənistan respublikalarının 1992-ci ildə ATƏM-ə (30 yanvar) və BMT-yə (2 mart) üzv qəbul edilməsi ilə Dağlıq Qarabağdakı mövcud vəziyyət haqqında bu beynəlxalq təşkilatlara dəqiq və ətraflı məlumat verilməsi, eləcə də münaqişə bölgəsinə onların nümayəndələrinin səfərlərinin təşkil edilməsi üçün əlverişli imkan yarandı. Məsələn, 1992-ci ilin 12-18 fevral tarixlərində Azərbaycana və Ermənistana səfər etmiş ATƏM-in nümayəndə heyətinin münaqişə haqqında hazırladığı aralıq hesabat 27-28 fevral tarixlərində ATƏM-in Yüksək Vəzifəli Şəxslər Komitəsinin (YVŞK) Praqada keçirilmiş 7-ci iclasında müzakirə edildi³¹. Eyni zamanda BMT-nin Baş Katibi Butros Butros Qalinin təşəbbüsü ilə 1992-ci ilin mart ayında ABŞ-in keçmiş dövlət katibi Sayrus Vensin rəhbərliyi altında Azərbaycana və Ermənistana göndərilmiş BMT-nin ilk

²⁹ Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin rəsmi saytı - <https://static.president.az/media/W1siZiIsIjIwMTkxMDQvMDMvOWd0ZTNtOW9qM19EYWdsaXFfcWFyYWJhcV9BWkUucGRmI1Id?sha=ead7addf8a8a4267>

³⁰ Case of Chiragov and others v. Armenia (Application no. 13216/05). European Court of Human Rights. Grand Chamber. Judgment (Merits). Strasbourg, 16 June 2015, p.68

³¹ CSCE Seventh meeting of the Committee of Senior officials, Journal No 2., Prague 1992, OSCE.org - <http://www.osce.org/resources/183791?download=true>

faktaraşdırıcı missiyası münaqişə bölgəsindəki vəziyyətə dair müvafiq hesabat hazırlayaraq, BMT-nin Baş Katibinə təqdim etdi³².

Bundan əlavə, ATƏM-in Xarici İşlər Nazirlər Şurasının 1992-ci il martın 24-də Helsinkidə keçirilmiş əlavə iclasında ATƏM-in himayəsi altında Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair Minsk konfransının çağırılması qərara alındı. Bu konfrans ATƏM-in prinsip, öhdəlik və müddəalarına əsaslanaraq danışıqlar aparmaq vasitəsilə münaqişənin sülh yolu ilə həll edilməsi üçün daimi fəaliyyət göstərən bir forum olmalı idi³³. Konfransda aşağıdakı 11 dövlətin - ABŞ, Almaniya, Belarus Respublikası, Çexiya və Slovakiya Federativ Respublikası³⁴, Fransa, İsveç, İtaliya, RF, Türkiyə, Azərbaycan və Ermənistan nümayəndələri iştirak etməli idi. Dağlıq Qarabağdan seçilmiş nümayəndələr isə konfransın üzvü olan dövlətlərlə məsləhətləşmələr aparıldıqdan sonra konfransın sədri tərəfindən maraqlı tərəf³⁵ kimi konfransa dəvət edilə bilərdilər³⁶. Yenicə yaradılmış MDB-nin İcraiyyə Komitəsi Minskə yerləşdiyi və Belarus hökumətinin çağırılması nəzərdə tutulan bu tədbirə paytaxt şəhərini verdiyi üçün bu beynəlxalq konfransın məhz Minskə çağırılması qərara alındı³⁷.

Bu dövrdə bir sıra qonşu dövlətlər də Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizama salınması ilə əlaqədar vasitəçilik təşəbbüsləri ilə çıxış etməyə çalışırdılar. Onlardan biri də İİR idi. 1992-ci ilin fevralın 25-də İİR-in xarici işlər naziri Əli Əkbər Vilayəti Azərbaycana səfər edərək ölkə rəhbərliyi ilə görüşdü. Lakin bu təşəbbüsün uğurla nəticələnməsinə İİR-in xarici işlər nazirinin fevralın 26-da Ermənistana planlaşdırdığı səfər zamanı Ermənistan silahlı qüvvələrinin törətdiyi Xocalı soyqırımı³⁸ mane oldu. 613 nəfərin öldürülməsi (onların arasında 106 qadın, 63 uşaq və 70 qoca vardı), 1275 nəfərin əsir götürülməsi, 487 nəfərin şikəst olması (onlardan 76 nəfəri həddi-bulağa çatmamışdı) və 150 nəfərin itkin düşməsi ilə nəticələnmiş Xocalı faciəsi bu gün dünyanın on altı ölkəsi tərəfindən rəsmən soyqırım kimi tanınır³⁹.

1992-ci ilin mayın 7-də İİR-in Prezidenti Əkbər Həşemi Rəfsəncani tərəfindən irəli sürülmüş daha bir vasitəçilik təşəbbüsü çərçivəsində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətlərini yerinə yetirən Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Sədri Yaqub Məmmədov və Ermənistan Respublikasının Prezidenti Levon Ter-Petrosyan arasında Tehrandə təşkil edilmiş görüşdə tərəflər arasında atəşkəsin dayandırılmasına və münaqişənin sülh yolu ilə həll edilməsinə dair Tehran bəyannaməsi imzalandı. Lakin səhəri gün, yəni mayın 8-də Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Şuşa şəhərinin işğal edilməsi⁴⁰ bu vasitəçilik təşəbbüsünün də nəticəsiz qalmasına səbəb oldu.

³² O.Paye and E.Remacle. UN and CSCE Policies in Transcaucasia. In: "Contested Borders in the Caucasus. By Bruno Coppieters, 1996 - <http://poli.vub.ac.be/publi/ContBorders/eng/ch0401.htm>

³³ Р.Мехтиев. Нагорный Карабах: История, прочитанная по источникам. Москва, Издательство "Аквариус", 2014, стр.262

³⁴ 1993-cü il yanvarın 1-də Çexiya və Slovakiya bir-birindən ayrıldı. Onlar hal-hazırda müstəqil dövlətlərdir və ATƏT MQ-nin üzvləri deyil. Keçmiş Çexiya və Slovakiya Federativ Respublikası isə bu qrupda Finlandiya ilə əvəzlənmişdir.

³⁵ Həmin dövrdən Ermənistan və Azərbaycan münaqişə tərəfləri, Dağlıq Qarabağın erməni və azərbaycanlı icmaları isə maraqlı tərəf kimi Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişənin həlli üzrə danışıqlar prosesində təmsil olunur.

³⁶ Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE), "Helsinki Additional Meeting of the CSCE Council. Summary of Conclusions," Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE), March 24, 1992, OSCE.org - <http://www.osce.org/mc/29121?download=true>

³⁷ M.Qasımlı. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991-2003). I hissə, Bakı, 2015, səh. 162

³⁸ Yəne orada, 2015, səh. 153-155

³⁹ Xocalı soyqırımı indiyədək dünyanın 16 ölkəsi, ABŞ-ın 24 ştatı tərəfindən tanınıb. Azertag.az, 7 mart 2018-ci il - https://azertag.az/xeber/Xocali_soyqirimi_indiyedek_dunyanin_16_olkesi_ABS_in_24_statu_terefinden_tanininib-1142927

⁴⁰ M.Qasımlı. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991-2003). I hissə, Bakı, 2015, səh. 164-165

Eyni zamanda Şuşanın işğalından sonra, mayın 14-də Azərbaycan Respublikasının eks-prezidenti Ayaz Mütəllibovun yenidən hakimiyyətə qayıtmaq cəhdi Azərbaycanda ölkədaxili gərginliyi son həddə çatdıraraq, mayın 15-də mövcud hakimiyyətin Azərbaycan Xalq Cəbhəsi tərəfindən devrilməsi ilə nəticələndi⁴¹. Bu vəziyyətdən məharətlə istifadə edən Ermənistan silahlı qüvvələri mayın 18-də keçmiş DQMV hüduqlarından kənarında yerləşən ilk inzibati rayonu - Laçın rayonunu işğal etdi və “humanitar dəhliz” adlandırdığı bu yolla Dağlıq Qarabağa müntəzəm olaraq silah, hərbi sursat və canlı qüvvə keçirməyə başladı.

Belə bir çətin vəziyyətdə gərgin səylər nəticəsində İtaliyanın Xarici İşlər Nazirliyinin yüksək vəzifəli rəsmisi professor Mario Rafaellinin sədrliyi və Minsk konfransında iştirak etməsi nəzərdə tutulan 11 ölkənin təmsilçiliyi ilə 1992-ci ilin 1-7 iyun tarixlərində Romada MQ çərçivəsində görüşlərin ilk mərhələsi keçirildi. Lakin iyunun 23-də açılması nəzərdə tutulan beynəlxalq konfransa hazırlıqla əlaqədar keçirilən bu görüşlər haqqında geniş hesabatın olmasına baxmayaraq, Ermənistanın mövqeyi nəticəsində burada heç bir sənəd qəbul edilmədi⁴².

Həmin dövrdə həm Moskva, həm də Almatı tərəfindən həyata keçirilmiş vasitəçilik səyləri də uğursuzluqla nəticələndi. Azərbaycan və Ermənistan prezidentlərinin şəxsi nümayəndələrinin 1992-ci ilin 7-8 avqust tarixlərində Moskvada keçirilmiş görüşündə hərbi əməliyyatların dayandırılmasına dair saziş layihəsinin müzakirə edilməsinə və daha sonra təsdiqlənmək üçün Azərbaycana və Ermənistana göndərilməsinə baxmayaraq, həmin sənəd imzalanmadı. Digər tərəfdən, Qazaxıstan Respublikasının Prezidenti Nursultan Nazarbayevin vasitəçilik səyləri ilə 1992-ci ilin avqustun 27-də Azərbaycan, Ermənistan və Qazaxıstan xarici işlər nazirləri atəşkəs əldə edilməsinə dair Almatıda keçirilmiş görüşdə sentyabrın 1-dən 60 gün ərzində hərbi əməliyyatları dayandırmaq haqqında razılığa gəldilər. Lakin bu qərarla əlaqədar sentyabrın 3-də İcevan protokolunun imzalanmasına və 14-16 sentyabr tarixlərində Almatıda Azərbaycan və Ermənistan işçi qruplarının görüşünün təşkil edilməsinə baxmayaraq, bu vasitəçilik səyləri də bir nəticə vermədi və Azərbaycan, Ermənistan və Qazaxıstan prezidentlərinin görüşü baş tutmadı⁴³.

1993-cü ilin martın 1-də MQ çərçivəsində davam edən danışıqların beşinci mərhələsində Ermənistan və Azərbaycan nümayəndələri ilk dəfə olaraq vasitəçilərin iştirakı olmadan ikitərəfli danışıqlar aparmağa razılıq verərək, beynəlxalq müşahidəçilər missiyasının münacişə bölgəsinə göndərilməsi üçün qərarın mətnini uyğunlaşdırdılar. Bu qərar 1993-cü ilin 26 aprel tarixində Praqada keçirilməsi planlaşdırılan YVŞK-in iclasında bəyənilməli idi. Lakin martın 27-dən aprelin 3-dək Ermənistan silahlı qüvvələrinin apardığı hərbi əməliyyatlar nəticəsində Azərbaycan Respublikasının Kəlbəcər rayonu işğal edildi və bu razılaşma pozuldu. Eyni zamanda Kəlbəcərin işğalı Türkiyənin Ermənistanla sərhədlərini bağlaması ilə nəticələndi.

Əfsuslar olsun ki, 1993-cü ilin sonrakı aylarında müxtəlif vasitəçilik səylərinin olmasına baxmayaraq, Azərbaycan Respublikasının keçmiş DQMV-nin qonşuluğunda yerləşən Laçın və Kəlbəcər rayonlarından əlavə daha beş rayonu - Ağdam, Fizuli, Cəbrayıl, Qubadlı və Zəngilan Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edildi. Bu rayonlardan zorla qovulmuş azərbaycanlı əhali məcburi köçkün vəziyyətinə düşərək Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində məskunlaşdırıldı. Ermənistan isə DQMV ətrafında işğal etdiyi

⁴¹ Yəne orada, səh. 166

⁴² Yəne orada, səh. 167-168

⁴³ Yəne orada, səh. 173-174

yeddi Azərbaycan rayonlarının ərazisini "bufer zonası" adı altında danışıqlar prosesində siyasi üstünlük qazanmaq vasitəsi kimi istifadə etməyə başladı.

Yalnız 1993-cü ilin iyununda xalqın tələbi ilə hakimiyyətə qayıtmış Ümummilli lider Heydər Əliyevin qətiyyətli qərarları, zəngin dövlətçilik təcrübəsi və apardığı müdrik siyasət nəticəsində ölkədəki ictimai-siyasi sabitlik tədricən bərpa edildi, nizamlı silahlı qüvvələrin formalaşdırılması istiqamətində aparılmış məqsədyönlü addımlar Milli Ordunun Ermənistan silahlı qüvvələrinin hücumlarını dəf etməsinə və onlara ciddi zərbələr endirməsinə imkan verdi. Nəticədə erməni tərəfi Azərbaycanla 1994-cü ilin mayın 12-dən qüvvəyə minmiş atəşkəs haqqında razılıq imzaladı.

Atəşkəsin imzalanması pragmatik baxımdan Azərbaycanın bir sıra strateji istiqamətlərdə fəaliyyətinin genişləndirilməsinə - yeni neft strategiyasının həyata keçirilməsi üçün Azərbaycana daha çox xarici sərmayələrin cəlb edilməsinə, xalqın həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə, Milli Ordunun gücləndirilməsinə, beynəlxalq mövqelərin möhkəmləndirilməsinə zəmin yaratdı⁴⁴. Eyni zamanda ən yüksək səviyyələrdə dövlət başçıları və nümayəndə heyətləri ilə keçirdiyi ikitərəfli və çoxtərəfli görüşlərdə, ATƏT MQ həmsədrləri ilə apardığı müzakirələrdə, eləcə də Ermənistan Prezidenti ilə birbaşa danışıqlarda Ümummilli lider Heydər Əliyev Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsini ön plana çəkərək, onun nizama salınması və həlli istiqamətində məqsədyönlü və qətiyyətli səylər göstərmişdir⁴⁵.

1994-1996-cı illəri əhatə edən danışıqlar prosesinin ikinci mərhələsi **ATƏT MQ-nin struktur baxımından gücləndirilməsi** və "Lissabon prinsipləri"nin irəli sürülməsi ilə səciyyələnilir.

Məlum olduğu kimi 1994-cü ilin 5-6 dekabr tarixlərində keçirilmiş ATƏM-in⁴⁶ Budapeşt zirvə toplantısında Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə vasitəçilik edən MQ həmsədrlik institutu təsis edildi⁴⁷. ATƏM MQ çərçivəsində vasitəçilik səylərinin gücləndirilməsi məqsədilə atılan bu addım ilk növbədə RF-nin və MQ çərçivəsində fəaliyyət göstərən digər üzv dövlətlərin daha sıx əlaqələndirilməsini nəzərdə tuturdu. İlk olaraq MQ-yə iki həmsədr təyin edildi, onlardan biri daimi əsaslarla RF, digəri isə İsveç oldu. Lakin 1995-ci ilin apreldən İsveçi Finlandiya əvəz etdi və o, 1996-cı ilin sonuna qədər həmsədr kimi fəaliyyət göstərirdi⁴⁸.

Beləliklə, Fəaliyyətdə olan Sədr (FoS) tərəfindən təyin edilən MQ həmsədrləri ATƏM prinsipləri və razılaşdırılmış mandat əsasında MQ-nin iclaslarında birgə sədrlik etməli, Sədrə hesabat verməli və mütəmadi olaraq Daimi Şuraya (DŞ) öz işlərindəki irəliləyişlər barədə ətraflı məlumat təqdim etməli idilər. İlk addım kimi MQ həmsədrlərinə silahlı münaqişənin başa çatdırılması məqsədilə operativ şəkildə bütün tərəflər üçün münaqişənin əsas nəticələrini aradan qaldırmağa və Minsk konfransını çağırmağa imkan verə biləcək siyasi sazişin əldə edilməsi istiqamətində danışıqlar aparmaq tapşırılırdı⁴⁹.

⁴⁴ Yenə orada, səh. 212

⁴⁵ Ə.Həsənov. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 2005, səh. 724-725

⁴⁶ ATƏM-in adının 1995-ci ilin yanvarın 1-dən ATƏT ilə əvəzlənməsi haqqında qərar da məhz bu sammitdə qəbul edildi.

⁴⁷ Regional Issues. Intensification of CSCE action in relation to the Nagorno-Karabakh conflict. / Budapest decisions. CSCE. Budapest Document 1994 Towards a genuine partnership in a new era, pp. 5-6, OSCE.org - <https://www.osce.org/mc/39554?download=true>

⁴⁸ S.Cornell. Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus, Surrey: Curzon Press, 2001, p. 113

⁴⁹ Regional Issues. Intensification of CSCE action in relation to the Nagorno-Karabakh conflict. / Budapest decisions. CSCE. Budapest Document 1994 Towards a genuine partnership in a new era, pp. 5-6, OSCE.org - <https://www.osce.org/mc/39554?download=true>

1995-ci ilin martın 23-də qəbul edilmiş MQ həmsədrlərinin mandatına əsasən, həmsədrlər bütövlükdə vasitəçilik və danışıqlarla bağlı həyata keçirilən fəaliyyəti əlaqələndirməli və onları ATƏT çərçivəsində ümumi koordinasiya edilmiş bir səy kimi birləşdirməlidirlər. Onların vəzifələri arasında atəşkəsi möhkəmləndirmək məqsədilə birgə səylərin göstərilməsini; danışıqlar aparmaq üçün münaqişə tərəfləri ilə birgə ümumi baxışın formalaşdırılmasını; əvvəlki vasitəçilik səyləri zamanı əldə edilmiş irəliləyişlər əsasında silahlı münaqişəni aradan qaldırmaq məqsədilə siyasi saziş bağlamaq üçün münaqişə tərəfləri ilə danışıqların aparılmasını; münaqişə tərəfləri arasında birbaşa əlaqələrin, lazım gələrsə, substantiv danışıqların aparılmasının təbliğini; münaqişə tərəfləri ilə xüsusilə humanitar sahədə siyasi proseslə əlaqələndirilmiş etimad yaradıcı tədbirlərin həyata keçirilməsinə dair fəaliyyətin davam etdirilməsini; FoS-ə ATƏT-in çoxmillətli sülhməramlı qüvvələrinin formalaşdırılması, tərkibi və əməliyyatlarına dair planın hazırlanmasında köməklik göstərilməsini və s. qeyd etmək olar⁵⁰.

ATƏM-in Budapeşt zirvə toplantısında həmçinin Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi üzrə ATƏM-in çoxmillətli sülhməramlı qüvvələrinin münaqişə zonasında yerləşdirilməsi məsələsi də müzakirə edildi⁵¹. FoS-ə operativ şəkildə 1992-ci ilin Helsinki sənədinin III bəndinə və BMT-nin Nizamnaməsinə uyğun olaraq ATƏM-in çoxmillətli sülhməramlı qüvvələrinin formalaşdırılması, tərkibi və əməliyyatlarına dair plan hazırlamaq tapşırıldı. Bu prosesdə FoS-ə MQ həmsədrləri və onun üzvləri kömək etməli, Baş Katib isə onu dəstəkləməli idi. Bundan əlavə, müvafiq məsləhətləşmələr apardıqdan sonra FoS-ə sülhməramlı qüvvələri yaradan dövlətlərə bu qüvvələrin xarakteristikası və həcmi, onlara rəhbərlik və nəzarət, logistika, hissələrin və ehtiyatların paylanması, davranış və sazişlərin bağlanması qaydalarına dair tövsiyələr vermək üçün Vyanada Yüksək Səviyyəli Planlaşdırma Qrupunun (YSPQ) təsis edilməsi tapşırıldı⁵². O, 1993-cü ilin mayında yaradılmış İlk Əməliyyatlar üzrə Planlaşdırma Qrupunu əvəz etməli idi. 1995-ci ilin martın 23-də Vyanada yerləşən və üzv dövlətlərin hərbi ekspertlərindən ibarət olan YSPQ-in mandatı FoS tərəfindən qəbul edildi⁵³. Bu qurum bölgəyə faktaraşdırıcı missiyalar göndərərək, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi üzrə ATƏT-in çoxmillətli sülhməramlı qüvvələrinin konsepsiyasını hazırladı və 1995-ci il iyulun 14-də FoS-ə təqdim etdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, YSPQ-nin heyəti ATƏT-in Minsk konfransı tərəfindən münaqişə ilə məşğul olan FoS-in Şəxsi Nümayəndəsinin (ŞN) ofisinin Azərbaycan-Ermənistan qoşunların təmas xəttində həyata keçirdiyi fəaliyyətlərdə iştirak edir. 1995-ci ilin avqustunda Dağlıq Qarabağ münaqişəsi istiqamətində sülhyaratma səylərini artırmaq məqsədilə ATƏT-in FoS tərəfindən təsis edilmiş bu vəzifəni 1996-cı ilin iyulundan əvvəlcə ŞN-in səlahiyyətlərini icra edən və daha sonra 1997-ci ilin yanvarından bu günədək isə ŞN kimi səfir Anjey Kasprzyk aparır⁵⁴.

⁵⁰ Mandate of the Co-Chairmen of the Conference on Nagorno-Karabakh under the auspices of the OSCE ("Minsk Conference"). DOC. 525/95, Vienna, 23 March, 1993. OSCE.org - <http://www.osce.org/mg/70125?download=true>

⁵¹ Regional Issues. Intensification of CSCE action in relation to the Nagorno-Karabakh conflict. / Budapest decisions. CSCE. Budapest Document 1994 Towards a genuine partnership in a new era, pp. 5-6, OSCE.org - <https://www.osce.org/mc/39554?download=true>

⁵² Yəne orada

⁵³ OSCE Handbook. OSCE Press and Public Information Section. Vienna 2007, p.76

⁵⁴ Ambassador Andrzej Kasprzyk. OSCE.org - <https://www.osce.org/cio/andrzej-kasprzyk>

Bu mərhələnin ən vacib xüsusiyyətlərindən biri 1996-cı ilin 2-3 dekabr tarixlərində ATƏT-in Lissabon zirvə toplantısında ATƏT FoS-in xüsusi bəyanatında öz əksini tapmış üç prinsipdir⁵⁵. Bu prinsiplər Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinin siyasi-hüquqi çərçivəsini müəyyənləşdirərək, MQ həmsədrləri və MQ-nin bütün üzvləri tərəfindən tövsiyə edilmişdir. Onlar aşağıdakılardır: 1. Ermənistan Respublikasının və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü; 2. Dağlıq Qarabağın Azərbaycan tərkibində öz müqəddəratını təyin etməyə əsaslanan bir razılaşmada müəyyən edilən ən yüksək özünüidarəsini təmin edən hüquqi statusu; 3. Məsələnin həllinin müddəalarına əməl olunmasını təmin etmək barədə bütün tərəflərin qarşılıqlı öhdəlikləri daxil olmaqla, Dağlıq Qarabağın və onun bütün əhalisinin təhlükəsizliyinin təmin olunması.

Beləliklə, münaqişənin Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü çərçivəsində həll edilməsini təklif edən bu sənəd Ermənistan istisna olmaqla ATƏT-ə üzv olan 53 dövlət tərəfindən Lissabon zirvə toplantısında dəstəkləndi. Lakin ATƏT konsensus əsasında fəaliyyət göstərdiyindən bu prinsiplər ATƏT-in FoS-nin bəyanatı kimi sammitin yekun sənədlərinə yalnız “Əlavə” olaraq daxil edilmişdir.

“Sülh formulunun axtarışı” adlanan danışıqlar prosesinin üçüncü mərhələsi (1997-2001-ci illər) 1997-ci ilin yanvarın 1-dən ATƏT MQ-yə həmsədrlik edən RF, Fransa və ABŞ nümayəndələrinin münaqişənin həlli istiqamətində təqdim etdikləri təklifləri əhatə edir.

1997-ci ilin may-iyun aylarında münaqişə tərəflərinə təqdim edilmiş ilk təklif *paket həll variantı* idi və o, iki hissədən ibarət idi: 1) I saziş - münaqişənin sona çatması, o cümlədən qoşunların geri çəkilməsi; sülhməramlı qüvvələrin münaqişə zonasına yerləşdirilməsi; məcburi köçkün əhalinin geri qaytarılması və təhlükəsizlik zəmanətlərinin təmin edilməsi; 2) II saziş - Dağlıq Qarabağın yekun statusu. Azərbaycan və Ermənistan tərəfindən qəbul edilməsinə baxmayaraq, bu təklif Dağlıq Qarabağ erməniləri tərəfindən rədd edildi⁵⁶.

İkinci təklif *mərhələli həll variantı* olaraq, münaqişə tərəflərinə 1997-ci ilin sentyabrında təqdim edildi. Bu təklifə əsasən Ermənistan ilk mərhələdə 6 rayonu işğaldan azad etməli (Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Qubadlı, Zəngilan); ATƏT-in sülhməramlı qüvvələri münaqişə zonasına yerləşdirilməli; məcburi köçkünlər azad olunmuş ərazilərə qaytarılmalı və münaqişə zonasında əsas kommunikasiya vasitələri bərpa edilməli idi. İkinci mərhələdə isə Laçın və Şuşa ilə bağlı məsələlər həll edilməli, Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsinin statusunun əsas prinsipləri qəbul edilməli və ATƏT-in Minsk konfransı çağırılmalı idi⁵⁷. Ermənistan prezidenti Levon Ter-Petrosyan və Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev bu təklifi qəbul etmələrinə baxmayaraq, Ermənistan hökumətinin bir sıra nüfuzlu üzvləri (Baş nazir Robert Koçaryan, daxili işlər və milli təhlükəsizlik naziri Serj Sarkisyan və müdafiə naziri Vazqen Sarkisyan) və ölkə müxalifəti Levon Ter-Petrosyanın münaqişənin bu həll variantı ilə bağlı mövqeyini mənfi qarşıladı. Nəticədə 1998-ci

⁵⁵ Statement of the OSCE Chairman-in-Office at the OSCE Lisbon Summit. In: Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), “Lisbon Document 1996,” Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), December 3, 1996, p.15, OSCE.org -<http://www.osce.org/mc/39539?>

⁵⁶ Volker Jacoby, “The Role of the OSCE: An Assessment of International Mediation Efforts,” In: “Accord” series, issue 17, Laurence Broers (ed.), The Limits of Leadership: Elites and Societies in the Nagorny Karabakh Peace Process, (London: Conciliation Resources, 2005), p.32 - http://www.c-r.org/downloads/17_Nagorny%20Karabakh_2005_ENG_F.pdf

⁵⁷ M.Qasımlı. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991-2003). I hissə, Bakı, 2015, səh. 242

ilin fevralında Ter-Petrosyan istefa verməli oldu və 1998-ci ilin martında əslən Dağlıq Qarabağdan olan Ermənistanın keçmiş Baş naziri Robert Koçaryan Ermənistanın yeni prezidenti seçildi⁵⁸.

1998-ci ilin noyabrında həmsədrlər münaqişə tərəflərinə üçüncü həll variantını təqdim etdilər. Bu, yenə də *paket həll variantı* idi və onun əsasını “ümumi dövlət” konsepsiyası təşkil edirdi. Bu təklifə əsasən “Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsinə respublika formasında dövlət və ərazi vahidi statusu verilməli və o, Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədləri çərçivəsində Azərbaycan ilə birlikdə ümumi dövlət təşkil etməli idi”⁵⁹. Ermənistanın və Dağlıq Qarabağın separatçı rejiminin bu təklifi qəbul etmələrinə baxmayaraq, onun Azərbaycanın suverenliyinə və Lissabon zirvə toplantısının prinsiplərinə zidd olduğunu nəzərə alaraq, Azərbaycan bu həll variantını rədd etdi.

Daha sonra həmsədrlər Ermənistan və Azərbaycan prezidentləri arasında birbaşa görüşlərin keçirilməsi təşəbbüsü ilə çıxış etdilər. Lakin 1999-cu il oktyabrın 27-də Ermənistan parlamentində baş vermiş terror aktı nəticəsində Ermənistanın Baş naziri Vazqen Sarkisyan və parlamentin sədri Karen Dəmirçyan da daxil olmaqla bir sıra nüfuzlu siyasətçilərinin öldürülməsi 1999-cü ilin 18-19 noyabr tarixində ATƏT-in İstanbul zirvə toplantısında imzalanması nəzərdə tutulan bu sənədin reallaşmasına mane oldu. 2001-ci ilin yanvarında Fransa Prezidenti Jak Şirakin təşəbbüsü ilə keçirilmiş Azərbaycan və Ermənistan prezidentlərinin Paris görüşü, eləcə də həmin ilin aprelində ABŞ-ın Florida ştatında yerləşən Ki Vest şəhərində aparılmış danışıqlar bir nəticə vermədi⁶⁰.

Beləliklə, 1997-2001-ci illər arasında münaqişənin həlli istiqamətində bir neçə təklifin təqdim edilməsi və onlardan ikisinin ətrafında tərəflər arasında ilkin razılığın olmasına baxmayaraq, münaqişənin siyasi həll variantı istiqamətində irəliləyiş əldə etmək mümkün olmamışdır.

“Praqa prosesi”ni əhatə edən danışıqlar prosesinin dördüncü mərhələsində (2004-2011-ci illər) iki prezidentin, eləcə də xarici işlər nazirlərinin dialoq təcrübəsi nəticəsində münaqişənin həllinə dair yeni sülh təklifi formalaşdı və Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinin əsas prinsipləri adlanan həmin sənəd 2007-ci ilin noyabrın 29-da ATƏT-in Madrid zirvə toplantısında münaqişə tərəflərinə təqdim edildi.

2009-cu ilin iyulun 10-da ATƏT MQ həmsədr ölkələrinin prezidentləri - Dmitri Medvedev, Barak Obama və Nikola Sarkozy “Böyük səkkizlik” (G-8) ölkələrinin Akvildə (İtaliya) keçirilmiş zirvə toplantısında Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinin əsas prinsiplərinin yeniləşdirilmiş versiyasını (onlar eyni zamanda “Madrid prinsipləri” adlandırılır)⁶¹ ictimaiyyətə açıqladı. Onlar aşağıdakı *üç prinsipdən* - gücün tətbiq edilməməsi, ərazi bütövlüyü və xalqların öz müqəddəratını təyinetmə hüququ və *altı maddədən* ibarətdir: 1. Dağlıq Qarabağın ətraf ərazilərinin Azərbaycanın nəzarətinə qaytarılması; 2. Dağlıq Qarabağa təhlükəsizlik və özünüidarə hüququnu təmin edən müvəqqəti statusun verilməsi; 3. Dağlıq Qarabağla Ermənistanı birləşdirən dəhliz; 4. İradənin hüquqi yolla ifadə edilməsi ilə Dağlıq Qarabağın yekun hüquqi statusunun gələcəkdə müəyyən edilməsi; 5. Bütün məcburi köçkünlərin və qaçqınların öz əvvəlki yaşayış yerlərinə qayıtmaq hüququ; 6. Sülhməramlı əməliyyatların daxil olduğu beynəlxalq təhlükəsizlik zəmanəti.

⁵⁸ S.Cornell. Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus, Surrey: Curzon Press, 2001, pp.116–117

⁵⁹ M.Qasımlı. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991-2003). I hissə, Bakı, 2015, səh. 247-248

⁶⁰ P.Мехтиев. Нагорный Карабах: история, прочитанная по источникам. Москва, Издательство "Аквариус", 2014, стр. 269

⁶¹ Joint Statement on the Nagorno-Karabakh Conflict, The White House, Office of the Press Secretary, July 10, 2009 - <https://obamawhitehouse.archives.gov/realitycheck/the-press-office/joint-statement-nagorno-karabakh-conflict>

Nəzərdə tutulurdu ki, bu əsas prinsiplər Ermənistan və Azərbaycan tərəfindən təsdiqləndikdən sonra bu ölkələr də daxil olmaqla daha geniş bir region üçün gələcək sülhü, sabitliyi və rifahı təmin edə biləcək hərtərəfli sülh sazişi hazırlana bilər⁶².

Danışqlar prosesinin bu mərhələsinin daha bir vacib xüsusiyyəti 2008-ci ilin avqustunda Rusiya və Gürcüstan arasında “beşgünlük müharibə”nin baş verməsi ilə əlaqədardır. Məhz bu qarşıdurma nəticəsində global və regional aktorlar öz səylərini Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli istiqamətində birləşdirdilər. Bu dövrdə təqdim edilmiş təşəbbüslərdən biri də 2008-ci ilin noyabrın 2-də RF-nin Prezidenti Dmitri Medvedevin Azərbaycanın Prezidenti İlham Əliyev və Ermənistanın Prezidenti Serj Sarkisyan ilə birgə imzaladıqları üçtərəfli Mayendorf bəyannaməsi idi⁶³.

RF-nin Prezidenti Dmitri Medvedevin 2008-2011-ci illərdə apardığı fəal vasitəçilik səyləri nəticəsində Azərbaycan, Ermənistan və RF prezidentlərinin iştirakı ilə 10 üçtərəfli görüş keçirildi. Əfsuslar olsun ki, 2011-ci ilin iyunun 24-də Kazanda keçirilməsi planlaşdırılan görüş zamanı Azərbaycan, Rusiya və Ermənistan prezidentləri tərəfindən “Madrid Prinsipləri”nin təsdiqlənməsi və münaqişə tərəflərinin hərtərəfli sülh sazişinin hazırlanması ətrafında danışıqlara başlaması gözlənilsə də, bu baş vermədi və görüş heç bir irəliləyiş əldə edilmədən yekunlaşdı.

Bu mərhələ dövründə eləcə də ATƏT-in faktaraşdırıcı missiyası 2005-ci ilin 31 yanvar - 5 fevral tarixlərində Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ ətrafındakı işğal edilmiş rayonlarına səfər edərək müvafiq hesabat hazırladı. Bu hesabatda Ermənistan tərəfindən Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində qanunsuz məskunlaşdırma siyasətinin həyata keçirildiyi öz təsdiqini tapdı⁶⁴. 2010-cu ilin 7-12 oktyabr tarixlərində daha bir beynəlxalq missiya – ATƏT MQ həmsədrlərinin sahə qiymətləndirmə missiyası - ümumi vəziyyəti dəyərləndirmək üçün Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ ətrafındakı işğal edilmiş yeddi rayonuna səfər etdi. Bu missiyanın həyata keçirilməsində ATƏT MQ həmsədrləri ilə birlikdə ATƏT-in FoS-in ŞN-i və onun komandası, BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığını təmsil edən iki mütəxəssis və ATƏT-in 2005-ci ildəki faktaraşdırıcı missiyasının bir üzvü iştirak etmişdir. Missiya Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində 14 min nəfərin məskunlaşdığını, infrastruktur dəyişikliklərinin və iqtisadi fəaliyyətin həyata keçirildiyini, işğal olunmuş ərazilərin inzibati sərhədləri dəyişdirildiyini və s. müşahidə etmişdir⁶⁵.

Beləliklə, münaqişə tərəflərinin “Praqa prosesi” çərçivəsində hazırlanmış “Madrid prinsipləri”ni təsdiqləməkdə çətinlik çəkməsi danışıqlar prosesinin bu mərhələsində də münaqişənin həlli istiqamətində irəliləyiş əldə etməyə imkan vermədi.

Danışqlar prosesinin beşinci mərhələsi (2012 - 2018-ci illər) **nəticəsiz danışıqlar və hərbləşmə prosesi** ilə səciyyələnilir.

2011-ci ilin iyunun 24-də Kazanda keçirilmiş uğursuz danışıqlardan sonra münaqişənin həlli prosesində bir durğunluq yarandı. Bu eləcə də münaqişə tərəflərinin mövqelərinin şərtləşməsinə və qoşunlarının təmas

⁶² Yəni orada.

⁶³ G.Paşayeva. Həll edilməmiş Dağlıq Qarabağ münaqişəsi Avropada təhlükəsizliyə dair yeni müqavilənin layihəsi çərçivəsində / Analitik baxış, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Strateji Araşdırmalar Mərkəzinin aylıq nəşri, say 5, noyabr-dekabr 2010-cu il, səh. 8

⁶⁴ Report of the OSCE Fact-Finding Mission (FFM) to the Occupied Territories of Azerbaijan Surrounding Nagorno-Karabakh (NK) - http://www.partnership.am/res/General%20Publications_Eng/050317_osce_report1.pdf

⁶⁵ Executive Summary of the "Report of the OSCE Minsk Group Co-Chairs' Field Assessment Mission to the Occupied Territories of Azerbaijan Surrounding Nagorno-Karabakh" – OSCE.org, - <http://www.osce.org/mg/76209?download=true>

xəttində gərginliyin artmasına səbəb oldu. Yalnız Ermənistanda (18 fevral 2013-cü il) və Azərbaycanda (9 oktyabr 2013-cü il) prezident seçkilərindən sonra ATƏT MQ həmsədrlərinin vasitəçiliyi ilə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin və Ermənistan Prezidenti Serj Sarkisyanın noyabrın 19-da Vyanada görüşünü təşkil etmək mümkün oldu. Lakin sonrakı aylar Ermənistan tərəfindən qeyri-konstruktiv və işğalçı siyasətin davam etdirilməsi və qoşunların təmas xəttində, eləcə də Ermənistan-Azərbaycan sərhədi boyunca tərribat-diversiya əməlləri törədilməsi danışıqlar prosesində irəliləyişin əldə edilməsinə imkan vermədi. 2014-cü ilin iyul-avqustunda isə qoşunların təmas xəttində vəziyyətin gərginləşməsi 25 nəfər hərbi qulluqçunun (14 azərbaycanlı və 11 erməni) ölümü ilə nəticələndi⁶⁶.

Bu gərginliyi azaltmaq məqsədilə RF-nin Prezidenti Vladimir Putinin təşəbbüsü ilə 2014-cü il avqustun 10-da Soçidə, ABŞ-ın dövlət katibi Con Kerrinin təşəbbüsü ilə sentyabrın 4-də Nyu-Portda (Uelsdə) və Fransa Prezidenti Fransua Ollandın təşəbbüsü ilə oktyabrın 27-də Parisdə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin və Ermənistan Prezidenti Serj Sarkisyanın, eləcə də ATƏT MQ həmsədrlərinin iştirakı ilə üç görüş keçirildi. Bu görüşlər tərəflər arasında müəyyən müsbət dinamika əldə edilməsinə və təmas xəttində toqquşmaların sayının azalmasına səbəb oldu.

Paris görüşündə həmçinin itkin düşmüş şəxslərin taleyini müəyyən etmək üçün Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi vasitəsilə məlumat mübadiləsi mexanizminin yaradılması qərara alındı⁶⁷. Münaqişənin humanitar aspekti baxımından bu, olduqca vacib bir təşəbbüs idi və 2010, 2011 və 2012-ci illərdə RF-nin vasitəçilik səyləri çərçivəsində Azərbaycan və Ermənistan prezidentlərinin iştirakı ilə Həştərxanda (27 oktyabr, 2010-cu il)⁶⁸ və Soçidə (5 mart, 2011-ci il⁶⁹ və 23 yanvar, 2012-ci il⁷⁰) keçirilmiş görüşlərdən sonra verilən bəyanatlarında öz əksini tapmış əsir və girov götürülmüş şəxslərin və meyitlərin qaytarılması və s. istiqamətlərdə aparılan fəaliyyətin üzvü davamı hesab edilə bilər.

2014-cü ilin iyun ayında Azərbaycanın işğal edilmiş Kəlbəcər rayonunda öz ata-baba yurdlarını ziyarət edərkən Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən girov götürülmüş və daha sonra qeyri-qanuni olaraq azadlıqdan məhrum edilmiş Rusiya vətəndaşı Dilgəm Əsgərovun, Azərbaycan vətəndaşı Şahbaz Quliyevin, eləcə də güllələnərək öldürülmüş və cəsədi sonradan Azərbaycan tərəfinə verilmiş Azərbaycan vətəndaşı Həsən Həsənovun⁷¹ taleləri baxımından bu təşəbbüs böyük əhəmiyyət kəsb edirdi və müsbət nəticələr verə bilərdi. Lakin Paris görüşündən iki həftə keçməmiş, yəni 2014-cü ilin noyabrında Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində 46 min şəxsi heyətin və 5.000 ədəddən artıq texnikanın iştirakı⁷² ilə genişmiqyaslı hərbi təlimlər zamanı tərribat törətməsi "helikopter insidenti"nin baş verməsinə və Ermənistan-Azərbaycan qoşunlarının təmas xəttində vəziyyətin gərginləşməsinə səbəb oldu. Bu həm də danışıqlar prosesinin "dondurulması"na gətirib çıxartdı. Yalnız ATƏT MQ həmsədrlərinin səyi ilə, demək

⁶⁶ Azerbaijan launches large-scale military drills. Foreign Policy News, 14 November 2014 - <http://foreignpolicynews.org/2014/11/14/azerbaijan-launches-large-scale-military-drills/>

⁶⁷ Sommet Haut-Karabagh, Le communiqué de presse, Elysee.fr, 27 October 2014.

⁶⁸ Meeting with Presidents of Armenia and Azerbaijan. President of Russia. October 27 2010. Astrakhan - <http://en.kremlin.ru/events/president/news/9350>

⁶⁹ Meeting with Presidents of Armenia and Azerbaijan. President of Russia. March 5 2011. Sochi - <http://en.kremlin.ru/events/president/news/10529>

⁷⁰ Meeting with the presidents of Azerbaijan and Armenia. President of Russia. January 23 2012. Sochi - <http://en.kremlin.ru/events/president/news/14348>

⁷¹ E.Əhmədov. Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü: Etnik təmizləmə, soyqırımı, terror, işğal. II kitab. Bakı, Elmin İnkişafı Fondu, 2015, səh. 181

⁷² Hikmət Hacıyev: "Ermənistanın tərribatçı əməlləri "status-kvo"nu saxlamaq məqsədi güdür. Olaylar.az, 18 dekabr 2014-cü il - <http://olaylar.az/news/siyaset/153560>"

olar ki, bir ildən sonra, yəni 2015-ci il dekabrın 19-da Berndə prezidentlər səviyyəsində növbəti görüşü təşkil etmək mümkün oldu⁷³.

Lakin 2016-cı ilin 2-5 aprel tarixlərində Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Azərbaycana qarşı törədilən növbəti silahlı təxribat nəticəsində Azərbaycan hərbiçiləri ilə yanaşı 6 mülki şəxs həlak oldu və 20-dən çox vətəndaş xəsarət aldı. 600-dən çox evə ziyan dəydi, 100-dən çox ev isə tamamilə dağıldı⁷⁴. Bu təxribata cavab olaraq Azərbaycan silahlı qüvvələrinin uğurlu əks-hücumu düşmənin geri çəkilməsinə və Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilmiş bir sıra strateji yüksəkliklərin alınmasına səbəb oldu.

RF-nin vasitəçiliyi ilə 2016-cı il aprelin 5-də tərəflər arasında atəşkəs razılaşması əldə edildikdən sonra danışıqlar prosesində bir canlanma yarandı. ATƏT MQ həmsədrləri Azərbaycan və Ermənistan prezidentləri İlham Əliyev və Serj Sarkisyanın Vyanada (may, 2016-cı il), Sankt-Peterburqda (iyun, 2016-cı il) və Cenevrədə (oktyabr, 2017-ci il) üç görüşünü təşkil etdilər. Azərbaycan və Ermənistan xarici işlər nazirləri Elmar Məmmədyanov və Edvard Nalbandyan arasında da 2017-ci il dekabrın 6-da Vyanada və 2018-ci ilin yanvarın 18-də Krakovda iki görüş keçirildi.

Danışıqlar prosesinin bu mərhələsində Azərbaycan regionda sülh və sabitliyi təmin etmək üçün daha intensiv, substantiv və məntiqli danışıqların aparılmasına, eləcə də münafişəni həll etmək üçün irəliləyişin əldə edilməsinə çalışırdı. Ermənistanın fəaliyyəti isə əsasən ATƏT-in monitoring missiyasının genişləndirilməsinə və atəşkəs pozuntularının araşdırılmasına dair mexanizmin yaradılmasına yönəlmişdi.

Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, 2016-cı il iyulun 17-də "Sasna srer" ("Sasun igidləri") qrupunu təmsil edən silahlı şəxslərin İrəvan ətrafındakı Erebuni rayonunda polis şöbəsinin binasına daxil olaraq, zorakılıq təhdidi ilə oradakı insanları girov götürməsi ilə başlayan hərbi qiyamın hökumət əleyhinə mitinqlərə çevrilməsi (qiyamçılar radikal müxalifət yönümlü "Yeni Ermənistan" ictimai qurtuluş cəbhəsinin lideri Jirayr Sefilyanın həbsdən azad edilməsi ilə yanaşı prezident Serj Sarkisyanın istefasını tələb edirdilər) danışıqlar prosesinin dinamikasına mənfi təsir göstərdi. Həmçinin 2016-cı il sentyabrın 21-də Ermənistanın müstəqilliyinin 25-ci ildönümü münasibətilə İrəvanda keçirilmiş hərbi parad zamanı Ermənistanın Rusiyadan aldığı bəzi yeni silahları, o cümlədən "İsgəndər" operativ-taktiki raket komplekslərini nümayiş etdirməsi və eləcə də sentyabr və noyabr aylarında Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində genişmiqyaslı hərbi təlimlər keçirməsi danışıqlar prosesinə ciddi ziyan vurdu, erməni tərəfinin mövqeyinin sərtləşməsinə, regionda silahlanma rəqabətinin artmasına səbəb oldu.

Nəhayət, 2018-ci ilin aprelinə Ermənistanda baş vermiş "məxməri inqilab" siyasi böhran və hakimiyyət dəyişikliyi ilə nəticələndi. Məlum olduğu kimi, 2018-ci il aprelin 2-də Ermənistan Respublikaçılar Partiyasının qələbəsi ilə başa çatan parlament seçkilərindən sonra aprelin 17-də Serj Sarkisyan baş nazir seçildi. Deputat, "Yelk" (Çıxış) fraksiyasının rəhbəri və "Vətəndaş Müqaviləsi" partiyasının sədri Nikol Paşinyanın rəhbərlik etdiyi "Mənim addımım" hərəkatının Serj Sarkisyanın istefasını tələb edən kütləvi etiraz aksiyaları nəticəsində o, aprelin 23-də istefa verməyə məcbur oldu.

⁷³ Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group. OSCE.org, Bern, 19 December 2015 - <http://www.osce.org/mg/211456>

⁷⁴ Azərbaycan və İran prezidentləri mətbuata bəyanatlarla çıxış ediblər. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin rəsmi saytı, 7 avqust 2016-cı il - <http://president.az/articles/20764>

Danışqlar prosesinin bu mərhələsində Ermənistan münafişinin həll edilməsinə maneələr yaratmaqla və danışıqlar prosesini imitasiya etməklə işğala əsaslanan status-kvonu qoruyub saxlamağa çalışırdı. Lakin 2016-cı ilin 2-5 aprel tarixlərində aparılmış döyüşlərdə Ermənistan silahlı qüvvələri 1994-cü ildə əldə edilmiş atəşkəs sazişindən sonra ilk dəfə olaraq məğlubiyyətə uğradı. Azərbaycan Ordusunun uğurlu əks-hücum əməliyyatı nəticəsində Füzuli, Cəbrayıl və Ağdərə rayonlarının ərazilərində işğal altında olan 2000 hektardan çox torpaq sahəsi işğalçılardan azad edildi⁷⁵. Bu artıq işğala əsaslanan status-kvonun müəyyən dərəcə dəyişdirilməsi demək idi. Beləliklə, Azərbaycan Ordusunun əldə etdiyi bu qələbə düşmənin “məğlubedilməzlik sindromu”nu dağıtmaqla yanaşı son nəticədə Serj Sarkisyanın istefasını labüd etdi.

Ermənistanda siyasi böhran və hakimiyyət dəyişikliyindən sonra aparılan danışıqlar prosesi 2018-ci il mayın 8-də Ermənistan parlamentinin xüsusi iclasında Nikol Paşinyanın Baş nazir seçilməsindən⁷⁶ sonrakı dövrü əhatə edir.

Danışıqlar prosesinin bu mərhələsi qoşunların təmas xəttində gərginliyin nisbi olaraq azalması və danışıqlar prosesində bir canlanmanın müşahidə olunması ilə səciyyələnir.

ATƏT MQ həmsədrlərinin səyi ilə münaqişə tərəfləri arasında bu günədək Azərbaycan və Ermənistan dövlət başçıları səviyyəsində bir görüş (29 mart 2019-cu il), xarici işlər nazirləri səviyyəsində isə altı görüş - Brüsseldə (11 iyul 2018-ci il), Nyu-Yorkda (27 sentyabr 2018-ci il), Milanda (6 dekabr 2018-ci il), Parisdə (16 yanvar 2019-cu il), Moskvada (15 aprel 2019-cu il) və Vaşinqtonda (20 iyun 2019-cu il) keçirilmişdir. Həmçinin Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Ermənistanın Baş naziri Nikol Paşinyan qeyri-rəsmi səviyyədə üç dəfə görüşmüşlər. Bu görüşlərdən ikisi Düşənbədə (28 sentyabr 2018-ci il) və Sankt Peterburqda (6 dekabr 2018-ci il) MDB dövlət başçılarının zirvə toplantıları çərçivəsində, bir görüş isə Davos İqtisadi Forumunda (22 yanvar 2019-cu il) baş tutmuşdur.

2018-ci il sentyabrın 28-də Düşənbədə MDB dövlət başçılarının zirvə toplantısında Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev ilə Ermənistanın baş naziri Nikol Paşinyan arasında söhbət zamanı “müvafiq strukturlar arasında operativ əlaqə qurulması üçün mexanizmlərin yaradılması”na dair qəbul edilmiş qərar⁷⁷ danışıqlar prosesinin müsbət nəticəsi kimi qiymətləndirilir. Müntəzəm xarakter daşımayan bu əlaqə “dövlət başçıları, xarici işlər və ya müdafiə nazirləri səviyyəsində olan təmaslar deyil, aşağı səviyyədə və lazım olan hallarda həyata keçirilir”⁷⁸. Lakin bu razılığın əldə edilməsi qoşunların təmas xəttində və Ermənistan ilə Azərbaycan arasındakı sərhəddə insidentlərin qarşısının alınmasına və 2019-cu ilin yazına qədər⁷⁹ qoşunların təmas xəttində gərginliyin xeyli azaldılmasına səbəb olmuşdur. Xarici işlər nazirlərinin Milan görüşündən sonra ATƏT MQ həmsədr ölkələrinin nümayəndə heyətləri başçılarının birgə bəyanatında da qeyd edilir ki, həmsədr ölkələr Düşənbədə MDB dövlət başçılarının zirvə toplantısında Azərbaycan və Ermənistan liderləri

⁷⁵Ön xətdə yerləşən komanda idarəetmə məntəqəsində əməliyyat şəraiti ilə tanışlıq zamanı İlham Əliyevin nitqi. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin rəsmi saytı. 12 noyabr 2016-cı il - <https://president.az/articles/21707>

⁷⁶Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, Nikol Paşinyan 2018-ci ilin oktyabrın 16-da Baş nazir vəzifəsindən istefa verdikdən sonra dekabrın 9-da ölkədə növbədənənar parlament seçkiləri keçirildi. Nikol Paşinyanın rəhbərlik etdiyi “Vətəndaş Müqaviləsi” partiyasının təşkil etdiyi “Mənim addımım” seçki blokunun Ermənistan parlamentində mütləq çoxluq (88 mandat - 70,42%) qazanması nəticəsində o, 2019-cu ilin yanvarın 14-də Baş nazir təyin edildi.

⁷⁷Prezidentin Mətbuat Xidmətinin məlumatı. 28 sentyabr 2018-ci il, Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin rəsmi saytı - <https://president.az/articles/30139>

⁷⁸Hikmət Hacıyev: Sankt-Peterburqdakı tədbirdə Prezident İlham Əliyevin Nikol Paşinyanla da söhbəti olub. Trend.az, 7 dekabr 2018-ci il - <https://az.trend.az/azerbajjan/politics/2990636.html>

⁷⁹2019-cü ilin mayın sonundan qoşunların təmas xəttində vəziyyətin gərginləşməsi 4 nəfər hərbi qulluqçunun (2 azərbaycanlı və 2 erməni) ölümü ilə nəticələnmişdir.

arasındakı söhbətdən sonra atəşkəs rejiminin pozulması hallarının və insan tələfatının əhəmiyyətli dərəcədə azalmasını alqışlayır və tərəfləri xalqların sülhə hazırlanması istiqamətində konkret tədbirlər görməyə çağırırlar⁸⁰.

MDB dövlət başçılarının 2018-ci il dekabrın 6-da Sankt-Peterburqda keçirilmiş daha bir zirvə toplantısı çərçivəsində Azərbaycan və Ermənistan dövlət başçıları tərəfindən Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli ətrafında fəal danışıqların davam etdirilməsinə, atəşkəs rejiminin möhkəmləndirilməsinə, eləcə də Ermənistan və Azərbaycan arasında saxlanılan şəxslərin qarşılıqlı şəkildə dəyişdirilməsinə dair fikir mübadiləsi aparıldı. Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın bu məsələdə mövqeyini vurğulayaraq, dəyişdirmənin tam şəkildə “hamının hamıya” prinsipi əsasında həyata keçirilməsinə, o cümlədən Dilqəm Əsgərov və Şahbaz Quliyev də onların arasında yer almasını təklif etdi⁸¹. Lakin, əfsuslar olsun ki, erməni tərəfi ilə bu məsələdə razılıq əldə edilmədi⁸².

Azərbaycan və Ermənistan xarici işlər nazirlərinin iştirakı ilə 2019-cu il yanvarın 16-da Parisdə keçirilmiş növbəti görüşdə nazirlər Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli ilə bağlı geniş spektri əhatə edən məsələlər ətrafında müzakirələr apararaq, xalqların sülhə hazırlanması ətrafında konkret addımların həyata keçirilməsinə dair razılığa gəldilər. Bununla yanaşı, görüş zamanı həmsədrilər nazirlərlə birlikdə danışıqlar prosesinin hazırkı mərhələsi üçün əsas prinsip və ölçüləri, eləcə də danışıqların dinamikasına güclü təkan vermək üçün Ermənistan və Azərbaycan dövlət başçılarının mümkün görüşünün təşkil edilməsi istiqamətində növbəti addımları nəzərdən keçirdilər⁸³.

Əfsuslar olsun ki, Paris görüşünün nəticələri, o cümlədən “xalqların sülhə hazırlanması” fikri erməni cəmiyyəti tərəfindən birmənalı qarşılanmamışdır. Bununla əlaqədar Ermənistan xarici işlər naziri Zöhrab Mnatsakanyan erməni cəmiyyətindəki təslimçilik ruhuna təəccüb etdiyini bildirmiş və erməni tərəfinin daim sülhü əldə etmək üçün müvafiq mühitin yaradılması zərurətini qeyd etdiyini və “bir tərəfdən sülh, digər tərəfdən isə düşmənçilik və gərginliyin artırılması haqqında danışıqların aparılmasının qeyri-mümkün olduğunu” diqqətə çatdırmışdır⁸⁴. Eyni zamanda 2019-cu il martın 1-də Ermənistan Milli Təhlükəsizlik Xidmətinin direktoru Artur Vanetsyan Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində səfər edərək, “DQR”-də həyata keçirilən məskunlaşdırma proqramına istinadən müəyyən məqamlara toxunmuş və xüsusilə bu proqramın həyata keçirilməsinin bəzi şəxslərin “ərazilərin qaytarılması” haqqında irəli sürdüyü fərziyyələri rədd etdiyini və erməni tərəfinin bununla bütün erməni xalqına və bütün dünyaya bir qarış belə torpaq qaytarmaq niyyətində olmadığını vurğulamışdır⁸⁵.

Bu mərhələsinin spesifik xüsusiyyətlərindən biri də Ermənistanın baş naziri Nikol Paşinyanın öz çoxsaylı çıxış və bəyanatlarında Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində yaradılmış qondarma separatçı rejimin

⁸⁰ Joint Statement by the Heads of Delegation of the OSCE Minsk Group Co-Chair Countries, Armenia, and Azerbaijan. OSCE.org, 6 December 2018. - <https://www.osce.org/minsk-group/405479>

⁸¹ Hikmət Hacıyev: Sankt-Peterburqda təbiri Prezident İlham Əliyevin Nikol Paşinyanla da söhbəti olub. Trend.az, 7 dekabr 2018-ci il - <https://az.trend.az/azerbaijan/politics/2990636.html>

⁸² Пашинян: Мы не договорились с Ильхамом Алиевым. Haqqin.az, 7 декабря 2018 г. - <https://haqqin.az/news/141134>

⁸³ Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group. OSCE.org, 16 January 2019 - <https://www.osce.org/minsk-group/409220>

⁸⁴ Зограб Мнацаканян считает возвращение Арцаха за стол переговоров практической задачей. Armenpress.am, 28 января, 2019 г. - <https://armenpress.am/rus/news/962199/>

⁸⁵ Аналитик: Политически взаимодополняемые заявления министра обороны и директора СНБ Армении направлены на обуздание воинственности Баку. Russia-armenia.info, 1 апреля 2019 г. - <http://www.russia-armenia.info/node/57215>

nümayəndələrinin Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli üzrə aparılan danışıqlar prosesinə cəlb edilməsi ilə əlaqədardır. Məsələn, 2019-cu ilin fevralın 1-də Almaniya kansleri Angela Merkel ilə birgə keçirdiyi mətbuat konfransında Nikol Paşinyan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı aparılan danışıqlarda baş nazir kimi yalnız Ermənistanı təmsil etdiyini vurğulamış və Dağlıq Qarabağ əhalisinin Ermənistandakı seçkilərdə iştirak etməməsini və ona səs verməməsini əsas gətirərək, Qarabağ adından danışıqlarda iştirak etmək səlahiyyətinə malik olmadığını bəyan etmişdir⁸⁶. Azərbaycan isə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli üzrə danışıqlar prosesinin Ermənistan və Azərbaycan arasında aparıldığını, Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində yaradılmış separatçı rejimin danışıqlara cəlb edilməsi və formatın dəyişdirilməsi cəhdlərinin qəbul edilməz olduğunu bildirmişdir. Bu fikir eləcə də ATƏT MQ həmsədrlərinin 2019-cu ilin 9 mart tarixli bəyanatında da öz əksini tapmışdır⁸⁷.

Beləliklə, bu mərhələ çərçivəsində Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinə dair aparılan bütün danışıqlarda Azərbaycan rəsmilərinin tərəf müqabili yalnız Ermənistanın Baş naziri Nikol Paşinyan və ya Ermənistanın xarici işlər naziri Zöhrab Mnatsakanyan olmuşdur.

2019-cu il martın 29-da Azərbaycan və Ermənistan dövlət başçıları səviyyəsində Vyana da keçirilmiş ilk rəsmi görüşdə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Ermənistanın baş naziri Nikol Paşinyan münaqişənin həllinə dair bir sıra mühüm məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi apararaq, sülhün əldə edilməsi üçün müvafiq mühitin yaradılmasının və münaqişənin həll edilməsi üçün növbəti konkret və real addımların atılmasının əhəmiyyətini vurğuladılar. Onlar atəşkəs rejiminin möhkəmləndirilməsinin və birbaşa əlaqə mexanizminin təkmilləşdirilməsinin zəruriliyini bir daha təsdiqləyərək, humanitar sahədə bir sıra tədbirlərin işlənilməsinə dair razılığa gəldilər⁸⁸. Lakin Vyana görüşündən bir gün sonra, yəni martın 30-da Ermənistanın müdafiə naziri David Tonoyanın Nyu-Yorkda ABŞ erməni icmasının nümayəndələri ilə görüş zamanı “sülh müqabilində ərazilər” formulunun “yeni müharibə - yeni ərazilər” formulu ilə əvəz edilməsinə dair ziddiyyətli bəyanatı Azərbaycanda birmənalı qarşılanmadı. Azərbaycan xarici işlər naziri Elmar Məmmədyanov bu bəyanata münasibət bildirərək vurğulamışdır ki, “biz bir tərəfdə müsbət irəliləyişlər əldə edirik, digər tərəfdə Ermənistanın müdafiə naziri David Tonoyan yeni çətinliklər yaradır”⁸⁹.

Azərbaycan və Ermənistan dövlət başçılarının Vyana görüşünün davamı olaraq 2019-cu il aprelin 15-də Moskvada xarici işlər nazirlərinin növbəti görüşü təşkil edildi. Moskva görüşünün nəticələrinə dair Ermənistanın, Azərbaycanın, Rusiyanın xarici işlər nazirlərinin və MQ həmsədrlərinin birgə bəyanatına əsasən Moskva görüşünün iştirakçıları sərhəddə və cəbhə bölgəsində vəziyyəti və humanitar sahədə əməkdaşlığın yaradılması imkanlarını müzakirə edərək, münaqişənin həlli istiqamətində əsas aspektlər ətrafında fikir mübadiləsi aparmışlar. Azərbaycan və Ermənistan xarici işlər nazirləri Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin siyasi və diplomatik vasitələrlə həll edilməsi istiqamətində söylərini davam etdirmək

⁸⁶ Ангела Меркель подчеркнула смелый шаг Никола Пашиняна в вопросе Нагорного Карабаха и направила призыв азербайджанской стороне. Armenpress.am, 1 февраля 2019 г. - <https://armenpress.am/rus/news/962830.html>

⁸⁷ Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group on the Upcoming Meeting of President Aliyev and Prime Minister Pashinyan. OSCE.org, 9 March 2019 - <https://www.osce.org/minsk-group/413813>

⁸⁸ Joint Statement by the Foreign Ministers of Armenia and Azerbaijan and the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group. OSCE.org, 29 March 2019 - <https://www.osce.org/minsk-group/415643>

⁸⁹ "Bir tərəfdə müsbət irəliləyişlər əldə edirik, digər tərəfdə Tonoyan yeni çətinliklər yaradır". 525.az, 4 aprel 2019-cu il - https://525.az/site/?name=xeber&news_id=117750#gsc.tab=0

istiqlamətində niyyətlərini bir daha təsdiqləmiş, münaqişə zonasında, xüsusən kənd təsərrüfatı işlərinin aparıldığı zaman vəziyyətin daha da sabitləşməsində maraqlı olduqlarını vurğulamış, eləcə də qarşılıqlı əsasda ailələrin münaqişə tərəflərinin müvafiq cəzaçəkmə müəssisələrində saxlanılan qohumlarının yanına buraxılması üçün tədbirlər görmək barədə razılığa gəlmişlər. Onlar insanlar arasında əlaqələrin yaradılması, o cümlədən KİV nümayəndələrinin qarşılıqlı səfərləri barədə konkret fəaliyyətə başlamağa hazır olduqlarını bildirmişlər⁹⁰. Ermənistan tərəfi üçün maraq kəsb edən Dağlıq Qarabağın statusu və təhlükəsizliyi, Azərbaycan tərəfi üçün isə vacib hesab edilən qoşunların işğal altında olan torpaqlardan çıxarılması və məcburi köçkünlərin geri qaytarılması məsələləri ətrafında ciddi müzakirələr aparılmışdır⁹¹.

Xarici işlər nazirləri səviyyəsində daha bir görüş 2019-cu il iyunun 20-də Vaşinqtonda baş tutdu. Paris və Moskva görüşləri zamanı nazirlər tərəfindən əldə edilmiş razılaşmaların həyata keçirilməsinə həsr edilmiş bu görüşdə həmsədrələr, eləcə də hər iki tərəfin diqqətinə münaqişənin sülh yolu ilə həlli prosesində irəliləyişə nail olmaq üçün konkret nəticələrə yönəlmiş təkliflər təqdim etdilər⁹². Azərbaycan xarici işlər naziri Elmar Məmmədیارovun Vaşinqtonda ermənistanlı həmkarı ilə keçirdiyi görüşün nəticələrinə dair AZƏRTAC-a verdiyi müsahibəsində o, təqdim edilmiş təkliflərə münasibət bildirərək, qeyd etmişdir ki, onlar arasında “humanitar və təhlükəsizlik sahəsində konkret təşəbbüslərin reallaşdırılması, eləcə də hazırda bölgədə mövcud olan vəziyyətin dəyərləndirilməsi baxımından maraqlı təşəbbüslər var. Ən önəmlisi odur ki, bu təşəbbüslərin reallaşdırılması və münaqişənin həlli istiqamətində nəticəyə yönəlmiş addımlar atmaq üçün siyasi iradə nümayiş etdirilsin”. Elmar Məmmədیارov eləcə də son dövrdə cəbhə bölgəsində erməni silahlı qüvvələrinin təxribatlar törətdiyini və Ermənistan müdafiə nazirinin əsassız bəyanat və hərəkətlərinin münaqişənin həlli üzrə aparılan danışıqlara xələl gətirdiyini bildirərək, eyni zamanda cəbhə bölgəsində gərginliyin artdığı bir mühtdə danışıqların aparılmasının qeyri-mümkünlüyü fikri ilə razılaşmamışdır. Onun fikrincə, əsas məsələ “siyasi iradə nümayiş etdirmək və danışıqları cəbhə bölgəsindəki vəziyyətin girovuna çevirməməkdir”⁹³.

Bununla yanaşı, aydındır ki, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli istiqamətində istənilən müsbət irəliləyişin əldə edilməsi Ermənistanda əsas müxalif qüvvələr olan Ermənistan Respublikaçılar Partiyası, “Daşnaksutyun” və s. tərəfindən Nikol Paşinyan hakimiyyətinin əleyhinə istifadə edilə bilər. Ola bilsin ki, məhz bu səbəbdən Nikol Paşinyan bu münaqişənin həllinə görə bütün məsuliyyəti öz üzərinə götürmək istəmir. “Nəzərə almaq lazımdır ki, Ermənistanın sabiq prezidentləri R.Koçaryandan və S.Sarkisyardan fərqli olaraq, N.Paşinyan əslən Dağlıq Qarabağdan deyil və görünür, bu gün onun həm işğal

⁹⁰ Joint Statement by the Foreign Ministers of Azerbaijan, Armenia, and Russia, and the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group. OSCE.org, 15 April 2019 - <https://www.osce.org/minsk-group/417281>

⁹¹ Elmar Məmmədیارov: Moskva görüşü faydalı və substantiv keçdi. 15 aprel 2019-cu il - https://azertag.az/xeber/Elmar_Memmedyarov_Moskva_gorusu_faydali_ve_substantiv_kechdi-1270169

⁹² XİN: Vaşinqtonda Paris və Moskva görüşlərində əldə olunmuş razılaşmaların həyata keçirilməsi müzakirə olunub. Azertag.az, 21 iyun 2019-cu il - https://azertag.az/xeber/XIN_Vashinqtonda_Paris_ve_Moskva_goruslerinde_elde_olunmus_razilasmaların_heyata_kechirilmesi_muzakire_olunub-1297368

⁹³ Xarici İşlər naziri Elmar Məmmədیارovun Vaşinqtonda ermənistanlı həmkarı ilə keçirdiyi görüşün nəticələrinə dair AZƏRTAC-a müsahibəsi. Azertag.az, 24 iyun 2019-cu il -

https://azertag.az/xeber/Xarici_Isler_naziri_Elmar_Memmedyarovun_Vashinqtonda_ermenistanli_hemkari_ile_kechirdiyi_gorusun_neticelesine_dair_AZ_ARTAC_a_musahibesi-1298797

edilmiş ərazilərin geri qaytarılmasına, həm də Dağlıq Qarabağın gələcək statusuna dair qərarların birtərəfli qaydada qəbul edilməsi üçün yetərinə siyasi nüfuzu yoxdur”⁹⁴.

Məlum olduğu kimi, Ermənistanda 2008-ci ilin 1-2 mart hadisələri⁹⁵ ilə bağlı olan cinayət işi çərçivəsində konstitusiya quruluşunu devirməkdə, külli miqdarda rüşvət alaraq, qanunsuz yolla əldə etdiyi vəsaitləri leqallaşdırmaqda ittiham edilən Ermənistanın sabiq prezidenti R.Koçaryanın⁹⁶, 2019-cu ilin mayın 18-də girov qarşılığında, ölkəni tərk etməmək şərtilə azadlığa buraxılması baş nazir Nikol Paşinyanın bir neçə bəyanatı ilə yadda qaldı. O, xalqa müraciət edərək, ölkə ərazisində bütün məhkəmə binalarını əhatəyə almağa, giriş və çıxışlarını bağlamağa, heç kəsi binaya buraxmamağa çağırmaqla yanısı, məhkəmə sistemində "cərrahiyyə müdaxiləsi"nin edilməsinin vaxtının gəlib çatdığını, yaxın aylarda "keçid dövrünün ədliyyə-məhkəmə sisteminin" tətbiq edilməsinin zəruriliyini bəyan etdi⁹⁷. Nikol Paşinyan bu müraciətində eləcə də 2016-cı ildə baş vermiş "dördgünlük aprel müharibəsi"ni təftiş etmək məqsədilə parlament istintaq komissiyasının yaradılması məsələsini qaldırdı. Bu komissiyanın “Silahlı Qüvvələrin təchizatı, arxa qüvvələrin təchiz olunması və döyüş hazırlığı, döyüş növbətçiliyi qaydalarına əməl edilməsi, qoşunların tamamlanması, kəşfiyyat xidməti ilə bağlı məsələlərin araşdırılması” ilə məşğul olacağı planlaşdırılır⁹⁸.

Sübhəsiz ki, bu bəyanatlar Ermənistanın hazırkı hökuməti ilə “Qarabağ klanı” adlanan keçmiş iqtidar nümayəndələri arasında ciddi fikir ayrılığının mövcudluğunu təsdiqləyir. Həm Robert Koçaryanın, həm də Serj Sarkisyanın əslən Dağlıq Qarabağ bölgəsindən olması və hər iki sabiq Ermənistan prezidentlərinin Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində yaradılmış separatçı rejim ilə sıx əlaqələri Nikol Paşinyan hökuməti üçün bu gün real təhdiddir. Məhz qondarma “DQR”-in sabiq və hazırkı liderləri Arkadi Qukasyanın və Bako Sahakyanın İrəvana gələrək Ermənistan məhkəməsində Robert Koçaryanın azadlıqda istintaq prosesinə maneə olmayacağına və ölkəni tərk etməyəcəyinə zəmanət verməsi və onlardan hər birinin 500 min dram girov qoyması⁹⁹ bunu təsdiq edir. “Görünür ki, Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasına dair danışıqlar prosesi kontekstində Paşinyan hökumətinin qarşısında duran ən mürəkkəb məsələlərdən biri Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində yaradılmış separatçı rejimlə Ermənistan arasındakı bütün qarşılıqlı münasibətlər sisteminin əsaslı şəkildə yenidən nəzərdən keçirilməsidir”¹⁰⁰.

Beləliklə, bu gün Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nümunəsində beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinin təmin edilməməsi müsbət hal kimi qiymətləndirilə bilməz. Aydınır ki, münaqişənin həlli siyasi və ya hüquq müstəvidə həyata keçirilməlidir. Əgər birinci halda hərbi və ya

⁹⁴ Ramiz Mehdiyev. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi: problemin mənbələri və nizamlanma perspektivləri. – Azertag.az, 03 iyun 2019-cu il - https://azertag.az/store/files/2019/iyun/_RAMIZ_MEHDYEV_MEQALE.pdf

⁹⁵ 2008-ci ilin fevral ayında Ermənistanda prezident seçkilərindən sonra Mərkəzi Seçki Komissiyası hakimiyyətin dəstəklədiyi Serj Sarkisyanın 52,8 faiz səs toplaqla qalib gəldiyini elan etməsinə baxmayaraq, Ermənistanın ilk prezidenti və digər namizəd olan Levon Ter-Petrosyan bu nəticələri tanımamış və seçkidə saxtakarlıq olduğunu bildirmişdir. 2008-ci ilin martın 1-2-də seçkilərin nəticələrinin saxtalaşdırılmasına etiraz olaraq, Ermənistanda keçirilmiş geniş aksiyaların dağıdılması məqsədilə hökumət tərəfindən güc tətbiq edilməsi 10 nəfərin ölümü və çoxlu sayda insanın xəsarət alması ilə nəticələnmişdir.

⁹⁶ Bu cinayət işi çərçivəsində eləcə də sabiq müdafiə naziri Seyran Ohanyan, müdafiə nazirinin keçmiş müavini, Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi Təşkilatının (KTMT) keçmiş katibi general Yuri Xaçaturov və Ermənistanın baş nazirinin keçmiş müavini Armen Gevorkyan həsb edilmişdi.

⁹⁷ Ermənistanda Paşinyanın məhkəmə binalarını təcrid etmək çağırışı necə qarşılımb? BBC.com, 20 May 2019-cu il - <https://www.bbc.com/azeri/region-48341659>

⁹⁸ Ermənistan: “dördgünlük aprel müharibəsini” araşdırmaq üçün parlament komissiyası yaradılıb. BBC.com, 4 iyun 2019-cu il - <https://www.bbc.com/azeri/region-48519556>

⁹⁹ Nikol Paşinyan: "Ermənistanla Qarabağın arasını vurmaq istəyənlər var". BBC.com, 20 May 2019-cu il - <https://www.bbc.com/azeri/region-48310937>

¹⁰⁰ Ramiz Mehdiyev. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi: problemin mənbələri və nizamlanma perspektivləri. – Azertag.az, 03 iyun 2019-cu il - https://azertag.az/store/files/2019/iyun/_RAMIZ_MEHDYEV_MEQALE.pdf

danışıqlar yolu ilə işğala əsaslanan status-kvonu dəyişdirmək mümkündürsə, ikinci halda beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərini birbaşa tətbiq etməklə münaqişəni həll etmək olar. Əfsuslar olsun ki, ötən illər ərzində Ermənistan hökuməti danışıqlar prosesində ciddi maneələr yaratmaqla münaqişənin həll edilməsi perspektivlərini daim sual altına qoymuşdur.

Bu gün Ermənistanın hazırkı iqtidarı bu ölkəni dünyaya sivil və demokratik bir dövlət kimi təqdim etməyə çalışır. Belə olan halda, ilk növbədə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü bərpa etmək və məcburi köçkün əhalinin geri qayıtmasını təmin etmək üçün Ermənistan silahlı qüvvələri beynəlxalq hüququn əsas norma və prinsiplərinə, Helsinki Yekun Aktına və BMT Təhlükəsizlik Şurasının dörd qətnaməsinə riayət edərək Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərini tərk etməlidir. Məhz bu addımdan sonra Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Dağlıq Qarabağın statusu Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə xələl gətirmədən müzakirə mövzusu ola bilər, yəni Dağlıq Qarabağ bölgəsinin hər iki icması – azərbaycanlı və erməni icması Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində Dağlıq Qarabağın statusunu müəyyən edə bilər¹⁰¹. Eyni zamanda “Ermənistan tərəfindən xoş məram nümayiş etdiriləcəyi və Azərbaycanın işğal altında olan rayonlarının azad edilməsinə başlanacağı təqdirdə, Azərbaycan Dağlıq Qarabağın erməni əhalisinin təhlükəsizliyinə zəmanət verilməsi məsələsini müzakirə etməyə hazırdır”¹⁰².

Beləliklə, əgər beynəlxalq ictimaiyyət və ATƏT MQ həmsədrləri münaqişə zonasındakı işğala əsaslanan status-kvonun daimi deyil, yalnız müvəqqəti xarakter daşdığını Ermənistana müntəzəm olaraq xatırladırlarsa, bu son nəticədə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin dinc yolla həll edilməsi istiqamətində müsbət nəticələr əldə etməyə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edə bilər.

Gülşən Paşayeva,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

¹⁰¹ Azərbaycan XİN ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrlərinin bəyanatını şərh edib. Azertag.az, 9 mart 2019-cu il. - <https://azertag.az/xeber/1256344>

¹⁰² Ramiz Mehdiyev. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi: problemin mənbələri və nizamlanma perspektivləri. – Azertag.az, 03 iyun 2019-cu il - https://azertag.az/store/files/2019/iyun/_RAMIZ_MEHDIYEV_MEQALE.pdf

Beynəlxalq təşkilatların qəbul etdiyi sənədlər

1.BMT-nin qəbul etdiyi sənədlər

a). BMT Təhlükəsizlik Şurasının Qətnamələri

1) BMT Təhlükəsizlik Şurasının 30 aprel 1993-cü il 822 sayılı Qətnaməsi

Təhlükəsizlik Şurası, Təhlükəsizlik Şurasının sədrinin 29 yanvar 1993-cü və 6 aprel 1993-cü il tarixli Dağlıq Qarabağ haqqında olan bəyanatlarına istinad edərək; Baş Katibin 15 aprel 1993-cü il tarixli məruzəsini nəzərə alaraq; Azərbaycan Respublikası və Ermənistan Respublikası əlaqələrinin pozulmasına görə öz ciddi narahatlığını bildirərək; hərbi silahlı əməliyyatların qızıqdırmasını və o cümlədən yerli erməni qüvvələrinin Kəlbəcər rayonuna soxulması ilə əlaqədar narahatlığını qeyd edərək; bu vəziyyətin sülh və sabitliyə təhlükə yaranması, mülki əhalinin kütləvi yerdəyişməsi, regionda, o cümlədən Kəlbəcər rayonunda fəvqəladə humanitar vəziyyətilə əlaqədar öz ciddi narahatlığını bildirərək; bu regionda olan bütün dövlətlərin ərazi bütövlüyünü, beynəlxalq sərhədlərin pozulmazlığını və ərazi əldə etmək üçün silahlı qüvvələrin istifadə etməyin yolverilməzliyini bir daha təsdiq edərək; ATƏT çərçivəsində keçirilən sülh danışıqlarını dəstəklədiyini bəyan edərək və hərbi əməliyyatların qızıqdırılması, bunun ağır nəticələrə gətirib çıxaracağı ilə bağlı narahatlığını bildirərək:

1) Dayanaqlı atəşkəsin əldə olunması üçün bütün hərbi əməliyyatların və digər düşmənçilik aktlarının hökmən dayandırılmasını, işğalçı qüvvələrin Kəlbəcərdən və Azərbaycanın zəbt olunmuş rayonlarından çıxarılmasını tələb edir;

2) Maraqlı tərəfləri münaqişəni ATƏT-in Minsk qrupu prosesinin çərçivəsində sülh yolu ilə həll etmək üçün danışıqları bərpa etməyə və problemin sülh yolu ilə həll olunmasına qarşı hər hansı bir hərəkətə yol verməkdən çəkinməyə çağırır;

3) Bu regionda həmçinin münaqişənin toxunulduğu rayonlarda mülki əhalinin əzab-əziyyətlərinin azaldılması üçün aparılan humanitar yardımın göstərilməsinə əlaqədar olan beynəlxalq fəaliyyətin maneəsiz keçməsinə təmin edilməsinə çağırır və tərəflərin Beynəlxalq Humanitar Hüququn prinsiplərinə və normalarına əməl olunmasının məcburiliyini təsdiq edir;

4) Baş Katibdən hazırda fəaliyyətdə olan ATƏT-in və Minsk qrupunun sədrlərinin məsləhəti ilə regionda və həmçinin Azərbaycanın Kəlbəcər rayonundakı vəziyyətin qiymətləndirilməsini və sonradan Şuraya məruzə edilməsini xahiş edir;

5) Bu məsələ ilə əlaqədar aktiv məşğul olmağı qərara alır.

Qətnamə Təhlükəsizlik Şurasının 3205 sayılı yığıncağında yekdilliklə qəbul olunmuşdur.

2) BMT Təhlükəsizlik Şurasının 29 iyul 1993-cü il 853 sayılı Qətnaməsi

Təhlükəsizlik Şurası özünün 30 aprel 1993-cü il tarixli 822 sayılı Qətnaməsini təsdiq edərək; ATƏT-in Minsk qrupunun 27 iyul 1993-cü il tarixli məruzəsini dinləyərək; Ermənistan və Azərbaycan Respublikası arasında olan münasibətlərin pislənməsi və onların arasında olan gərginlikdən ciddi narahatlığını bildirərək; tərəflərin 822 sayılı Qətnamənin həyata keçirilməsinə dair təxirəsalınmaz planın qəbul etmələrini alqışlayaraq; hərbi qüvvələrin əməliyyatlarının qızıqdırılması, o cümlədən Azərbaycanın Ağdam rayonun işğalını həyəcanla qeyd edir; bu vəziyyətin sülh və sabitliyə təhlükə yaranmasına dair narahatlığını bildirir;

- 1) Ağdam rayonu və Azərbaycanın işğal olunmuş digər torpaqlarının zəbtini pisləyir;
  - 2) Regionda düşmənçilik hərəkətlərini, həmçinin mülkü əhaliyə hücumlar və yaşayış rayonlarının bombardman edilməsini və artilleriya atəsinə tutulmasını pisləyir;
  - 3) Bütün hərbi əməliyyatların təxirəsalınmazdan dayandırılmasını, təcili, tam və danışıqsız olaraq Ağdam və Azərbaycanın işğal olunmuş digər rayonlarından munaqişədə iştirak etmiş silahlı qüvvələrinin çıxardılmasını tələb edir;
  - 4) Tərəfləri razılaşmaya gəlməyə və bu razılaşmaya əməl etməyə çağırır;
  - 5) Regionda yuxarıda göstərilən 3-cü və 4-cü bəndlərin kontekstini, özünün əvvəlki iqtisadi, nəqliyyat və energetika əlaqələrinin bərpasına çağırışlarını bir daha təsdiq edir;
  - 6) ATƏT-in Minsk qrupunun munaqişənin sülh yolu ilə həll olunmasına, həmçinin 822 (1993) sayılı qətnaməsinin həyata keçirilməsinə yönəldilmiş səylərini bəyənir və buna qarşı çıxma biləcək hərbi əməliyyatların qızıqdırılması ilə bağlı ciddi narahatlığını bildirir;
  - 7) ATƏT-in nəzarətçi missiyasının və fəaliyyət qrafikinə yaradılmasına dair tədbirlərin, həmçinin Şura çərçivəsində və yerlərdə şuranın iştirak etməsi haqqında təklifi alqışlayır;
  - 8) Tərəflər munaqişənin sülh yolu ilə həll olunmasına qarşı hər hansı bir hərəkətdən çəkinməyə, Minsk qrupu çərçivəsində danışıqların aparılmasına, həmçinin munaqişənin son həllinə yönəlmiş birbaşa əlaqələri davam etməyə çağırır;
  - 9) Ermənistan Respublikasının Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ regionun ermənilərinin 822-ci (1993) və indiki qətnamələrin əməl etməsini təmin etməyə və bu tərəfin Minsk qrupunun təkliflərini qəbul etməsinə çağırır.
- Dövlətləri təkliddə munaqişənin eskalasiyasına, yaxud ərazilərin işğalının davam etdirilməsinə gətirib çıxarda bilən hər hansı silahın və hərbi əmlaklara təchiz etməkdən çəkinməyə çağırır.
- 10) Dövlətləri munaqişənin şisirdilməsinə və ya ərazinin işğalına davam etməsinə yönəlmiş hər hansı bir silahlı və hərbi yardımdan çəkinməyə təkidlə çağırır;
  - 11) Mülkü əhalinin dözülməz vəziyyətinin yüngülləşdirilməsinə yönəldilmiş regionda, həmçinin munaqişənin toxunduğu bütün rayonlarda humanitar yardımla maneəsiz təmin olunmasına etməyinə bir daha çağırır;

- 12) Baş Katibdən və müvafiq beynəlxalq təşkilatlardan zərər çəkmiş mülki əhaliyə təcili humanitar yardımın verilməsini və yerini dəyişmiş şəxslərin evlərinə qaytarılmasına xahiş edir;
- 13) Baş Katibdən, hazırda fəaliyyətdə olan ATƏT-in və Minsk qrupunun sədrlərinin məsləhəti ilə regionda vəziyyətə dair məruzələrin təqdimatının davam etdirilməsini xahiş edir;
- 14) Bu məsələ ilə əlaqədar aktiv məşğul olmağı qərara alır.

Qətnamə Təhlükəsizlik Şurasının 3259 sayılı yığıncağında yekdilliklə qəbul olunmuşdur.

3) BMT Təhlükəsizlik Şurasının 14 oktyabr 1993-cü il tarixli 874 sayılı Qətnaməsi

Təhlükəsizlik Şurası özünün 30 aprel 1993-cü il tarixli 822, 29 iyul 1993-cü il tarixli 853 sayılı qətnamələrini təsdiq edərək və 18 avqust 1993-cü ildə Təhlükəsizlik Şurasının Sədri tərəfindən oxunan Bəyanata istinad edərək, Qarabağ üzrə ATƏT-in Minsk qrupunun BMT-nin sədrinə ünvanlanmış 1 oktyabr 1993-cü il tarixli məktubuna baxaraq, Azərbaycan Respublikasında və onun ətrafında Dağlıq Qarabağ konfliktinin və Azərbaycan Respublikası və Ermənistan Respublikası arasında olan gərginliyin sülh və sabitliyə təhlükə yaratması ilə bağlı öz narahatlığını bildirərək, 8 oktyabr 1993-cü ildə Moskva şəhərində keçirilən yüksək səviyyəli görüşü qeyd edərək və bu görüşün vəziyyətin yaxşılaşmasına və konfliktin sülh yolu ilə həll olmasına kömək edəcəyinə ümid bəsləyərək, Azərbaycan Respublikasının və regionda olan digər dövlətlərin suverenliyini və ərazi bütövlüyünü, beynəlxalq sərhədlərin pozulmazlığını və qüvvə tətbiq edərək torpaqların alınmasının mümkünsüzlüyünü bir daha təsdiq edərək, konflikt ilə bağlı insanların əzab-əziyyətləri və regionda baş verən humanitar vəziyyətlə əlaqədar, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının çoxsaylı vətəndaşlarının yerdəyişməsi ilə əlaqədar öz ciddi narahatlığını bildirərək:

1) Tərəfləri atəşkəsin effektivliyini və daimiliyini, Minsk qrupuna dəstək olaraq Rusiya Federasiyasının yardımı ilə birbaşa əlaqələrin yaradılmasını təmin etməyə çağırır;

2) Özünün ATƏT və Minsk qrupunun yorulmaz əməyi çərçivəsində əldə olunan sülh prosesini dəstəklədiyini bir daha bəyan edir;

3) 28 sentyabr 1993-cü ildə Minsk qrupunun yığıncağında qəbul edilmiş və Sədr tərəfindən maraqlı tərəflərə təqdim edilmiş «822 (1993) və 853 (1993) Qətnamələrinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar təxirə salınmaz tədbirlərin yenilənmiş qrafikini» bəyənir, tərəflərə onu qəbul etməsini məsləhət görür və buna çağırır;

4) Münaqişədən irəli gələn və «Yenilənmiş qrafik»də həll olunmamış problemlərin Minsk qrupu tərəfindən aparılan sülh danışıqları çərçivəsində həll ediləcəyinə əmin olduğunu bildirir;

5) Tərəfləri Minsk qrupunun «Yenilənmiş qrafik»də nəzərə tutulmuş qarşılıqlı və təxirəsalınmaz tədbirlərin həyata keçirilməsinə, zəbt olunmuş ərazidən hərbi qüvvələrin çıxarılmasına, kommunikasiya və nəqliyyatla bağlı bütün maneələrin aradan qaldırılmasına çağırır;

6) ATƏT-in Nazirlər Şurasının 24 mart 1992-ci il tarixli mandatına əsasən və «Yenilənmiş qrafik»də nəzərə alınmış və münaqişənin həllinə yönəldilmiş sülh danışıqlarının aparılması üçün tezliklə Minsk qrupunun konfransının keçirilməsini lazım bilir;

7) Baş katibdən Minsk konfransında iştirak etmək üçün nümayəndə göndərilməsi təklifini müsbət cavablandırılmasını və konfransın açılışından sonra sülh danışıqlarının aparılmasına bütün mümkün olan köməyi göstərməsini xahiş edir;

8) ATƏT tərəfindən yaradılmış Nəzarət komissiyasını dəstəkləyir;

9) Tərəfləri Beynəlxalq Humanitar Hüququnun pozulmasına yol verilməsinə və 822 (1993) və 853 (1993) sayılı Qətnamələrində olan, münaqişənin toxunduğu bütün rayonlarda humanitar yardım məqsədi ilə beynəlxalq fəaliyyətin maneəsiz keçirilməsinə təminat verilməsinin vacibliyini bir daha bəyan edir;

10) Bu regionda olan bütün dövlətləri münaqişənin böyüməsinə, sülh və sabitliyin pozulmasına yönəldilmiş hər hansı bir təcavüzdən və müdaxilədən çəkinməyə təkidlə çağırır;

11) Baş Katibdən və müvafiq Beynəlxalq Humanitar Təşkilatlardan zərər çəkmiş mülki əhaliyə fəvqəladə yardım göstərilməsini, qaçqın və məcburi köçkünlərin öz yurdlarına qayıtmasının təhlükəsizlik şəraitində yaşamaq üçün köməklik göstərilməsini xahiş edir;

12) Baş Katibdən, ATƏT-in fəaliyyətdə olan Sədrindən Minsk prosesinin gedişatından və yerlərdə olan vəziyyətin bütün aspektləri üzrə, həmçinin bununla əlaqədar ATƏT və BMT-in indiki və gələcəkdəki əməkdaşlığı barəsində Şuraya təqdim etmələrini xahiş edirik;

13) Bu məsələ ilə əlaqədar aktiv məşğul olmağı qərara alır.

Qətnamə Təhlükəsizlik Şurasının 3292 sayılı yığıncağında yekdilliklə qəbul olunmuşdur.

4) BMT Təhlükəsizlik Şurasının 12 noyabr 1993-cü il 884 sayılı Qətnaməsi

Təhlükəsizlik Şurası özünün 30 aprel 1993-cü il tarixli 822, 25 iyul 1993-cü il tarixli 874, 14 oktyabr 1993-cü il tarixli 874 sayılı Qətnamələrini təsdiq edərək; ATƏT və Minsk qrupunun yorulmaz səyi çərçivəsində aparılan sülh danışıqlarını tam dəstəkləyərək; ATƏT-in fəaliyyətdə olan Sədrinin məktubunu və əlavələri nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasında və onun ətrafında konfliktin və Azərbaycan Respublikası və Ermənistan Respublikası arasında olan gərginliyin sülh və sabitliyə təhlükə yaratması; atəşkəsin pozulması, o cümlədən Zəngilan rayonu və Horadiz şəhərinin zəbt olunması ilə əlaqədar hərbi əməliyyatların gərginləşməsi ilə bağlı narahatlığını bildirərək; Azərbaycanın və regionda olan digər dövlətlərin suverenliyini, ərazi bütövlüyünü, beynəlxalq sərhədlərin toxunulmazlığının və ərzinin zəbt edilməsi üçün qüvvədən istifadə edilməsinin yolverilməzliyini təsdiq edərək; Azərbaycanın cənub sərhədlərində yerləşən Zəngilan rayonu və Horadiz şəhərində fəvqəladə humanitar vəziyyətin yaranması ilə əlaqədar öz ciddi narahatlığını bildirərək:

1) Hərbi əməliyyatın başlanmasına səbəb olan tərəflərin atəşkəsin son pozulmasını, o cümlədən Zəngilan rayonu və Horadiz şəhərinin zəbtini, mülki əhaliyə hücumu və Azərbaycan Respublikası ərazisinin atəşə tutulmasını pisləyir;

2) Ermənistan hökumətini Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ regionun ermənilərinə öz təsirindən istifadə edərək 822 (1993) və, 853 (1993) və 874 (1993) sayılı Qətnamələrə riayət etməsinə və hərbi kampaniyaların davam etməməsi üçün vəsaitlərin verilməməsinə təmin etməyə çağırır;

3) ATƏT-in Minsk qrupunun 9 nəfərinin bəyanatını məmnuniyyətlə qeyd edir və orada göstərilən atəşkəs haqqında birtərəfli bəyanatı yüksək qiymətləndirir;

4) Maraqlı tərəflərdən hərbi əməliyyat və düşmənçilik aktlarının həmmən dayandırılmasını, birtərəfli olaraq Təhlükəsizlik Şurasının «822 (1993) və 853 (1993) Qətnamələrinin həyata keçirilməsilə əlaqədar təxirəsalınmaz tədbirlərin yenilənmiş qrafikini» və Minsk qrupunun Vyana şəhərində keçirilən 2-8 noyabr 1993-cü ildə keçirilən iclasında qəbul olunmuş dəyişiklikləri nəzərə alaraq hərbi qüvvələrin Zəngilan rayonu və Horadiz şəhərindən və digər işğal olunmuş rayonlardan çıxarılmasını tələb edir;

5) Maraqlı tərəfləri Rusiya Federasiyasının Minsk qrupuna dəstək məqsədi ilə yardımını birbaşa kontakt nəticəsində əldə olunmuş atəşkəsə riayət etməyə və onun daimiliyini və effektivini təmin etməyə; və münaqişənin həlli yolunda Minsk prosesinin və «Yenilənmiş qrafik» və ona Minsk qrupunun 2-8 noyabr 1993-cü il tarixli iclasında qəbul etdiyi dəyişikliklər çərçivəsində münaqişənin nizamlanmasına dair danışıqlar və digər mümkün olan bütün yolların axtarışını davam etdirilməsinə təkidlə çağırır;

6) Bu regionda olan bütün dövlətləri münaqişənin böyüməsi, sülh və sabitliyin pozulmasına yönəldilmiş hər hansı bir təcavüzdən və müdaxilədən çəkinməyə təkidlə çağırır;

7) Baş Katibdən və müvafiq beynəlxalq humanitar təşkilatlardan zərər çəkmiş mülki əhaliyə, o cümlədən Azərbaycanın cənubunda yerləşən Zəngilan rayonu və Horadiz şəhərinin əhalisi daxil edilməsi ilə, fəvqəladə

yardım göstərilməsini, qaçqın və məcburi köçkünlərin öz yurdlarına qayıtması və təhlükəsizlik şəraitində yaşamaq üçün köməklik göstərilməsi xahiş olunur;

8) Baş Katibdən, ATƏT-in fəaliyyətdə olan Sədrindən Minsk prosesinin gedişi və yerlərdə olan vəziyyətin bütün aspektləri üzrə, həmçinin bununla əlaqədar ATƏT və BMT-in indiki və gələcəkdəki əməkdaşlığı barəsində Şuraya hesabat verməsi xahiş edilir;

9) Bu məsələ ilə əlaqədar aktiv məşğul olmağı qərara alır.

Qətnamə Təhlükəsizlik Şurasının 3313 sayılı yığıncağında yekdilliklə qəbul olunmuşdur.

b). BMT Təhlükəsizlik Şurası sədrinin bəyanatları

1) Təhlükəsizlik Şurası sədrinin 12 may 1992-ci il tarixli bəyanatı

Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri arasında məsləhətləşmələrdən sonra Şuranın sədri Şuranın adından 1992-ci il mayın 12-də onun 3072-ci iclasında "Dağlıq Qarabağda vəziyyətə dair" sərəlvhəli bəndin Şura tərəfindən baxılması ilə əlaqədar aşağıdakıları bəyan etmişdir:

Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri Dağlıq Qarabağa dair vəziyyətin pisləşməsi və atəşkəs barədə sazişlərin pozulması ilə bağlı böyük insan tələfatına və xeyli maddi ziyan vurulmasına gətirib çıxaran son məlumatlardan, eləcə də bunların region ölkələri üçün nəticələrindən dərin narahatlıq keçirirlər.

Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsi çərçivəsində görülən səyləri, eynilə tərəflərə sülh yolu ilə nizamlanma əldə etməyə və humanitar yardım göstərilməsinə yönələn digər səyləri yüksək qiymətləndirir və dəstəkləyirlər.

Onlar Baş katib tərəfindən bu bölgəyə təcili olaraq faktların araşdırılması və tərəflərə sülh yolu ilə nizamlanma əldə etmək üçün ATƏM çərçivəsində göstərilən səylərə tezliklə kömək edilməsinin yollarını və vasitələrinin öyrənilməsi üçün komissiya göndərilməsini alqışlayırlar. Bu missiya, həmçinin beynəlxalq birlik tərəfindən təxirəsalınmaz humanitar yardım göstərilməsinin mümkün yollarının özünə müvafiq texniki elementini daxil edəcəkdir.

Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri bütün maraqlı tərəfləri zorakılığa son qoyulması, Baş katibin missiyasının işini asanlaşdırmaq və onun personalının təhlükəsizliyini təmin etmək üçün bütün tədbirləri görməyə çağırır. Onlar Şuranın sədri adından 1992-ci il yanvarın 23-də (S/23496) və fevralın 14-də (S/23597) müvafiq olaraq Ermənistanın və Azərbaycanın Birləşmiş Millətlər Təşkilatına üzv qəbul olunması barədə edilən bəyanatlarını və xüsusilə də nizamnamənin mübahisələrin dinc yollarla və güc tətbiq etmədən nizamlanmasına aid prinsiplərinə istinadları xatırlayırlar.

2) Təhlükəsizlik Şurası sədrinin 26 avqust 1992-ci il tarixli bəyanatı

Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri arasında məsləhətləşmələrdən sonra Şuranın sədri Şuranın adından "Dağlıq Qarabağda vəziyyətə dair" sərəlvhəli bəndlə əlaqədar aşağıdakıları bəyan etmişdir:

Dağlıq Qarabağda vəziyyətin pisləşməsi, çoxlu insan tələfatına və geniş miqyasda maddi zərərə səbəb olması haqqında məlumatlar Təhlükəsizlik Şurasının üzvlərini dərindən narahat etmişdir.

Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri bütün tərəfləri və digər əlaqədar tərəfləri atəşi dərhal dayandıрмаğa və ATƏM çərçivəsində Dağlıq Qarabağ məsələsinə dair Minsk Konfransının səylərinə, habelə Romada keçirilən hazırlıq danışıqlarına yardım göstərməyə qətiyyətlə çağırırlar. Onlar bütün tərəfləri və digər əlaqədar tərəfləri ATƏM ilə sıx əməkdaşlıq etməyə və öz mübahisələrinin dinc yolla aradan qaldırılmasına mümkün qədər tez nail olmaq məqsədilə danışıqlarda müsbət mövqelərdən iştirak etməyə təkidlə çağırırlar. Onlar qeyd etmişlər ki, Baş katib faktları müəyyən etmək üçün həmin bölgəyə nümayəndələr göndərmiş və ATƏM-in yuxarıda adı çəkilən danışıqlarına nümayəndələr göndərməyə hazırdır. Şuranın üzvləri Dağlıq Qarabağda vəziyyətin inkişafı ilə əlaqədar olaraq həmin rayonlarda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının rolunu sonralar lazımı vaxtda müzakirə edəcəklər.

3) Təhlükəsizlik Şurası sədrinin 27 oktyabr 1992-ci il tarixli bəyanatı

Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri ilə məsləhətləşmələr apararaq Şuranın sədri Şuranın adından onun 1992-ci il sentyabrın 27-də keçirilmiş 3127-ci iclasında "Dağlıq Qarabağda vəziyyətə dair" sərəlvhəli bəndin Şura tərəfindən baxılması ilə əlaqədar aşağıdakıları bəyan etmişdir:

Təhlükəsizlik Şurası 1992-ci il sentyabrın 21-də Sofidə atəşkəs barədə sazişin bağlanılmasına baxmayaraq Dağlıq Qarabağda və onun ətrafında ciddi vəziyyətin qalmasından, eləcə də bununla əlaqədar insan tələfatı və maddi itkilər olmasından dərin narahatdır.

Təhlükəsizlik Şurası özünün 1992-ci il 26 avqust (S/24493) tarixli "Dağlıq Qarabağda vəziyyətə dair" bəyanatının məzmunu, xüsusilə də ATƏM-in Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair Minsk Konfransının söylərinə dəstəyini təsdiq edir. O, qətiyyətlə bütün tərəfləri və bu məsələyə aid olan digərlərini dərhal atəşi dayandıрмаğa və blokadanın bütün növlərini aradan qaldırmağa çağırır. O, Minsk Konfransının işinin dərhal yenidən başlanılmasına və sədrin təklif etdiyi qayda və prosedurlar əsasında siyasi danışıqların açılmasına çağırır. O, təkidlə bu məsələyə aidiyyəti olan bütün tərəfləri və digərlərini onların mübahisələrinin tezliklə hərtərəfli imzalanmasını əldə etmək üçün ATƏM-lə sıx əməkdaşlığa və konfransın işində əsaslı iştirak etməyə çağırır.

Təhlükəsizlik Şurası Baş katibin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ATƏM-in söylərinin dəstəklənməsi planına, eləcə də humanitar yardım göstərilməsinə nə kimi töhfə verə biləcəyi məsələsinin öyrənilməsi üçün bu regiona öz nümayəndəsini göndərməyə dair niyyətindən məmnun olduğunu bildirir.

4) Təhlükəsizlik Şurası sədrinin 29 yanvar 1993-cü il tarixli bəyanatı

Təhlükəsizlik Şurasının sədri 1993-cü ilin 29 yanvarında keçirdiyi məsləhətləşmələrdən sonra Şuranın üzvləri adından kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələrinə aşağıdakıları bəyan etmişdir:

Ermənistan və Azərbaycanın Naxçıvan Muxtar Respublikasına malların və materialların göndərilməsi, xüsusilə elektrik enerjisi verilməsindəki fasilələrin dağıdıcı nəticələri ilə əlaqədar Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri dərin narahatlıq keçirdiklərini bildirirlər. Qeyri-adi dərəcədə sərt qışın genişləndirdiyi bu fasilələr həmin bölgələrin iqtisadiyyatını və infrastrukturunu iflas həddinə gətirib çıxarmış və real aclıq təhlükəsi yaratmışdır.

Şuranın üzvləri təkidlə bütün kömək edə biləcək ölkələri yanacaq və humanitar yardımın göndərilməsinə kömək etməyə və region ölkələrinin humanitar vəziyyətinin gələcəkdə daha da pisləşməsinin qarşısını almaq məqsədilə humanitar yüklərin, xüsusilə də yanacağın Ermənistana və Azərbaycanın Naxçıvan bölgəsinə maneəsiz çatdırılmasını təmin etməyə çağırır.

Şuranın üzvləri ATƏM-in tərəfləri bir araya gətirməyə və bu regionda sülhün bərqərar olmasına yönələn bütün səylərini tam dəstəklədiklərini bir daha bəyan edirlər. Onlar tərəfləri dərhal atəşkəsə və tezliklə ATƏM çərçivəsində danışıqların yenidən başlanılmasına razılaşmağa çağırırlar.

Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri bu məsələyə baxmağı davam etdirəcəklər.

5) Təhlükəsizlik Şurası sədrinin 6 aprel 1993-cü il tarixli bəyanatı

Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri ilə məsləhətləşmələrdən sonra Şuranın sədri Şura adından 1993-cü il aprelin 6-da onun 3194-cü iclasında "Dağlıq Qarabağda vəziyyətə dair" sərəlvhəli bəndin Şura tərəfindən baxılması ilə əlaqədar aşağıdakıları bəyan etmişdir:

Təhlükəsizlik Şurası Ermənistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında münasibətlərin pisləşməsindən və Dağlıq Qarabağ münaqişəsində düşmənçilik hərəkətlərinin güclənməsindən, xüsusilə yerli erməni qüvvələrinin Azərbaycan Respublikasının Kəlbəcər rayonuna müdaxiləsindən ciddi narahat olduğunu bildirir. Şura sülh və bölgənin təhlükəsizliyi üçün qorxu törədən belə düşmənçilik hərəkətlərinin hamısına dərhal son qoymağı və bu qüvvələri oradan çıxarmağı tələb edir.

Bununla əlaqədar Təhlükəsizlik Şurası bölgənin bütün dövlətlərinin suverenliyini və ərazi bütövlüyünü, onların sərhədlərinin pozulmazlığını təsdiq edərək ATƏM çərçivəsində sülh prosesinə tərəfdar olduğunu bildirir. O, ümid etdiyini bildirir ki, Minsk qrupunun bu yaxınlarda əldə etdiyi ilkin sazişdən sonra yaxın vaxtlarda atəşi dayandırmaq, müşahidəçilərin yerləşdirilməsi cədvəli, siyasi bəyannamənin layihəsi barədə sazişlər də əldə olunacaq və Minsk Konfransı tezliklə çağırılacaqdır.

Təhlükəsizlik Şurası müvafiq tərəfləri ATƏM çərçivəsində sülh prosesində irəliləyiş olması üçün əllərindən gələni əsirgənməməyə və problemin siyasi həllini çətinləşdirə bilən heç bir hərəkətə yol verməməyə təkidlə çağırır.

Şura, həmçinin mülki əhalinin iztirablarını azaltmaq məqsədilə bölgədə, o cümlədən münaqişəyə cəlb olunmuş bütün rayonlarda humanitar yardım göstərilməsi sahəsində beynəlxalq fəaliyyətin maneəsiz həyata keçirilməsini təmin etməyə çağırır.

Təhlükəsizlik Şurası Baş katibdən xahiş edir ki, ATƏM ilə məsləhətləşərək faktları müvafiq şəkildə müəyyənləşdirsin və təcili olaraq Şuraya hadisə yerində vəziyyətə qiymət verən məruzə təqdim etsin.

Şura bu məsələ ilə məşğul olmaqda davam edəcəkdir.

6) Təhlükəsizlik Şurası sədrinin 18 avqust 1993-cü il tarixli bəyanatı

Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri ilə məsləhətləşmələr apararaq Şuranın sədri Şuranın adından onun 1993-cü il avqustun 18-də keçirilmiş 3264-cü iclasında "Dağlıq Qarabağda vəziyyətə dair" sərəlvhəli bəndin Şura tərəfindən baxılması ilə əlaqədar aşağıdakıları bəyan etmişdir:

Təhlükəsizlik Şurası Ermənistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında münasibətlərin pisləşməsi ilə və onların arasındakı gərginliklə əlaqədar ciddi narahatlıq keçirdiyini bildirir. Şura Ermənistan Respublikasının hökumətini Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ bölgəsi ermənilərinin Şuranın 822 və 853 sayılı qətnamələri ilə razılaşmalarına nail olmaq məqsədilə öz təsirindən istifadə etməyə çağırır.

Şura, habelə bu günlərdə Füzuli rayonunda döyüş əməliyyatlarının güclənməsindən dərin narahatlıq keçirdiyini bildirir. Şura əvvəllər Azərbaycan Respublikasının Kəlbəcər və Ağdam rayonlarına müdaxiləni və onların işğalını pislədiyi kimi, Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ bölgəsindən Füzuli rayonuna edilən hücumları da pisləyir. Şura bütün hücumların dayandırılmasını və bölgədə sülh və təhlükəsizlik üçün qorxu törədən hərbi əməliyyatların və bombardmanların dərhal dayandırılmasını tələb edir, habelə işğalçı qüvvələrin Füzuli zonasından, həmçinin Azərbaycan Respublikasının Kəlbəcər, Ağdam rayonlarından və bu yaxınlarda işğal olunmuş başqa rayonlarından dərhal, tamamilə və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb edir. Şura Ermənistan Respublikasının hökumətini bu məqsədlə öz təsirindən istifadə etməyə çağırır.

Şura Azərbaycan Respublikasının və regionun bütün başqa dövlətlərinin suverenliyini və ərazi bütövlüyünü, habelə onların sərhədlərinin pozulmazlığını bir daha təsdiq edir və münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasına nail olmağa dair ATƏM-in Minsk qrupunun səylərinə döyüş əməliyyatlarının göstərdiyi təsirdən dərin narahatlıq keçirdiyini bildirir. Şura ATƏM-in sülh prosesini tamamilə müdafiə etdiyini qeyd edir və Minsk qrupunun danışıqlarının indiki mərhələsində öz baxışlarını və mövqelərini bilavasitə ifadə etmək üçün münaqişədə iştirak edən tərəflərə verilmiş imkanı, xüsusilə nəzərə çarpdırır. Bu baxımdan Şura bütün tərəfləri avqustun 13-də Minsk qrupunun təqdim etdiyi "BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822 və 853 sayılı qətnamələrinin yerinə yetirilməsinə dair təxirəsalınmaz tədbirlər cədvəli"nin dəqiqləşdirilmiş variantına müsbət cavab verməyə və məsələnin sülh yolu ilə həllini poza biləcək hər hansı hərəkətdən çəkinməyə çağırır. Şura yaranmış vəziyyətin bütün cəhətləri barədə məruzə hazırlamaq üçün bölgəyə missiya göndərmək haqqında ATƏM-in niyyətini alqışlayır.

Son günlərdə münaqişənin genişlənməsi ilə əlaqədar Şura dövlətləri münaqişənin güclənməsinə və ya Azərbaycan Respublikası ərazisinin işğalının davam etdirilməsinə gətirib çıxara biləcək hər hansı silah və döyüş sursatı göndərməkdən çəkinmək barədə 853 sayılı qətnamədəki çağırışı bir daha təkidlə təsdiq edir. Şura Ermənistan Respublikasının hökumətini cəlb olunmuş qüvvələrin gələcəkdə hərbi əməliyyatı genişləndirmək üçün vəsait almamaqlarını təmin etməyə çağırır.

Şura, habelə mülki əhalinin getdikcə artan iztirablarını yüngülləşdirmək məqsədilə bölgəyə, münaqişədən zərər çəkmiş bütün zonalara beynəlxalq humanitar yardımın maneəsiz çatdırılmasını təmin etməyə dair 822

və 853 sayılı qətnamələrdə olan çağırışları bir daha təkrar edir. Şura tərəflərə xatırladır ki, onlar beynəlxalq humanitar hüququn prinsiplərinə və normalarına əməl etməyə borcludurlar və əməl etməlidirlər.

Təhlükəsizlik Şurası bu məsələ ilə fəal məşğul olmaqda davam edəcək və özünün qətnamələrinə bütün tərəflərin tamamilə razı olmasını və əməl etməsini təmin etməkdən ötrü müvafiq tədbirləri nəzərdən keçirməyə hazır olacaqdır.

7) Təhlükəsizlik Şurası sədrinin 26 aprel 1995-ci il tarixli bəyanatı

Təhlükəsizlik Şurasının 1995-ci il aprelin 26-da 3525-ci iclasında "Dağlıq Qarabağda vəziyyətə dair" sərəlvhəli bəndə baxılması ilə əlaqədar Təhlükəsizlik Şurasının sədri Təhlükəsizlik Şurasının adından aşağıdakıları bəyan etmişdir:

Təhlükəsizlik Şurası özünün 884 sayılı qətnaməsinin 8-ci bəndinə uyğun olaraq ATƏT-in Dağlıq Qarabağa dair Minsk Konfransının həmsədrlərinin təqdim etdiyi məruzələrə (S/1995/249 və S/1995/321) baxmışdır. Təhlükəsizlik Şurası 1994-cü il mayın 12-də Rusiya Federasiyasının vasitəçiliyi və ATƏT-in Minsk qrupu ilə qarşılıqlı fəaliyyət sayəsində razılaşdırılmış atəşkəsin bir ilə yaxın müddətdə saxlanılmasından məmnunluğunu bildirir.

Eyni zamanda, Təhlükəsizlik Şurası Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ regionunda və onun ətrafında münaqişədən və Ermənistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında gərginlikdən təkrarən narahatlığını bildirir. Təhlükəsizlik Şurası, xüsusilə bu yaxınlarda baş vermiş zorakı hadisələrlə əlaqədar narahat olduğunu bildirir və 1995-ci il fevralın 6-da razılaşdırıldığı kimi, hadisələrin nizamlanmasında birbaşa əlaqələr mexanizmindən istifadə edilməsinin vacibliyini vurğulayır. O, qətiyyətlə tərəfləri belə hadisələrin gələcəkdə qarşısının alınması üçün bütün zəruri tədbirləri görməyə çağırır.

Şura regionun bütün dövlətlərinin suverenliyi və ərazi bütövlüyünə əsaslanan özünün bütün qətnamələrini təsdiq edir. O, həmçinin beynəlxalq sərhədlərin toxunulmazlığını və ərazi zəbt edilməsi üçün gücdən istifadənin yolverilməzliyini təsdiqləyir.

Təhlükəsizlik Şurası qoşunların geri çəkilməsini təmin etməklə münaqişənin bütün tərəflər üçün əsas nəticələrini aradan qaldıracaq və Minsk Konfransının çağırılmasına imkan yaradacaq, silahlı münaqişənin dayandırılmasına dair siyasi saziş bağlanması üçün sürətli danışıqlar keçirilməsinə yönələn Minsk Konfransı həmsədrlərinin bütün söylərinə özünün dəstəyini yenidən göstərməyə başlayır.

Təhlükəsizlik Şurası vurğulayır ki, sülh nizamlanmasını əldə etmək üçün əsas məsuliyyəti münaqişə tərəfləri daşıyır. Təhlükəsizlik Şurası silahlı münaqişənin dayandırılmasına dair siyasi sazişin BMT Nizamnaməsi və ATƏT-in müvafiq prinsipləri əsasında bağlanılmasının zəruriliyini bildirir. O, qətiyyətlə tərəfləri, hər hansı bir ilkin şərtlərsiz və prosedur maneələrsiz konstruktiv danışıqlar aparmağa, sülh prosesini sarsıda biləcək istənilən hərəkətlərdən çəkinməyə çağırır. O vurğulayır ki, belə sazişin əldə edilməsi ATƏT-in çoxmillətli sülhməramlı qüvvələrinin yerləşdirilməsi üçün ilkin şərtidir.

Təhlükəsizlik Şurası ATƏT-in Budapeşt sammitinin 1994-cü il 6 dekabr tarixli "Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar ATƏT-in fəaliyyətinin intensivləşdirilməsi" qərarını alqışlayır. O, tərəflər arasında silahlı münaqişələrin dayandırılmasına dair saziş olarsa, ATƏT-in çoxmillətli sülhməramlı qüvvələrinin mümkün yerləşdirilməsinə dair lazımı qətnamələrlə davamlı siyasi dəstək verməyə hazır olduğunu təsdiqləyir. BMT, həmçinin texniki məsləhətlər və ekspert rəyi verməyə hazırdır.

Təhlükəsizlik Şurası tərəflərin Minsk qrupu çərçivəsində 1994-cü il aprelin 15-də razılaşdırıldığı kimi, etimad yaradılmasına dair tədbirləri, xüsusilə də humanitar sahədə, o cümlədən bütün hərbi əsirlərin və

mülki saxlanılmaların atəşkəsin birinci ildönümünə qədər azad edilməsinin yerinə yetirilməsinin zəruriliyini vurğulayır. O, tərəfləri silahlı münaqişədən zərər çəkmiş mülki əhəlinin iztirablarının qarşısını almağa çağırır.

Təhlükəsizlik Şurası Baş katibə, ATƏT-in sədrinə və ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrliyinə öz tələbini yeniləşdirir ki, Minsk prosesinin irəliləyişi, yerlərdə vəziyyəti, xüsusilə müvafiq qətnamələrin yerinə yetirilməsi, ATƏT və BMT arasında indiki və gələcək qarşılıqlı fəaliyyət haqqında Şuraya məruzə etməyi davam etdirləsinlər.

Şura bu məsələyə baxmaqda davam edəcək.

c) Birləşmiş Millətlərin Təşkilatının Baş Assambleyası tərəfindən qəbul olunmuş sənədlər

1) Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət

Baş Assambleya

Birləşmiş Millətlərin Təşkilatının Nizamnaməsinin məqsədlərini, prinsiplərini və müddəalarını rəhbər tutaraq,

Təhlükəsizlik Şurasının 822 (1993) sayılı 30 aprel 1993-cü il tarixli, 853 (1993) sayılı 29 iyul 1993-cü il tarixli, 874 (1993) sayılı 14 oktyabr 1993-cü il tarixli və 884 (1993) sayılı 12 noyabr 1993 tarixli qətnamələrini və Assambleyanın “Azərbaycanda qaçqınlara və məcburi köçkünlərə fəvqəladə beynəlxalq yardım” adlanan 48/114 sayılı 20 dekabr 1993-cü il tarixli və “Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət” adlanan 60/285 sayılı 7 sentyabr 2006-cı il tarixli qətnamələrini bir daha xatırladaraq,

Dağlıq Qarabağ ətrafındakı Azərbaycanın işğal olunmuş əraziləri üzrə Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının fakt-araşdırıcı missiyasının hesabatını və Dağlıq Qarabağ ətrafındakı Azərbaycanın işğal olunmuş əraziləri üzrə Minsk Qrupunun fakt-araşdırıcı missiyasına dair Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının Minsk Qrupu Həmsədrələrinin Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının Daimi Şurasına ünvanlanmış məktubunu l həmçinin yada salaraq,

Yanğınlara məruz qalmış Dağlıq Qarabağ regionu və onun ətraf ərazilərində Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı tərəfindən aparılmış ətraf mühitin qiymətləndirmə missiyasının hesabatını nəzərə alaraq ,

Münaqişə tərəflərinin beynəlxalq humanitar hüququn qaydalarına dürüstcəsinə riayət etməyə dair götürdüyü öhdəlikləri bir daha təsdiqləyərək,

Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ regionu və onun ətraf ərazilərində mövcud olan münaqişənin beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyə təhdid olmasından ciddi narahatlıq duyaraq və onun Cənubi Qafqaz ölkələrindəki humanitar vəziyyətə və inkişafa etdiyi təsiri nəzərə alaraq,

1. Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq səviyyədə tanınan sərhədləri daxilində suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə davam edən hörmət və dəstəyi bir daha təsdiqləyir;

2. Ermənistanın bütün qüvvələrinin Azərbaycan Respublikasının işğal altında olan bütün ərazilərini dərhal, tam və qeyd-şərtsiz tərk etmələrini tələb edir;

3. Azərbaycan Respublikasının işğal edilmiş ərazilərindən qovulmuş əhalinin öz evlərinə qayıtmasına dair ayrılmaz hüquqlarını bir daha təsdiq edir və münaqişədən zərər görmüş ərazilərin bütünlüklə bərpası da daxil olmaqla bu qayıdış üçün müvafiq şəraitin yaradılmasının zəruriliyini vurğulayır;

4. Azərbaycan Respublikasının tərkibində qalacaq Dağlıq Qarabağ bölgəsində effektiv demokratik özünüidarə sisteminin yaradılması üçün imkan yaradacaq Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ bölgəsində azərbaycanlı və erməni icmalarının normal, təhlükəsiz və bərabər şərtlər əsasında yaşamasının təmin edilməsinin zəruriliyini tanıyır;

5. Bir daha təsdiq edir ki, heç bir dövlət Azərbaycan Respublikasının ərazilərinin işğalının nəticələrindən gələn vəziyyəti hüquqi olaraq tanımamalı, eləcə də bu vəziyyətin saxlanması üçün hər hansı yardım və dəstək göstərməməlidir;

6. Beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə uyğun şəkildə münaqişənin sülh yolu ilə həlli məqsədi daşıyan beynəlxalq vasitəçilik söylərinə, xüsusilə Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının Minsk Qrupunun söylərinə dəstək ifadə edir və yuxarıda qeyd olunan müddəalara uyğun şəkildə davamlı və dönməz sülhə nail olmaq məqsədilə bu söylərin intensivləşdirilməsi zəruriliyini tanıyır;

7. Üzv dövlətlər, beynəlxalq və regional təşkilatlar və strukturları öz səlahiyyətləri çərçivəsində münaqişənin tənzimlənməsi prosesinə səmərəli şəkildə töhfə verməyə çağırır;

8. Baş Katibdən Baş Assambleyanın altmış üçüncü sessiyasında bu qətnamənin həyata keçirilməsinə dair müfəssəl hesabat təqdim etməyi xahiş edir;

9. Altmış üçüncü sessiyanın ilkin gündəliyinə "Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət" adlı bəndin daxil edilməsini qərara alır.

"Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət" adlı qətnamə 2008-ci il martın 14-də BMT Baş Assambleyası tərəfindən qəbul olunub.

2. ATƏT-in qəbul etdiyi sənədlər

1) Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsi ATƏM Şurasının birinci əlavə görüşü.

Helsinki, 24 mart 1992-ci il

Yekun

Nazirlər Dağlıq Qarabağda və onun ətrafında silahlı münaqişənin genişlənməsinin davam etməsi və bunun nəticəsində əhali arasında əzab çəkənlərin və insan tələfatlarının sayının artması ilə əlaqədar dərin narahatlıqlarını ifadə etdilər. Onlar münaqişənin davam etməsinin və daha da genişlənməsinin regional və beynəlxalq təhlükəsizliyə göstərə biləcəyi təsiri nəzərdə tutaraq, münaqişənin aradan qaldırılması yolları və vasitələrini geniş şəkildə müzakirə etdilər. Onlar bütün tərəfləri təmkinli olmağa çağırdılar.

Nazirlər yenidən ən qəti şəkildə cavabdeh yerli komandirləri onların aktiv iştirakı ilə həyata keçiriləsi təcili və effektiv atəşkəsə çağırdılar. Onlar, siyasi və iqtisadi təzyiqliq tədbirlərinin dayandırılması da daxil olmaqla, etibarlı mühit və konstruktiv dialoq şəraitinin bərpa edilməsi çağırışı ilə müraciət etdilər.

Nazirlər ATƏM çərçivəsində həyata keçirilən fəaliyyəti nəzərdən keçirdilər və Yüksək vəzifəli şəxslər komitəsinin qəbul etdiyi qərarları bütövlükdə bəyəndilər. Onlar bununla əlaqədar gördüyü tədbirlərə görə ATƏM-in Fəaliyyətdə olan Sədrinə minnətdarlıqlarını bildirdilər və lazım olduğu hər hansı təqdirdə ona bütün mümkün olan yardımı göstərməyə hazır olduqlarını qeyd etdilər.

Nazirlər Avropa Birliyi və onun üzv-dövlətləri, Müstəqil Dövlətlər Birliyinin üzv-dövlətləri, Şimali Atlantika Əməkdaşlıq Şurasının üzvləri və, xüsusilə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi tərəfindən həyata keçirilən bir-birini tamamlayan səyləri alqışladılar.

Onlar bununla əlaqədar ATƏM-in Fəaliyyətdə olan Sədrindən Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə sıx əlaqə saxlamağı və mütəmadi məlumat mübadiləsi təşkil etməyi xahiş etdilər.

Nazirlər razılığa gəldilər ki, ATƏM bu münaqişə ilə bağlı sülh prosesinin inkişafı işində əsas rol oynamalıdır. Onlar razılaşdılar ki, Dağlıq Qarabağda və onun ətrafında mövcud olan vəziyyət ATƏM tərəfindən növbəti tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir.

Nazirlər ATƏM-in Nazirlər Şurasının Fəaliyyətdə olan Sədri cənab İrji Dinstbirə, xüsusilə effektiv atəşkəsin əldə olunması və qorunub saxlanması, həmçinin məsələnin sülh yolu ilə hərtərəfli nizamlanması üçün çərçivənin yaradılmasına kömək məqsədilə yaxın vaxtlarda regiona səfər etməyi tapşırıdılar.

Nazirlər qəti əmin olduqlarını bildirdilər ki, ATƏM-in himayəsi altında Dağlıq Qarabağ üzrə konfrans böhranın ATƏM-in prinsipləri, öhdəlikləri və müddəaları əsasında sülh yolu ilə nizama salınması məqsədilə danışıqlar üçün fəaliyyət göstərən forumu təmin edəcək. Nazirlər bununla əlaqədar ATƏM-in Nazirlər Şurasının Fəaliyyətdə olan Sədrindən mümkün qədər tez bir zamanda belə konfransı keçirməyi xahiş etdilər.

Bundan əlavə nazirlər razılaşdılar ki, Minskə keçiriləcək bu konfransın iştirakçıları Ermənistan, Azərbaycan, Belarus, Çexiya və Slovakiya Federativ Respublikası, Fransa, Almaniya, İtaliya, Rusiya Federasiyası, İsveç, Türkiyə və Amerika Birləşmiş Ştatları olacaq. Dağlıq Qarabağın seçilmiş və digər nümayəndələri maraqlı tərəf kimi konfransa onun Sədri tərəfindən konfransda iştirak edən dövlətlərlə

məsləhətləşmələrdən sonra dəvət olunacaqlar. ATƏM-in Nazirlər Şurasının Fəaliyyətdə olan Sədri ATƏM-in himayəsi altında Dağlıq Qarabağ üzrə konfransın sədrini təyin edəcək.

Nazirlər ATƏM-in bütün iştirakçı dövlətlərini və bütün maraqlı tərəfləri beynəlxalq nəzarət altında olan təhlükəsiz dəhlizlər daxil olmaqla sürətli və effektiv vasitələrdən istifadə edərək, humanitar yardımla ona ehtiyacı olanların təmin edilməsi üçün bütün lazımi addımların atılmasına təkidlə çağırırlar.

Nazirlər Ermənistan və Azərbaycanın ATƏM-in Fəaliyyətdə olan Sədrinin bu regiona missiyasına, həmçinin ATƏM şurasının razılaşdığı bütün fəaliyyətə tam kömək etmək öhdəliyini nəzərə aldılar və məsələnin davamlı, sülh yolu ilə həll olunmasına nail olmaq məqsədilə hər iki tərəfi bu öhdəliyi fəal şəkildə yerinə yetirməyə çağırırlar.

2) Regional məsələlər

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı ATƏM fəaliyyətinin fəallaşması.

Budapeşt, 6 dekabr 1994-cü il

1. Münaqişənin davam etməsi və bunun nəticəsində baş verən insan faciəsindən təəssüfləndiklərini ifadə edərək, iştirakçı dövlətlər ATƏM-in Minsk qrupu ilə əməkdaşlıqda Rusiya Federasiyasının vasitəçilik səyləri nəticəsində 1994-cü il mayın 12-də razılaşdırılmış atəşkəsi münaqişə tərəflərinin təsdiqlədiklərini alqışladılar. Onlar Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələrinə sadıq qaldıqlarını təsdiqlədilər və ATƏM-in münaqişənin sülh yolu ilə nizamlanmasına yönəlmiş səylərinə Təhlükəsizlik Şurasının göstərdiyi siyasi dəstəyi alqışladılar. Bu məqsədlə onlar münaqişə tərəflərini birbaşa əlaqələr daxil olmaqla məsələnin mətləbinə dair daha intensiv danışıqlara çağırdılar. Bu mənada onlar ATƏM-in səyləri və köməyini ikiqat gücləndirəcəklərinə söz verdilər. Onlar ATƏM-in Minsk qrupunun vasitəçilik səylərini qəti şəkildə bəyəndilər və Rusiya Federasiyasının həlledici yardımını və Minsk qrupunun digər fərdi üzvlərinin səylərini yüksək qiymətləndirdilər. Onlar bu səyləri ATƏM çərçivəsində əlaqələndirərək bir araya gətirmək qərarına gəldilər.

2. Bu məqsədlə onlar danışıqlar üçün vahid və razılaşdırılmış baza yaratmaq, həmçinin bütün vasitəçilik və danışıqlar fəaliyyətinin tam şəkildə əlaqələndirilməsini təmin etmək məqsədilə, Fəaliyyətdə olan Sədrə, iştirakçı dövlətlərlə məsləhətləşmələr əsasında və mümkün qədər tez hərəkət etməklə, Minsk qrupunun həmsədrlərini təyin etməyi tapşırtdılar. Həmsədrlər bütün danışıqlar səylərində ATƏM prinsiplərini və razılaşdırılmış mandatı əsas tutaraq, Minsk qrupunun görüşlərində birlikdə həmsədrlik və Fəaliyyətdə olan Sədrə birlikdə məruzə edəcəklər. Onlar işlərinin gedişi barəsində Daimi Şuraya müntəzəm olaraq məlumat verəcəklər.

3. Bu səylər çərçivəsində ilk addım kimi, onlar mövcud atəşkəsin davam etdirilməsinə kömək etmək məqsədilə Rusiya Federasiyasının və Minsk qrupunun digər fərdi üzvlərinin dəstəyi ilə və onlarla əməkdaşlıq şəraitində təcili tədbirlərin görülməsini, və əvvəllər vasitəçilik fəaliyyəti zamanı əldə olunmuş irəliləyişə əsaslanaraq, həyata keçirilməsi bütün tərəflər üçün münaqişənin əsas nəticələrini aradan qaldırmağa və Minsk konfransını çağırmağa imkan verəcək silahlı münaqişənin dayandırılması haqqında siyasi sazişin imzalanması məqsədilə tezliklə danışıqlar aparmağı Minsk qrupunun həmsədrlərinə tapşırtdılar. Daha sonra onlar Minsk konfransının həmsədrlərindən, xüsusilə humanitar sahədə, inamın möhkəmləndirilməsi tədbirlərinin həyata keçirilməsi istiqamətində münaqişə tərəfləri ilə birgə işi davam etdirməyi xahiş etdilər. Onlar iştirakçı dövlətlər tərəfindən həm fərdi əsasda, həm də müvafiq beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində qaçqınların acınacaqlı vəziyyətini yüngülləşdirməyə xüsusi diqqət yetirmək şərti ilə regionun əhalisinə humanitar yardımın göstərilməsi üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibliyini qeyd etdilər.

4. Onlar razılaşdılar ki, münaqişə tərəflərinin fikirlərinə uyğun olaraq yuxarıda qeyd olunan sazişin əldə edilməsi həmin sazişin həyata keçirilməsinin vacib elementi kimi çoxmillətli sülhməramlı qüvvələrin yerləşdirilməsinə imkan verə bilər. Onlar silahlı münaqişənin dayandırılması haqqında tərəflər arasında

sazişin əldə edilməsindən sonra, BMT Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnaməsinin qəbul edilməsi şərti ilə, ATƏM-i çoxmillətli sülhməramlı qüvvələrlə təmin etmək üçün siyasi hazırlıqlarını bəyan etdilər. Onlar Fəaliyyətdə olan Sədrdən 1992-ci il Helsinki Sənədinin III fəslə əsasında və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Nizamnaməsinə tam uyğun olaraq təşkil ediləcək belə qüvvələrin yaradılması, tərkibi və fəaliyyəti barəsində qısa zaman ərzində plan işləyib hazırlamağı xahiş etdilər. Bu məqsədlə Fəaliyyətdə olan Sədrə Minsk konfransı həmsədrləri və Minsk qrupu, həmçinin Baş Katib tərəfindən kömək ediləcək; müvafiq məsləhətləşmələrdən sonra o, həmçinin bu qüvvələrin, başqa məsələlərlə yanaşı, ölçüsü və xarakteri, onlara rəhbərliyi və onların idarəsi, maddi-texniki təchizatı, müvafiq altbölmələrin və resursların bölünməsi, güc tətbiq etmək qaydası və qüvvə verən dövlətlərlə razılaşmalar haqqında tövsiyələrin hazırlanması üçün Vyanada yüksək səviyyəli planlaşdırma qrupu yaradacaq. O, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının texniki məsləhət və ekspertiza yardımının göstərilməsinə hazır olması haqqında etdiyi bəyanatına əsaslanaraq, Birləşmiş Millətlər Təşkilatına kömək üçün müraciət edəcək. O, həmçinin, ATƏM-in sülhməramlı qüvvələrinin mümkün yerləşdirilməsi üçün BMT Təhlükəsizlik Şurasının uzunmüddətli siyasi dəstəyini əldə etməyə çalışacaq.

5. Belə hazırlıq işini və 1992-ci il Helsinki Sənədinin III fəslinin müvafiq müddəalarına əsasən və tərəflər arasında razılığın əldə olunmasından və onların Minsk konfransının həmsədrləri vasitəsilə Fəaliyyətdə olan Sədrə rəsmi xahişindən sonra Daimi Şura ATƏM-in sülhməramlı əməliyyatının keçirilməsi barəsində qərar qəbul edəcək.

3) Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Nazirlər Şurasının 5-ci görüşü.

Budapeşt, 8 dekabr 1995-ci il

ATƏT-in Minsk prosesi üzrə qərarı

Nazirlər Şurası

- ATƏT-in Minsk prosesinin Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasında yeganə forum olmasını təsdiqləyir;
- münaqişə tərəflərinin 1994-cü ilin mayın 12-də bərqərar edilən atəşkəsə riayət etməyi davam etdirmək əzmlərini alqışlayır;
- tərəfləri bütün hərbi əsirləri və münaqişə ilə bağlı saxlanılan bütün şəxsləri dərhal azad etməyə, və Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinin şəxslərin saxlanıldığı bütün yerlərə və bütün saxlanılanlara maneəsiz baş çəkməsini təmin etməyə çağırır;
- Fəaliyyətdə olan Sədrə koordinasiya təxirə salınmadan silahlı münaqişənin dayandırılması haqqında siyasi sazişin əldə edilməsi yolunda Minsk konfransının Həmsədrələrinin səylərini dəstəkləyir. Belə sazişin yerinə yetirilməsi bütün tərəflər üçün münaqişənin əsas nəticələrini aradan qaldıracaq və qısa vaxt ərzində Minsk konfransını çağırmağa imkan yaradacaq. Sazişin imzalanması Daimi Şuraya fəaliyyətinin davam etdirilməsi lazım olan Yüksək Səviyyəli Planlaşdırma Qrupunun dəyərli tövsiyələrinə əsaslanaraq, ATƏT-in sülhməramlı əməliyyatının keçirilməsi haqqında qərar qəbul etməyə imkan yaradacaq;
- münaqişənin nizamlanması prinsipləri üzrə razılaşmanın əldə edilməsi məqsədilə, Həmsədrələrlə koordinasiya, birbaşa əlaqələrin qurulmasına dair ifadə olunmuş öhdəlikləri alqışlayır və bunu tez bir zamanda gerçəkləşdirməyə təkidlə çağırır; və
- kompromisin tezliklə əldə edilməsi məqsədilə tərəflərin ən vacib məsələləri nəzərdən keçirməyə ifadə olunmuş hazırlıqlarını nəzərə alır

4) Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Zirvə görüşü.

Lissabon, 3 dekabr 1996-cı il

ƏLAVƏ 1

ATƏT-in Fəaliyyətdə olan Sədrinin Bəyanatı

Sizə məlum olduğu kimi, son iki il ərzində Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü məsələsinin həllində heç bir irəliləyiş əldə edilməmişdir. Mən təəssüflə qeyd edirəm ki, məsələnin nizamlanması prinsiplərinə dair tərəflərin mövqelərinin yaxınlaşdırılması istiqamətində Minsk konfransı həmsədrlərinin söyləri uğurla nəticələnmədi.

Minsk qrupunun həmsədrləri tərəfindən Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasının tərkib hissəsi kimi formalaşdıran üç prinsip tövsiyə edilmişdir. Bu prinsipləri Minsk qrupunun bütün üzv-dövlətləri dəstəkləyir. Bu prinsiplər aşağıdakılardır:

- Ermənistan Respublikasının və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü;
- Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa ən yüksək səviyyəli özünüidarə verən öz müqəddəratını təyin etməyə əsaslanmış sazişdə müəyyən edilmiş Dağlıq Qarabağın hüquqi statusu;
- bütün tərəflərin nizamlama müddəalarına riayət olunmasının təmin edilməsinə dair qarşılıqlı öhdəliklər də daxil olmaqla, Dağlıq Qarabağ və onun bütün əhalisinin təmin edilmiş təhlükəsizliyi.

Mən təəssüflə etiraf edirəm ki, bir iştirakçı dövlət bunu qəbul edə bilmədi. Bu prinsiplər digər iştirakçı dövlətlər tərəfindən dəstəklənir.

Bu bəyanat Lissabon Zirvə görüşünün sənədlərinə daxil ediləcək.

5) Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Zirvə görüşü.

İstanbul, 19 noyabr 1999-cu il

İstanbul Zirvə görüşünün Bəyannaməsi

Biz Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı yaranan vəziyyət və son hadisələr haqqında ATƏT-in Minsk qrupunun Həmsədrlərinin məruzəsini aldıq və onların söylərini müsbət qiymətləndiririk. Biz Ermənistan və Azərbaycan prezidentləri arasında aktivləşən dialoqu xüsusilə alqışlayırıq ki, onların müntəzəm görüşləri problemin möhkəm və hərtərəfli həllinin tapılması prosesinin dinamikası üçün imkan yaratmışdır. Biz qəti şəkildə bu dialoqu dəstəkləyirik və ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində danışıqların bərpası ümidi ilə bu dialoqun davam etdirilməsinə çağırırıq. Biz həmçinin təsdiq edirik ki, ATƏT və məsələnin həllinin tapılması üçün ən münasib format olan ATƏT-in Minsk qrupu sülh prosesini və onun gələcəkdə həyata keçirilməsini, tərəfləri bütün zəruri köməklik ilə təmin etmək də daxil olmaqla, daha da irəlilətməyə hazırdır.

Biz bu il Yerevanda ATƏT-in ofisinin açılmasını və analoji ofisin Bakıda açılması qərarını alqışlayırıq. Bu addımlar ATƏT-ə bizim Ermənistan və Azərbaycanla olan əməkdaşlığımızı gücləndirmək imkanı verəcək.

6) Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Nazirlər Şurasının 9-cu görüşü.

Buxarest, 4 dekabr 2001-ci il

Nazirlər Şurasının Bəyanatları

QƏRAR № 2

Biz tərəflər arasında intensivləşdirilmiş dialoqa və Minsk qrupunun həmsədrlərinin fəal köməyinə baxmayaraq, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasının əldə edilmədiyindən dərin təəssüf hissimizi bildiririk. Biz bir daha təsdiq edirik ki, bu uzanmış münaqişənin təcili nizamlanması Cənubi Qafqaz regionunda möhkəm sülh, təhlükəsizlik, sabitlik və əməkdaşlığa kömək edəcək.

Biz sülh dialoqunun davam etdirilməsinin vacibliyini yenidən bəyan edirik və tərəfləri münaqişənin beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri əsasında tezliklə həll edilməsi istiqamətindəki söylərini davam etdirməyə çağırırıq. Biz, həmçinin, tərəfləri hərbi əsirlərin azad edilməsi də daxil olmaqla, qarşılıqlı etibar və inamın möhkəmləndirilməsinə səbəb olacaq əlavə tədbirlərin nəzərdən keçirilməsinə çağırırıq.

Biz tərəflərin atəşkəsə olan və məsələnin sülh yolu ilə və hərtərəfli nizamlanması öhdəliklərini alqışlayırıq. Biz tərəfləri həmsədrlərin fəal dəstəyi ilə ədalətli və möhkəm nizamlanmanın əldə edilməsinə yönəlmiş söylərini davam etdirməyə çağırırıq.

7) Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı Nazirlər Şurasının 10-cu görüşü.

Porto, 7 dekabr 2002-ci il

Nazirlər Şurasının Bəyanatları

Biz tərəflər arasında intensivləşdirilmiş dialoqa və Minsk qrupunun həmsədrlərinin fəal köməyinə baxmayaraq, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasının əldə edilmədiyindən dərin təəssüf hissi keçirməkdə davam edirik. Biz bir daha təsdiq edirik ki, bu uzanmış münaqişənin təcili nizamlanması Cənubi Qafqaz regionunda möhkəm sülh, təhlükəsizlik, sabitlik və əməkdaşlığa kömək edəcək.

Biz sülh dialoqunun davam etdirilməsi vacibliyini yenidən bəyan edirik və tərəfləri münaqişənin beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri əsasında tezliklə həll edilməsi istiqamətindəki söylərini davam etdirməyə çağırırıq. Biz, həmçinin, tərəfləri qarşılıqlı etibar və inamın möhkəmləndirilməsinə səbəb olacaq əlavə tədbirlərin nəzərdən keçirilməsinə çağırırıq.

Biz tərəflərin atəşkəsə olan və məsələnin sülh yolu ilə və hərtərəfli nizamlanması öhdəliklərini alqışlayırıq. Biz Ermənistan və Azərbaycan prezidentlərinin və onların şəxsi nümayəndələrinin davam edən görüşlərini xüsusilə alqışlayırıq. Biz tərəfləri həmsədrlərin fəal dəstəyi ilə ədalətli və möhkəm nizamlanmanın əldə edilməsinə yönəlmiş söylərini davam etdirməyə çağırırıq.

ƏLAVƏ

Azərbaycan Nümayəndə heyəti tərəfindən

Helsinki məsləhətləşmələrinin Yekun tövsiyələrinin 79-cu Paraqrafına (Fəsil 6) müvafiq olaraq İzahedici
Bəyanat

“ATƏT-in Nazirlər Şurasının 10-cu görüşünün indi qəbul edilmiş qərarı ilə əlaqədar mən Helsinki məsləhətləşmələrinin Yekun tövsiyələrinin Fəsil 6, 79-cu Paraqrafına müvafiq olaraq izahedici bəyanat vermək istərdim.

Azərbaycan Respublikası ATƏT-in aşağıdakı prinsiplərindən çıxış edərək Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişəyə dair bəyanat üzrə konsensusa qoşulmuşdur ki, bu prinsiplərə əsasən:

“İştirakçı dövlətlər hər bir iştirakçı dövlətin ərazi bütövlüyünə hörmət edəcəklər.

Beləliklə, onlar istənilən iştirakçı dövlətin ərazi bütövlüyü, siyasi müstəqilliyi və ya birliyinə qarşı Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərinə uyğun olmayan hər hansı hərəkətdən və, xüsusilə, hədə və ya gücdən istifadəni təşkil edən hər hansı belə hərəkətdən çəkinəcəklər.

İştirakçı dövlətlər eynilə bir-birinin ərazisini beynəlxalq hüquqa zidd olaraq hərbi işğal və ya digər birbaşa və ya dolayı yolla güc tədbirləri obyektə, yaxud belə tədbirlər və ya onlarla hədələmək vasitəsilə ələ keçirmək obyektə etməkdən çəkinəcəklər. Heç bir belə işğal və ya ələ keçirmə qanuni sayılmayacaq.”

Azərbaycan tərəfi həmçinin vurğulamaq istərdi ki, xalqların öz müqəddəratını təyin etmək hüququ prinsipi Helsinki Yekun Aktının aşağıdakı prinsiplərinə müvafiq olaraq həyata keçiriləcək:

“İştirakçı dövlətlər, bütün zamanlarda Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Nizamnaməsinin məqsəd və prinsipləri və beynəlxalq hüququn müvafiq normalarına, o cümlədən dövlətlərin ərazi bütövlüyünə aid normalara uyğun hərəkət edərək, xalqların bərabər hüquqlarına və onların öz müqəddəratını təyin etmək hüququna hörmət edəcəklər.”

Bundan başqa, Azərbaycan Respublikası bildirir ki, Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişə yalnız Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə tam hörmət edilməsi əsasında həll oluna bilər ki, bu aşağıdakıları nəzərdə tutur:

- Ermənistan tərəfindən Dağlıq Qarabağ regionu onun ayrılmaz hissəsi olan Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün birmənalı olaraq tanınması;
- erməni işğalçı qüvvələrinin Azərbaycanın bütün ərazilərindən, o cümlədən Dağlıq Qarabağ regionundan dərhal və qeyd-şərtsiz çıxarılması;
- zorla qovulmuş azərbaycanlı əhəlinin öz torpaqlarına təhlükəsiz şəraitdə qayıtması üçün bütün əlverişli şərtlərin yaradılması.

Bundan əlavə, Azərbaycan Respublikası bildirir ki, Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ regionunda yaşayan erməni icması üçün işlənilib hazırlanacaq hər hansı özünüidarə statusu yalnız Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə tam hörmət edilməsi əsasında mümkün olacaq.

3. Avropa Birliyinin qəbul etdiyi sənədlər

1) Brüssel, 22 may 1992-ci il

Birlik və ona üzv olan dövlətlər Dağlıq Qarabağ regionunda döyüşlərin son vaxtlar intensivləşməsi ilə bağlı dərin narahatlığını bildirir və hər hansı bir tərəfdən güc tətbiq edilməsini qəti şəkildə pisləyir. Birlik və ona üzv olan dövlətlər davamlı döyüşlər nəticəsində əhalinin yenidən üzləşdiyi əzab-əziyyətdən və insan tələfatından təəssüflənir.

Dağlıq Qarabağın erməni və Azərbaycan əhalisi daxil olmaqla, Ermənistan və Azərbaycan xalqları, hər iki hökumətin ATƏM-in prinsip və öhdəliklərini qəbul etdikləri nəticəsində, eyni səviyyəli mühafizə ilə təmin olunmaq hüququna malikdirlər. Buna görə də Birlik və ona üzv olan dövlətlər qəbul edilmiş prinsip və öhdəliklərə zidd olaraq ərazi bütövlüyünə qarşı və ya, mülki əhalinin daimi yaşayış yerlərindən qovulması da daxil olmaqla, siyasi məqsədlərə nail olmaq üçün gücə əsaslanan hərəkətləri pisləyir. Azərbaycan və erməni əhalisinin fundamental hüquqları mövcud sərəhədlər məzmununda tam şəkildə bərpa edilməlidir.

Birlik və ona üzv olan dövlətlər Ermənistan və Azərbaycana müraciət edərək, maksimal dərəcədə təmkinlik nümayiş etdirməyə və ATƏM prosesinə konstruktiv töhfə verməyə çağırır. Bu mənada Birlik və ona üzv olan dövlətlər bütün tərəfləri Dağlıq Qarabağ üzrə ATƏM-in Sülh Konfransının tezliklə keçirilməsi istiqamətində iş aparmağa və Dağlıq Qarabağ icmalarının təmsil olunmaları şərtlərinə dair razılıq əldə etməyə dəvət edir ki, onsuz davamlı sülhün bərqərar olması mümkün deyil.

2) Brüssel, 18 iyun 1992-ci il

Dağlıq Qarabağa dair bəyanat

Birlik və ona üzv olan dövlətlər Dağlıq Qarabağda davam edən döyüşlər ilə bağlı dərin narahatlığını bildirir. Birlik və ona üzv olan dövlətlər böhranın həllinə qətiyyənlə kömək etməyən hər hansı gücün tətbiq edilməsini ciddi şəkildə pisləyir. Onlar böhrana qatılan tərəfləri təmkinliliyə dəvət edir və növbəti əzab-əziyyət və ya insan tələfatı ilə nəticələnən hərəkətlərdən çəkinməyə çağırır.

Birlik və ona üzv olan dövlətlər aidiyyəti olan hökumətləri nüfuzlarından istifadə edərək baş verən dəhşətli zorakılığa son qoymağa və davamlı atəşkəsə nail olmağa çağırır.

Birlik və ona üzv olan dövlətlər Ermənistan və Azərbaycana bir daha müraciət edərək ATƏM-ə daxil olarkən götürdükleri öhdəliklərə əsasən insan hüquqlarına hörmət etməyə çağırır. Onlar tərəfləri regionda sülhü bərpa etməyin ən yaxşı ümidini təklif edən ATƏM-in himayəsi altında Minsk Konfransının tezliklə keçirilməsinin zəruri şərtlərinin yaradılması üçün Romada ilkin fəvqəladə görüş çərçivəsində göstərilən sözlərə töhfə verməyə çağırır.

3) Brüssel, 7 aprel 1993-cü il

Dağlıq Qarabağa dair bəyanat

Birlik və ona üzv olan dövlətlər Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar Ermənistan Respublikası və Azərbaycan Respublikası arasında münasibətlərin son zamanlarda kəskin şəkildə pisləşməsindən dərin narahatçılıq keçirir. Birlik və ona üzv olan dövlətlər hərbi əməliyyatların Kəlbəcər və Fizuli rayonları ərazisinə yayılmasından təəssüfləndiyini bildirir. Azərbaycan ərazilərindən dərhal çıxarılması və bu ərazilərdə döyüşlərin dayandırılması məqsədilə Ermənistan hökuməti Dağlıq Qarabağın hərbi birləşmələri üzərində olan təsirindən istifadə etməyə qətiyyətlə çağırılır. Cərəyan edən son hadisələrə baxmayaraq, bütün tərəflərdən ATƏM-in Minsk qrupunda aparılan danışıqları tərk etməməyi xahiş edilir.

4) Brüssel, 24 iyun 1993-cü il

Dağlıq Qarabağa dair bəyanat

Birlik və ona üzv olan dövlətlər cənab Rafaellinin təqdim etdiyi ATƏM planının Dağlıq Qarabağ mübahisəsinin bütün iştirakçıları tərəfindən qəbul edilməsini alqışlayır. Onlar inanırlar ki, sözügedən plan regionda hərtərəfli atəşkəs, BMT TŞ-nın 30 aprel 1993-cü il tarixli 822 sayılı qətnaməsinin həyata keçirilməsi və Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin danışıqlar vasitəsilə həlli istiqamətində əsil irəliləyiş üçün ən yaxşı ümiddir. Onlar Dağlıq Qarabağda erməni icması nümayəndələrinin plana razılıqlarını təmin etmək məqsədilə Ermənistan prezidenti Ter Petrosyanın uğurlu şəxsi müdaxiləsini yüksək qiymətləndirirlər.

Birlik və ona üzv olan dövlətlər ümid edirlər ki, Ermənistan hökuməti Dağlıq Qarabağda sülh planını hələ qəbul etməyən elementlər tərəfindən onu tam şəkildə qəbul etmək və Azərbaycanda Dağlıq Qarabağ və onun ətrafındakı indiki daxili çətinliklərdən sui-istifadə etməkdən çəkinmək çağırışlarını davam etdirəcəkdir. Birlik və ona üzv olan dövlətlər xəbərdarlıq edirlər ki, hazırkı vəziyyətdə hər hansı bir tərəfin hücum əməliyyatı sülh planını təhlükə altına sala bilər.

Birlik və ona üzv olan dövlətlər münaqişə tərəflərini planı tam şəkildə dəstəkləməyə çağırır ki, bu, ATƏM- in müşahidəçi missiyasının yerləşdirilməsinin ilk mərhələsini asanlaşdırar. Onlar həmçinin tərəfləri qoşunların işğal edilmiş ərazilərdən çıxarılmasını qəbul etməyə razılıq və ATƏM müşahidəçilərin ərazilərdə yerləşdirildiyi andan təhlükəsizliyinə təminat verməyə təkid edirlər.

5) Brüssel, 3 sentyabr 1993-cü il

Dağlıq Qarabağa dair bəyanat

Birlik və ona üzv olan dövlətlər Dağlıq Qarabağda getdikcə genişlənən Azərbaycan ərazisini işğal edən yerli erməni qoşunlarının hücumlarını pisləyir. Onlar təəssüf hissi ilə qeyd edirlər ki, bu hərəkətlər döyüş bölgəsini genişləndirməklə daha böyük Azərbaycan ərazisini əhatə edir, Azərbaycanda çox ciddi qaçqın problemi meydana gətirir və qonşu ölkələri qatmaqla regional təhlükəsizliyi getdikcə azaldır.

Birlik və ona üzv olan dövlətlər region dövlətlərinin ərazi bütövlüyü və suverenliyinə olan dəstəklərini bir daha bəyan edirlər.

Birlik və ona üzv olan dövlətlər Azərbaycan Hökuməti və Dağlıq Qarabağın rəhbərliyi arasında 31 avqust 1993-cü il tarixində əldə edilmiş müvəqqəti atəşkəsin davam etdirilməsi üçün ATƏM-in Minsk Qrupu çərçivəsində göstərilən səyləri tam dəstəkləyir. Birlik və ona üzv olan dövlətlər hər iki münafişə tərəfini iyun ayının sonunda prinsip etibarını ilə razılaşdırılmış cədvəli yerinə yetirməyi mümkün edən hər hansı bir formada əlavə dialoqa başlamağa çağırırlar.

Birlik və ona üzv olan dövlətlər həmçinin Dağlıq Qarabağın yerli erməni silahlı qüvvələrinin BMT TŞ-nin 822 və 853 sayılı qətnamələrinə hörmət etdiyini və Kəlbəcər, Ağdam, Fizuli və Cəbrayıl rayonlarından geri çəkilmələrini görəcəklərinə ümid edirlər. Birlik və ona üzv olan dövlətlərin əlində Azərbaycanın bu ərazilərdən irimiqyaslı hücumlar həyata keçirmək iqtidarında olduğuna dair heç bir dəlil yoxdur.

Birlik və ona üzv olan dövlətlər Dağlıq Qarabağ ermənilərinin BMT TŞ-nin 822 və 853 sayılı qətnamələrinə və ATƏM-in Minsk Qrupunun təkliflərinə əməl etmələri üçün Ermənistan hökumətini özünün həlledici təsirindən istifadə etməyə çağırır. Birlik və ona üzv olan dövlətlər Ermənistana müraciət edərək Azərbaycan ərazisində hücumlar həyata keçirən yerli erməni hərbi birləşmələrinin bu cür hücumlarını daha da genişləndirmək üçün onlara maddi yardımın verilməməyini təmin etməyə çağırır.

6) Brüssel, 9 noyabr 1993-cü il

Dağlıq Qarabağa dair bəyanat

Avropa İttifaqı 24 oktyabr 1993-cü il tarixində Dağlıq Qarabağ regionunda əldə edilmiş atəşkəsin pozulmasını pisləyir və bütün qüvvələri son vaxtlarda işğal edilmiş ərazilərdən geri çəkilməyə çağırır. Avropa İttifaqı ATƏM prinsiplərinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünə və suverenliyinə verdiyi əhəmiyyəti bir daha vurğulayır.

Avropa İttifaqını döyüşlər nəticəsində yurdlarından didərgin salınmış insanların aqibəti xüsusilə narahat edir. Bu insanların qəbul edilməsi və qorunması beynəlxalq ictimaiyyətin əsas vəzifəsi olmalıdır. Bundan əlavə qaçqınların mövcudluğu münaqişənin beynəlxalq xarakter alması təhlükəsini artırır və bütün regionun sabitliyini təhdid edir.

Avropa İttifaqı zərər çəkmiş əhaliyə göstərilən yardımı davam etdirmək əzmindədir və region dövlətlərini həmin yardımların çatdırılması prosesini asanlaşdırmağa çağırır.

Avropa İttifaqı Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin uzun müddətli siyasi həllinə nail olmaq məqsədilə ATƏM-in Minsk Qrupu tərəfindən göstərilən səyləri tam şəkildə dəstəklədiyini bir daha bildirir. Avropa İttifaqı münaqişə tərəflərini 24 oktyabr 1993-cü il tarixində pozulmuş atəşkəsi bərpa etməyə çağırır.

Bülleten Aİ 01-1994 (fr): 1. 3. 7

Xarici siyasət və cəmiyyətin təhlükəsizliyi (7/20)

Azərbaycan

1. 3. 7. Avropa İttifaqının Sədrliyi adından Azərbaycandakı vəziyyət ilə bağlı 17 yanvar tarixində Afina və Brüssel şəhərlərində yayılmış kommünike:

“Avropa İttifaqı dekabr ayının ortalarından etibarən Dağlıq Qarabağ regionunda irimiqyaslı döyüşlərin yenidən başlanması ilə bağlı dərin narahatlıq hissi keçirir. Avropa İttifaqı mövcud tərəfləri təmkinlilik nümayiş etdirməyə və artıq müharibə nəticəsində əziyyət çəkmiş insanlara yenidən əzab verməməyə çağırır.

Avropa İttifaqı bir daha Azərbaycanın ərazi bütövlüyü prinsipini dəstəklədiyini bildirir və münaqişənin sülh yolu ilə nizamlanmasına dəvət edir. Məsələnin beynəlxalq xarakter alması təhlükəsini nəzərə alaraq, Avropa İttifaqı aidiyyəti olan tərəfləri döyüşləri dayandırmağa və BMT TŞ müvafiq qətnamələrinə əməl etməyə çağırır. Avropa İttifaqı tam şəkildə dəstəklədiyi, ATƏM-in Minsk Qrupu çərçivəsində münaqişə tərəfləri arasında aparılan danışıqları ən qısa zamanda yenidən başlamağa çağırır.”

Bülleten Aİ 07-1994

Xarici siyasət və cəmiyyətin təhlükəsizliyi (6/24)

Dağlıq Qarabağ

1. 3. 5. Avropa İttifaqının Sədrliyi adından Dağlıq Qarabağa dair 5 avqust tarixində Brüssel və Bon şəhərlərində yayılmış kommünike:

“Avropa İttifaqı 12 may 1994-cü ildən etibarən qüvvədə olan atəşkəsin Ermənistan və Azərbaycan Müdafiə Nazirləri, habelə Dağlıq Qarabağın hərbi birləşmələri tərəfindən 27 iyul 1994-cü il tarixində yazılı şəkildə təsdiq edilməsini təqdirəlayiq olduğunu bəyan edir. Münaqişə iştirakçılarının atdığı bu addım gələcəkdə məsələnin qarşılıqlı razılıq əsasında siyasi nizamlanmasına xidmət edəcəkdir.

Beləliklə, Avropa İttifaqı bu istiqamətdə tərəfləri ATƏM-in Minsk Qrupu ilə yaxından əməkdaşlıq etməyə və davamlı siyasi nizamlanmaya nail olmaq üçün üzərlərinə düşənləri yerinə yetirməyə çağırır. Fərsətdən istifadə edərək, Avropa İttifaqı bir daha Minsk Qrupunun söylərini tam şəkildə dəstəklədiyini bəyan edir. Atəşkəsin təsdiq edilməsi təkə ilk mərhələ deyil, eyni zamanda davamlı siyasi nizamlanmanın əldə edilməsi üçün danışıqların aparılması istiqamətində mühüm sөy deməkdir. Avropa İttifaqı ATƏM müşahidəçilərinin regiona göndərilməsi üçün müvafiq razılaşmanın imzalanması məqsədilə avqust ayında danışıqların sürətləndirməsinə dair tərəflərin niyyətini alqışlayır. Belə ki, Avropa İttifaqı münaqişə tərəflərini ATƏM-in müşahidə missiyasının maksimum dərəcədə həyata keçirilməsindən ibarət olan ilk mərhələni dəstəkləməyə çağırır.

Bu kommünike dörd dövlətin mövqeyini bildirir.

Bülleten Aİ 09-1994

Xarici siyasət və cəmiyyətin təhlükəsizliyi (5/6)

Dağlıq Qarabağ

1. 3. 5. Avropa İttifaqının Sədrliyi adından Dağlıq Qarabağa dair 15 sentyabr tarixində Brüssel və Bon şəhərlərində yayılmış kommünike:

“Avropa İttifaqı son günlərdə Ermənistan, Azərbaycan və Dağlıq Qarabağ rəhbərləri tərəfindən ATƏM-in Minsk Qrupunun Sədri səfir Eliassonun regiona səfəri zamanı verilmiş bəyanatları böyük məmnuniyyətlə qarşılayır. Həmin bəyanatlarda tərəflər münaqişənin nizamlanmasına dair razılığın əldə edilməsinə qədər atəşkəsə riayət edəcəkləri ilə bağlı niyyətlərini vurğulamışlar. Bundan əlavə, Avropa İttifaqı məsələ ilə əlaqədar Ermənistan və Azərbaycan hökumətləri, habelə Stepanakert rəhbərliyi tərəfindən verilmiş rəsmi bəyanatları alqışlayır.

Avropa İttifaqı hesab edir ki, atəşkəsin gücləndirilməsi və məsələnin siyasi nizamlanması yolunda bu addım mühüm əhəmiyyətə malikdir. Avropa İttifaqı ATƏM-in Minsk Qrupuna sözügedən bəyanatlarla nəticələnən söylərinə görə minnətdarlığını bildirir və Qrupun Dağlıq Qarabağ regionunda sülhün bərqərar olunması naminə mühüm fəaliyyətini dəstəkləyir. Avropa İttifaqı Minsk Konfransının tezliklə çağırılı biləcəyinə səmimi şəkildə ümid edir.

Nəhayət, Avropa İttifaqı ümid edir ki, münaqişə tərəfləri özlərinin ictimaiyyət üçün nəzərdə tutulmuş bəyanatlarında təmkinlilik nümayiş etdiriləcəkdir. Bundan əlavə, Avropa İttifaqı danışıqlar prosesi üçün

münbit və psixoloji nöqtəyi nəzərdən əlverişli şəraitin yaradılması üçün tərəflər arasında təmasların davam etdirilməsini tövsiyə edir.

Bu kommünike dörd dövlətin mövqeyini bildirir.

7) Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair Avropa İttifaqının mövqeyi

Avropa İttifaqı Sədrliyinin Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ regionunda qondarma “prezident seçkiləri”ni pisləyən və münaqişənin sülh yolu ilə həll edilməsinin əsası kimi Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü bir daha təsdiqləyən Bəyannaməsi.

Dağlıq Qarabağda qarşıdan gələn “Prezident seçkiləri”nə dair Avropa İttifaqı adından Sədrliyin Bəyannaməsi

Brüssel, 2 avqust 2002-ci il

Avropa İttifaqı Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəklədiyini təsdiq edir və bir daha bəyan edir ki, o, Dağlıq Qarabağın müstəqilliyini tanımır. Avropa İttifaqı həmişə Dağlıq Qarabağla bağlı Azərbaycan və Ermənistan üçün məqbul sayılan sabit siyasi razılaşmanın əldə edilməsinin zəruriliyini vurğulamışdır. Avropa İttifaqı 11 avqust 2002-ci il tarixində Dağlıq Qarabağda keçirilməsi nəzərdə tutulan “prezident seçkiləri”ni qanuni hesab edə bilməz. Avropa İttifaqı bu seçkilərin sülh prosesinə təsir edəcəyinə inanmır.

Avropa İttifaqı ilə əlaqədə olan Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələri, Kipr, Malta və Türkiyə, Avropa Azad Ticarət Assosiasiyasına üzv olan İslandiya, Lixtenşteyn və Norveç, Avropa İqtisadi Məkanı üzvləri olan ölkələr bu bəyannaməyə qoşulurlar.

4. Avropa Şurası Parlament Assambleyası

1) Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin bəyannaməsi.

(11 mart 1992-ci il)

Nazirlər Komitəsi, insanların fərq qoyulmadan qətlə yetirilməsi və zorakılıq aktları haqqında son məlumatlardan dərinədən narahat olaraq, Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ ərazisində mülki əhaliyə qarşı zorakılıq və hücumları kəskin şəkildə pisləyir. O qeyd edir ki, məsələnin güc vasitəsilə həlli beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən qəbul edilə bilməz.

Nazirlər Komitəsi fevralın 28-də Praqada ATƏM iştirakçı dövlətlərinin dərhal və effektiv atəşkəs, regiona silahların daşınmasına embarqo qoyulması və humanitar yardımın göndərilməsi üçün təhlükəsiz dəhlizlərin yaradılmasına dair tövsiyələrini dəstəkləyir. O bir daha qeyd edir ki, Dağlıq Qarabağda böhranın istənilən həlli qanunun aliliyinə, demokratiya, insan hüquqları və azlıqların üzvlərinin hüquqlarına dair təminatlara və yalnız sülh yolu və ümumi razılıqla dəyişilə bilən bütün, istər daxili, istərsə də xarici sərhədlərin pozulmamağına hörmət edilməsinə əsaslanmalıdır.

Nazirlər Komitəsi Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinin mübahisəyə kömək etməsinə dair münaqişə tərəflərinin razılığını alqışlayır və ümid edir ki, Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi və digər qeyri-hökumət təşkilatları bu mübahisənin qurbanlarına humanitar yardımın verilməsində aparıcı rol oynayacaqlar.

Nazirlər Komitəsi mübahisənin sülh yolu ilə həllinin əldə edilməsi üçün bütün vasitəçilik səylərini dəstəkləyir. Effektiv atəşkəsə nail olunduqda, mübahisə bütün maraqlı tərəflər, o cümlədən Dağlıq Qarabağın yerli idarəetmə orqanları və nümayəndələri arasında danışıq vasitəsilə həll edilməlidir. Danışıqlar ATƏM çərçivəsində qəbul olunmuş Helsinki Yekun Aktı və Paris Xartiyasının hərf və ruhuna, və xüsusilə mübahisələrin sülh yolu ilə tənzimlənməsi öhdəliyinə hörmət prinsipinə əsaslanmalıdır.

(Nazirlər Komitəsi tərəfindən 11 mart 1992-ci ildə Nazir müavinlərinin 471-ci iclasında qəbul edilmişdir)

2) Avropa Şurası Parlament Assambleyasının qətnaməsi № 1047.
(1994)

1. Assambleya razılıqla qeyd edir ki, 1994-cü ilin mayın 12-də qüvvəyə minmiş Dağlıq Qarabağda atəşkəsə nisbətən yaxşı riayət olunmuşdur və ümid edir ki, o, mümkün qədər tezliklə müharibə edən tərəflər arasında sülh sazişi ilə nəticələncək.

2. 1988-ci ildə başlamış bu münaqişə artıq 20 min insanın ölümü və bir milyondan çox qaçqınların olması ilə nəticələnmişdir.

3. Assambleya müharibə tərəflərini sülh sazişinin imzalanmasına həvəsləndirmək üçün ATƏM-in Minsk qrupu, Rusiya Federasiyası hökuməti, BMT Təhlükəsizlik Şurası, MDB Parlamentlərarası Assambleya və özünün Avropanın qeyri-üzv ölkələri ilə əlaqələr üzrə Komitəsinin söylərini razılıqla qeyd edir.

4. O, Ermənistan və Azərbaycanın müdafiə nazirləri və Dağlıq Qarabağ ordusunun komandanı tərəfindən 26 iyul 1994-cü ildə imzalanmış, atəşkəsə riayət etmək öhdəliklərini və siyasi sazişin imzalanmasını sürətləndirmək söylərini təsdiq etdikləri sazişi alqışlayır və bütün müharibə tərəflərini 12 may 1994-cü ildən qüvvədə olan qeyri-sabit atəşkəsə təhlükə yarada biləcək hər hansı düşmənçilik hərəkətindən çəkinməyə təkidlə çağırır.

5. O, sülh sazişinin imzalanmasına bütün imkanları çərçivəsində, xüsusilə maraqlı tərəflərin parlament nümayəndələri arasında dialoqun həvəsləndirilməsi yolu ilə, yardım etmək üçün hazır olduğunu bəyan edir.

6. Nəhayət, o, müharibə tərəflərini qaçqınların təcili əsasda evlərinə qayıtmasını təşkil etməyə və onun 1201 sayılı Təvsiyəsində dəstəkləndiyi kimi azlıqların hüquqlarına hörmət etməyə çağırır, və Azərbaycan və Türkiyəni onların Ermənistanla olan kommunikasiya vasitələrinin blokadasına dərhal son qoymağa təkidlə çağırır.

3) Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin
gərginləşməsinə dair bəyannaməsi.

(15 aprel 1993-cü il)

Nazirlər Komitəsi Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin gərginləşməsi və, xüsusilə, döyüş ərazisinin Azərbaycan Respublikasının Kəlbəcər rayonuna qədər genişlənməsi ilə əlaqədar ciddi narahatdır. Nazirlər Komitəsi BMT Təhlükəsizlik Şurası Sədrinin bütün hərbi əməliyyatların dərhal dayandırılması tələbini dəstəkləyir və regionun sülh və təhlükəsizliyinə təhlükə yaradan bütün qüvvələrin çıxarılmasına çağırır.

Münaqişənin uzunmüddətli həllinin yalnız beynəlxalq hüquq və Avropa Şurası və ATƏM-in prinsip və öhdəliklərinə hörmət, xüsusilə sərhədlərin toxunulmazlığı, ərazi bütövlüyü, azlıqların müdafiəsi və insan hüquqları və əsas azadlıqlarına hörmət edilməsi vasitəsilə əldə oluna biləcəyinə əmin olan Nazirlər Komitəsi:

- döyüş ərazisinin Azərbaycanın Kəlbəcər rayonunadək genişlənməsinin bütün regionun demokratik gələcəyi və sabitliyinə təhdid yaradacağı ilə əlaqədar artan təhlükəyə dair ciddi narahatçılığını ifadə edir;
- bu vəziyyətin ATƏM çərçivəsində siyasi danışıqlar prosesinə təhlükə olması faktına təəssüflənir;
- güc vasitəsilə həllin beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən qəbul edilə bilməyəcəyini bəyan edir;
- həmçinin mülki əhalinin əzablarını yüngülləşdirmək məqsədilə regiona və xüsusilə, münaqişənin təsir etdiyi bütün ərazilərə beynəlxalq humanitar yardım səylərinin maneəsiz buraxılmasına çağırır;
- münaqişə tərəflərindən sülh yolu ilə tənzimlənməyə daha artıq təhlükə yaradacaq hər hansı hərəkətdən çəkinməyi təkidlə tələb edir;
- hərbi əməliyyatlara son qoyulmasının yeganə yolunun, gücdən istifadə etməkdən imtina etməklə yanaşı, ATƏM-in Minsk qrupu çərçivəsində danışıqların vicdanla aparılması olduğunu qeyd edir.

*(Nazirlər Komitəsi tərəfindən 15 aprel 1993-cü il tarixində Nazir
müavinlərinin 492-ci iclasında qəbul edilmişdir)*

4) Avropa Şurası Parlament Assambleyasının tövsiyəsi № 1251.
(1994)

1. Assambleya qeyd edir ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi 1988-ci ildə başlamış və artıq təxminən 20 000 insanın ölməsi və bir milyondan artıq qaçqının olması ilə nəticələnmişdir.

2. Onun Avropanın qeyri-üzv ölkələri ilə əlaqələr üzrə Komitəsi 1992-ci ildən etibarən Ermənistan və Azərbaycanın Parlamentləri, “Dağlıq Qarabağın rəhbərliyi” və “Dağlıq Qarabağın maraqlı Azərbaycan tərəfi”nin nümayəndələrinin qatıldığı dinləmələr silsiləsini təşkil etmişdir.

3. Assambleya razılıqla qeyd edir ki, 1994-cü il mayın 12-də qüvvəyə minmiş atəşkəsə nisbətən yaxşı riayət olunmuşdur və ümid edir ki, o, mümkün qədər tezliklə bütün maraqlı tərəflərin imzaladığı sülh sazişi ilə nəticələnməkdir.

4. O, müharibə edən tərəflərin sülh sazişini imzalamağa həvəsləndirmək üçün ATƏM-in Minsk Qrupu, BMT Təhlükəsizlik Şurası, Rusiya Federasiyasının Hökuməti və MDB Parlamentlərarası Assambleyasının söylərini, həmçinin 26 iyul 1994-cü ildə Ermənistan və Azərbaycanın Müdafiə nazirləri və Dağlıq Qarabağ ordusunun komandiri tərəfindən imzalanmış, atəşkəsə riayət etmək öhdəliklərini və siyasi sazişin imzalanmasını sürətləndirmək söylərini təsdiq etdikləri sazişi alqışlayır.

5. Assambleya, beləliklə, tövsiyə edir ki, Nazirlər Komitəsi:

a. Avropa Şurasının üzv dövlətlərinin hökumətlərini ATƏM-in Minsk Qrupunun öz məqsədlərinə, xüsusilə müharibə zonasında beynəlxalq müşahidəçilərin yerləşdirilməsinə nail olması üçün lazımi vasitələri ona təqdim etməyə çağırınsın;

b. Ermənistan və Azərbaycanın rəhbərliyi ilə siyasi dialoqu bərpa etsin;

c. şərtlər yerinə yetirilən kimi öz əməkdaşlıq proqramlarını Ermənistan və Azərbaycanın üzünə açsın və, əgər bu tərəflər istəsələr, Dağlıq Qarabağ üçün siyasi statusu müəyyən etməyə kömək edə biləcək ekspertləri onların öhdəliyinə təqdim etsin.

5) Avropa Şurası Parlament Assambleyasının Ermənistan və Azərbaycanda qaçqın və məcburi
köçkünlərin humanitar vəziyyətinə dair qətnaməsi № 1059.
(1995)

1. Assambleya 1988-ci ildə başlayan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin Ermənistan və Azərbaycanda ifadə edilə bilməyən insan əzabları, minlərlə həlak olanlar, on minlərlə yaralı və bir milyondan artıq qaçqın və məcburi köçkünlərlə nəticələndiyindən təəssüflənir.

2. Son rəqəm hədələr, törədilmiş vəhşiliklərə dair məruzələr və 1991-ci ildən öncə Sovet hakimiyyətinin əmrlərindən sonra öz evlərini tərk etməyə məcbur edilən yüz minlərlə insanı əhatə edir.

3. Ermənistan və Azərbaycanın 1991-ci ildə müstəqilliklərini elan etmələrindən sonra onların iqtisadiyyatları ciddi şəkildə tənəzzül etmişdir. Vəziyyət münaqişənin və qonşu ölkələrin tətbiq etdikləri iqtisadi blokadanın təsiri ilə pisləşmişdir.

4. Nəticədə, hər iki ölkənin əhalisi həyat səviyyəsinin ciddi şəkildə aşağı düşməsinə məruz qalmışdır, və artmaqda olan çətinliklərlə, o cümlədən yüksələn işsizlik və kəskin su, yanacaq və enerji qıtlığı ilə üzləşir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının hesablamalarına görə, hər iki ölkədə bir milyondan artıq insan hazırda yoxsulluq səviyyəsindən aşağı yaşayır.

5. Əsasən qaçqınlar və, xüsusilə Azərbaycanda tələblərə cavab verməyən çadırlarda yaşayanlar əsas istilik, qida və tibbi yardım qıtlığının olmasından kəskin çətinliklərlə üzləşirlər.

6. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının yardım proqramları hər iki ölkədə 1992-ci ilin dekabrından təsis edilmişdir. Lakin, onların maliyyələşdirilməsi vəziyyətin ehtiyaclarını təmin etməkdə yetərli deyil.

7. Bundan əlavə, BMT agentlikləri bazar iqtisadiyyatına keçid, mərkəzsizləşdirmə və səhiyyə və təhsil proqramları üçün məlumatlarla təminatla dair hər iki hökumətə məsləhətlər verir və yardım göstərir. Buna baxmayaraq, aidyyəti ölkələrdə, o cümlədən Gürcüstandakı ayrı-ayrı qərargahlardan hazırda idarə olunan bu xidmətlər əməkdaşlıq yolunda müəyyən maneələrlə çətinləşmişdir, və onların təqdim edilməsi təcrübə, idarəetmə və vəsaitlərin uzun müddətə ən effektiv şəkildə hərəkətə gətirilməsini əks etdirməyə bilər.

8. Assambleya 12 may 1994-cü ildə qüvvəyə minmiş atəşkəsi alqışlayan, bütün tərəfləri buna ziyan vura biləcək hər hansı düşmənçilik aktından çəkinməyə çağıran və, xüsusilə maraqlı tərəflərin parlament nümayəndələri arasında dialoqu həvəsləndirməklə sülh sazişinin imzalanmasına bütün qüvvəsi ilə yardımını təklif edən 1251 sayılı (1994) Qətnaməsini yada salır.

9. Assambleya müharibə edən tərəflərə geri qayıtmaq arzusunda olan qaçqınların, başqa yerdə məskunlaşmaq istəyənlərə kompensasiya vermək şərti ilə, öz evlərinə mümkün qədər erkən qayıtmasını təşkil etmək; azlıqların hüquqlarına hörmət etmək; və onlar arasında olan bütün nəqliyyat və rabitə vasitələri üzərində blokadaya və Rusiya və Türkiyənin tətbiq etdikləri blokadaya dərhal son qoymaq çağırışlarını təkrar qeyd edir.

10. Assambleya təkid edir ki:

a. Ermənistan, Azərbaycan və Gürcüstan hökumətləri təcili yardım və səhiyyə, təhsil, bərpa və inkişafa dair uzunmüddətli proqramların təqdim edilməsində BMT agentlikləri və qeyri-hökumət təşkilatları ilə geniş əməkdaşlıq etsinlər;

b. Gürcüstan hökuməti BMT-nin yardımını ilə Mesxeti türklərinin geri qayıtması və məskunlaşdırılmasını qəbul etsin və BMT-ni bu xüsusilə zəif qrupun vəziyyətinə xüsusi diqqət yetirməyə çağırır;

c. Avropa İttifaqı, özünün Humanitar İdarəsi vasitəsilə, Cənubi Qafqaz əhalisinin zəif təbəqələrinə yardımını artırsın.

11. Nəhayət, Assambleya Qafqazda sülhün yenidən bərpasına yardım etmək və humanitar vəziyyəti yaxşılaşdırmaq üçün daha geniş beynəlxalq səylərin göstərilməsinə çağırır və bu məqsədlə, üzv dövlətlərin hökumət və parlamentlərini yetmiş illik təcriddən çıxmaqda olan bu regiona öz yardım, təcrübə və əməkdaşlıq təkliflərini etməyə təşviq edir.

1 - Mətn Assambleyanın adından fəaliyyət göstərən Daimi Komitə tərəfindən 15 mart 1995-ci ildə qəbul edilmişdir.

Bax: Sənəd 7250, Miqrasiya, Qaçqınlar və Demoqrafiya üzrə Komitənin məruzəsi, məruzəçi: cənab Atkinson; və Sənəd 7266, Avropanın Qeyri-üzv Ölkələri ilə əlaqələr üzrə Komitəsinin rəyi, məruzəçi: cənab Jeszenszki.

6) Avropa Şurası Parlament Assambleyasının Ermənistan və Azərbaycanda qaçqın və məcburi köçkünlərin humanitar vəziyyətinə dair tövsiyəsi № 1263.
(1995)

1. Assambleya, Ermənistan və Azərbaycanda qaçqın və məcburi köçkünlərin humanitar vəziyyətinə dair 1059 sayılı (1995) Qətnaməsinə istinad edərək, tövsiyə edir ki, Nazirlər Komitəsi:

I. Dağlıq Qarabağa görə amansız münaqişənin qurbanlarına və, xüsusilə öz evlərindən qovulmuş şəxslərə beynəlxalq yardımın tamamilə qənaətbəxş olmamağından irəli gələn gərgin vəziyyəti təcili şəkildə nəzərdən keçirsin;

II. Avropa Şurasının genişlənməsinə dair 1247 sayılı (1994) Qətnaməsindən sonra, Avropa Şurasının Sosial İnkişaf Fondu və onun üzv dövlətlərini, özünün fəvqəladə hallar üçün nəzərdə tutulmuş hesabı vasitəsilə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və cəlb olunmuş digər beynəlxalq təsisatlarla mümkün əlaqədə, Ermənistan, Azərbaycan və Gürcüstanda qaçqın və məcburi köçkünlərə fondun maliyyələşdirməsindən yararlanmaq imkanı verməyə dəvət etsin;

III. Bütün üzv dövlətlərin hökumətlərini:

a. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının agentlikləri, Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi, Beynəlxalq Qırmızı Xaç və Qırmızı Aypara Cəmiyyətləri Federasiyası və qeyri-hökumət təşkilatları vasitəsilə edilən beynəlxalq yardıma Qafqazda qarşıdan gələn bir çox illər üçün ehtiyac duyulduğunu təsdiq etməyə və bunun nəticəsində onların gələcək müraciətlərinə səxavətlə cavab verməyə;

b. Qarabağ və onun ətrafındakı ərazinin minalardan təmizlənməsi üçün tələb olunan mütəxəssis və işçi qüvvəsini təklif etməyə;

c. Fələstində BMT-nin qaçqınlara yardım və işlər Agentliyinə (UNRWA) müvafiq Qafqaz üçün birləşmiş BMT agentliyinin yaradılması və Tbilisidə regional qərargahın və ya oxşar əlaqələndirmə mexanizminin təsis edilməsini nəzərdən keçirməyə;

d. xüsusilə insan hüquqları, parlament demokratiyasının tətbiq olunması və, müvafiq olan zaman, azlıqların hüquqlarının və mədəni xüsusiyyətlərinin müdafiəsi sahələrində Avropa Şurasının yardım, mütəxəssis və əməkdaşlıq təkliflərini təsdiq etməklə Ermənistan, Azərbaycan və Gürcüstanın hakimiyyətləri ilə siyasi dialoq təsis etməyə dəvət etsin.

7) Avropa Şurası Parlament Assambleyasının Zaqafqaziyada münaqişələrə dair
qətnaməsi № 1119.
(1997)

1. Assambleya hesab edir ki, Zaqafqaziya münaqişələrində, xüsusilə Abxaziya və Dağlıq Qarabağda 1994-cü ilin mayından etibarən atəşkəsin qüvvədə saxlanması gərginlik zonalarında siyasi sabitliyin yaradılmasına kömək etməlidir.

2. Avropanın Qeyri-üzv Ölkələri ilə Əlaqələr üzrə Komitəsinin keçirdiyi müxtəlif dinləmələrdən sonra o ümid edir ki, bu münaqişələrin siyasi həlli istiqamətində sürətli, həlledici irəliləyiş ediləcək.

3. Hər üç Zaqafqaziya ölkəsi – Ermənistan, Azərbaycan və Gürcüstan – xüsusi qonaq statusuna malikdirlər və Avropa Şurasının tam üzvlüyü üçün müraciət etmişlər. Assambleya hesab edir ki, bütün tərəflərin bu münaqişələri həll etmək üçün həqiqi siyasi iradəsi qəbul proseduralarını sürətləndirməyə kömək edəcək.

4. Assambleya bu münaqişələrə bilavasitə və ya dolayı yolla cəlb olunmuş bütün tərəfləri, xüsusilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Müstəqil Dövlətlər Birliyi və Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının həyata keçirdiyi vasitəçilik işində konstruktiv şəkildə iştirak etməyə çağırır.

5. Bu iki münaqişənin xarakterinə görə fərqli olmasına baxmayaraq, Assambleya vurğulayır ki, cəlb olunan bütün tərəflər onların siyasi həllinə dair danışıqları, xüsusilə 1975-ci il Helsinki Yekun Aktı və 1990-cı il Paris Xartiyasına əsaslanan aşağıdakı prinsiplər üzərində aparmalıdırlar:

- a. sərhədlərin pozulmazlığı;
- b. aidliyi ərazilərdə bütün xalqların, xüsusilə çoxmillətli sülhməramlı qüvvələr vasitəsilə təmin olunmuş təhlükəsizliyi;
- c. Abxaziya və Dağlıq Qarabağ üçün bütün maraqlı tərəflərin razılaşdırdığı geniş muxtariyyət statusu;
- d. qaçqın və məcburi köçkünlərin geri dönmək hüququ və insan hüquqlarına hörmət kimi onların vətəndaşlığının bərpa olunması.

6. Assambleya hesab edir ki, Zaqafqaziya ölkələrində qanunun aliliyi, plüralist demokratiya, insan hüquqlarının müdafiəsi və ictimai bazar iqtisadiyyatının yaradılmasında Avropa Şurası həqiqi töhfə verməlidir.

A. Abxaziya ilə əlaqədar,

7. Assambleya Tbilisi və Suxuminin mövqeləri arasında xoş münasibətlərin bərpa olunmasının müəyyən əlamətlərini qeyd etməkdə maraqlıdır və ümid edir ki, yuxarıda qeyd olunmuş prinsiplər əsasında məsələnin danışıqlar vasitəsilə əldə olunmuş siyasi həllinə tezliklə nail olunacaq.

8. O ümid edir ki, maraqlı tərəflər, həmçinin Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, ATƏT və Rusiya Federasiyasının səyləri tezliklə Tbilisi və Suxumi üçün əlverişli təsisatı balansın yaradılmasına aparacaq ki, qaçqınlar yüksək təhlükəsiz şəraitdə geri dönsün və region əhalisi sülh və iqtisadi çiçəklənməyə qayıda bilsin.

B. Dağlıq Qarabağa münasibətdə,

9. Assambleya Ermənistan və Azərbaycan parlament nümayəndələri arasında, xüsusilə onun Avropanın Qeyri-üzv Ölkələri ilə Əlaqələr üzrə Komitəsinin 26 yanvar 1997-ci ildə təşkil etdiyi Zaqafqaziyada münaqişələrə dair seminarının bir hissəsi kimi davam edən dialoqu və bununla əlaqədar münaqişənin erkən həllinin təmin edilməsi məqsədilə danışıqları davam etdirməyə həvəsləndirən Dağlıq Qarabağ üzrə ATƏT-in Minsk Qrupunun fəaliyyətinin bərpa edilməsini alqışlayır.

10. O, işğal edilmiş ərazilərin qaytarılması və qaçqın və köçkünlərin geri dönməsi, Dağlıq Qarabağın əlverişli alternativ statusu, həmçinin onun təhlükəsizliyinə təminat verən münaqişənin siyasi həllinə nail olmaq məqsədilə bütün münaqişə tərəflərini birbaşa danışıqları gücləndirməyə çağırır.

11. Nəhayət o, üç Zaqafqaziya ölkəsi – Ermənistan, Azərbaycan və Gürcüstanın – nəticə etibarlı ilə Zaqafqaziya dövlətləri birliyinin yaradılması və birgə parlament assambleyasının təsis edilməsini nəzərdən keçirəcəyinə dair arzusunu ifadə edir.

1-22 aprel 1997-ci ildə Assambleyanın müzakirəsi (10 və 11-ci iclas) (bax Sənəd 7793, Avropanın Qeyri-üzv Ölkələri ilə Əlaqələr üzrə Komitənin məruzəsi, məruzəçi: cənab Sietlinger)

Qətnamənin mətni 22 aprel 1997-ci ildə Assambleya tərəfindən qəbul edilmişdir (11-ci iclas).

8) Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin kommünikəsi.

(9 noyabr 2000-ci il)

“Avropa Şurası Cənub-Şərqi Avropa və Qafqaza dair fəaliyyətini artırır”

Nazirlər Komitəsi İtaliyanın xarici işlər naziri cənab Lamberto Dininin sədrliyi ilə 2000-ci ilin noyabrın 9- da Strasburqda 107-ci iclasını keçirdi.

Baş Katibin dəvəti ilə, iclasdan öncə 2000-ci ilin noyabrın 8-də qeyri-rəsmi görüş keçirilmişdir...

Nazirlərin 9 noyabrda rəsmi görüşü Prezident Kaşunitsa ilə onun ölkəsində müsbət inkişafa dair fikir mübadiləsi ilə açıldı...

Fikir mübadiləsi Cənub-Şərqi Avropa, o cümlədən Moldova, və Qafqazda demokratik sabitliyin gücləndirilməsində Avropa Şurasının töhfəsinə dair müzakirələrlə davam etdirilmişdir...

Cənubi Qafqazın namizəd dövlətlərinə gəlincə isə, hər iki ölkənin Avropa Şurasının tələb olunan standartlarının yerinə yetirilməsinə, o cümlədən Azərbaycanda 5 noyabr 2000-ci ildə keçirilən seçkilərə münasibətdə Nazirlər müəyyən narahatlıqla vəziyyəti nəzərə aldılar. Nazirlər Təşkilata daxil olmaq üçün Ermənistan və Azərbaycanı eyni vaxtda dəvət etməyi qərara aldılar (və bu ölkələrin Xarici işlər nazirlərinin bəyanatlarını razılıqla nəzərə aldılar) və bəyan etdilər ki, iki Dövlətin qəbul tarixi 2001-ci ilin yanvarında Nazir Müavinlərinin görüşündə nəzərdən keçiriləcək. Onlar qeyd etdilər ki, Ermənistan və Azərbaycan öz demokratik təsisatlarını, insan hüquqlarına hörməti və qanunun aliliyini gücləndirməyi davam etdirməlidirlər. Nazirlər Avropa Şurasının bu məqsədlə əməkdaşlıq etməyə hazır olduğunu təkrarladılar. Onlar, həmçinin, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində təxirə salınmadan real nəticələr əldə etməyi Ermənistan və Azərbaycandan təkidlə tələb etdilər.

(9 noyabr 2000-ci il tarixində Nazirlər Komitəsinin 107-ci iclasında qəbul edilmişdir)

9) AŞPA-nın Nazirlər Komitəsinin qərarı.
(Strasburq, 24 sentyabr 2001-ci il)

Nümayəndələr xanım Hacıyevanın 396 nömrəli sualına aşağıdakı cavabı qəbul edirlər:

1. Nazirlər Komitəsi xanım Hacıyevanın Ermənistan tərəfindən Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması haqqında 396 nömrəli yazılı sualı ilə maraqla tanış oldu.

2. Xanım Hacıyeva Nazirlər Komitəsinin 2001-ci ilin 10-11 may tarixində keçirilmiş 108-ci sessiyasına istinad edir. Bu görüş zamanı Nazirlər Komitəsi həqiqətən Balkanlardakı və Qafqazdakı vəziyyəti nəzərdən keçirmişdir. Bütün üzv Ölkələrin təmsil olunduğu bu sessiyanın sonunda Nazirlər Komitəsi rəsmi məlumat qəbul etmişdir ki, onun 2-ci paragrafı aşağıdakıları bəyan edir:

3. Nazirlər bütün Avropada beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən tanınmış sərhədlərə, suverenliyə və dövlətlərin ərazi bütövlüyünə, eləcə də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsində, ATƏM-in Helsinki Yekun Aktında və digər müvafiq mətnlərdə əks olunmuş beynəlxalq hüquq prinsiplərinə hörmət edilməsinə dəstəklərini bir daha təsdiq edirlər.

4. Bu cümləni qəbul edərkən: bir nümayəndə heyəti bildirmişdir ki, o bu cümləni, istinad olunmuş beynəlxalq hüququn - açıq şəkildə qeyd olunmuş və ya yox - prinsipləri arasında iyerarxiyanın mövcud olmamasını nəzərə almaqla qəbul edir. Həmin nümayəndə heyəti bununla bağlı bəyanat vermişdir ki, o da iclasın protokolunda öz əksini tapmışdır.

5. Yuxarıda göstərilənlərdən belə nəticələnir ki, Nazirlər Komitəsi Avropa Şurasının bütün üzvlərinin beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən tanınmış sərhədlərinə, suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə hörmət edilməsinə dəstəyini, beynəlxalq hüququn digər prinsiplərinin dəyərini bərabər surətdə tanımaqla aydın şəkildə bir daha təsdiq etmişdir. Xalqların öz müqəddəratını təyin etmək hüququ və Helsinki Yekun Aktında göstərilmiş başqa prinsiplər, onlardan hər biri digərləri nəzərə alınaraq təfsir edilməklə bərabər surətdə və qeyd-şərtsiz tətbiq olunur. Beləliklə, xalqların öz müqəddəratını təyin etmək hüququna Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərinə, beynəlxalq hüququn normalarına, o cümlədən dövlətlərin ərazi bütövlüyünə dair normalara uyğun olaraq hörmət olunmalıdır. Nəticə etibarilə bu hüquq yalnız sülh danışıqları əsasında həyata keçirilə bilər. Torpaq əldə etmək məqsədilə gücdən istifadə qəbul edilməz və ondan irəli gələn heç bir nəticə qanuni tanına bilməz.

6. Nazirlər Komitəsi 108-ci sessiyanın yuxarıda qeyd olunmuş rəsmi məlumatının 12-ci paragrafına istinad edir. Əlavə olaraq özünün 761-ci iclası zamanı (18 iyul 2001-ci il, 2. 6-cı məsələ) GT. SUIVI. AGO-nun məruzəsinə baxılması kontekstində o, yenidən "hər iki ölkəni Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsi istiqamətində fəal addımlar atmağa çağırmışdır". Bununla bağlı Nazirlər Komitəsi Qrupun Parlament Assambleyasına göndərilmiş məruzəsinə istinad edir.

7. Nazirlər Komitəsi iki aidiyyəti üzv dövləti yuxarıda göstərilən 5-ci paragrafda qeyd edilən prinsiplərə uyğun olaraq kompromis tapmağa və hər iki dövlətin Avropa Şurasına üzv qəbul edilən zaman üzərilərinə götürdükləri öhdəliklərin əksinə olaraq hərbi həllin lehinə və düşmənçiliyi və kini gücləndirəcək bəyanatlar

verməkdən çəkinməyə çağırır. Nazirlər Komitəsi həqiqətən əmindir ki, bu münaqişənin sülh yolu ilə həlli fundamental məsələdir və çox təcildir, belə ki, iki ölkənin bu ümumi öhdəliyinin həyata keçirilməsi onların bütün digər öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinə müsbət təsir göstərə bilər. Yoxsulluq və kin demokratiya və insan hüquqlarına hörmət üçün əlverişli əsas deyildir. Sülh yalnız regionun sabitliyi, onun iqtisadi inkişafı üçün deyil, həm də bu ölkələrdə demokratiyanın bərqərar olması və möhkəmlənməsi üçün vacibdir.

10) ATƏT-in Minsk Konfransının məşğul olduğu
Dağlıq Qarabağ bölgəsi üzərində münaqişə
1416 (2005) sayılı Qətnamə

İlkin nəşr

1. Parlament Assambleyası silahlı əməliyyatların başlamasından on ildən artıq bir müddətin keçməsinə baxmayaraq, Dağlıq Qarabağ bölgəsi üzərində münaqişənin həll olunmamış qalmasından təəssüflənir. Yüz minlərlə insan hələ də köçkündür və acınacaqlı şəraitdə yaşayır. Azərbaycan ərazisinin əhəmiyyətli hissələri hələ də Erməni qüvvələri tərəfindən işğal altındadır və separatist qüvvələr hələ də Dağlıq Qarabağ bölgəsinə nəzarət edirlər.

2. Assambleya hərbi əməliyyatların və bundan əvvəl başlamış kütləvi etnik düşmənçiliyin qorxunc etnik təmizləmə anlayışını xatırladan genişmiqyaslı etnik qovulmaya və mono-etnik ərazilərin yaranmasına gətirib çıxarması ilə bağlı öz narahatlığını ifadə edir. Assambleya bir daha təsdiq edir ki, bir dövlətin ərazisindən regional ərazinin ayrılması və müstəqilliyi etnik qovulmaya və bu cür ərazinin digər dövlətə de-fakto birləşdirilməsinə gətirib çıxaran silahlı münaqişə yolu ilə deyil, yalnız bu ərazinin əhalisinin demokratik dəstəyinə əsaslanan qanuni və dinc proses vasitəsilə əldə oluna bilər. Assambleya üzv dövlət tərəfindən xarici ərazinin işğalının həmin dövlətin Avropa Şurasının üzvü kimi öz üzərinə götürdüyü öhdəliklərin ciddi şəkildə pozulması demək olduğunu xatırladır və münaqişə ərazisindən köçkün düşmüş şəxslərin öz evlərinə təhlükəsiz və ləyaqətlə qayıtması hüququnu bir daha təsdiq edir.

3. Assambleya Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının 822 (1993), 853 (1993), 874 (1993) və 884 (1993) sayılı Qətnamələrini xatırladır və əlaqədar tərəflərin, xüsusilə silahlı əməliyyatlardan çəkinməklə və istənilən işğal olunmuş ərazilərdən silahlı qüvvələri çıxarmaqla, onlara riayət etməsini təkid edir. Assambleya Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının 853 (1993) sayılı Qətnaməsində ifadə olunmuş tələbə tərəfdar çıxır və beləliklə, bütün üzv dövlətlərin münaqişənin intensivləşdirilməsinə və ya ərazinin işğalının davam etməsinə gətirib çıxara bilən silah və sursat təchizatından çəkinməsini təkid edir.

4. Assambleya xatırladır ki, həm Ermənistan, həm də Azərbaycan 2001-ci ilin yanvarında Avropa Şurasına daxil olarkən öz qonşularına qarşı zor tətbiq etmək hədəsindən çəkinməklə münaqişəni yalnız dinc vasitələrlə həll etmək öhdəliyini götürmüşlər. Eyni zamanda, Ermənistan münaqişənin həllini təşviq etmək üçün Dağlıq Qarabağ üzərində əhəmiyyətli təsirindən istifadə etməyi öz üzərinə götürmüşdür. Assambleya hər iki Hökumətin bu öhdəliklərə əməl etməsini, eləcə də bir-birinə qarşı silahlı qüvvələrdən istifadə etməkdən və hərbi əməliyyatları təbliğ etməkdən çəkinməsini təkid edir.

5. Assambleya Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinin (ATƏM) Nazirlər Şurasının 1992-ci ilin mart ayında Helsinkidə münaqişənin dinc yolla həlli üzrə danışıqlar forumunun təmin edilməsi məqsədilə Minskə konfrans keçirmək barədə razılıq əldə etdiyini xatırladır. Ermənistan, Azərbaycan, Belarus, keçmiş Çex və Slovak Federal Respublikası, Fransa, Almaniya, İtaliya, Rusiya Federasiyası, İsveç, Türkiyə və Amerika Birləşmiş Ştatları həmin vaxt Konfransda iştirak etməyə razılıq vermişdirlər.

Assambleya bu dövlətləri münaqişənin dinc yolla həllinə nail olmaq üçün öz səylərini artırmağa çağırır və onların Assambleyadakı milli nümayəndə heyətlərini bununla əlaqədar öz hökumətlərinin gördüyü tədbirlər barədə hər il Assambleyaya məruzə etməyə dəvət edir. Bu məqsədlə, Assambleya öz Bürosundan bu milli nümayəndə heyətlərinin başçılarının da daxil olduğu ad hoc Komitə yaratmağı xahiş edir.

6. Assambleya, xüsusilə də 1994-cü ilin may ayında atəşkəsə nail olunmasına və həmin vaxtdan etibarən atəşkəsə riayət olunmasının monitorinqinə görə, Minsk Qrupunun Həmsədrələrinin və ATƏT-in Fəaliyyətdə olan Sədrinin Şəxsi nümayəndəsinin yorulmaq bilmədən göstərdikləri səylərini yüksək qiymətləndirir. Assambleya ATƏT-in Minsk Qrupu Həmsədrələrini silahlı münaqişənin dayandırılması barədə, həyata keçirilməsi münaqişənin bütün tərəflər üçün başlıca nəticələrini aradan qaldıracaq və Minsk Konfransının çağırılmasına imkan verəcək siyasi sazişin bağlanması üzrə danışıqları sürətləndirmək üçün təcili addımlar atmağa çağırır. Assambleya və Ermənistanı Azərbaycan ATƏT-in Minsk Prosesindən faydalanmağa və Minsk Qrupu vasitəsilə münaqişənin beynəlxalq hüququn müvafiq norma və prinsiplərinə uyğun olaraq dinc yolla həlli üçün öz konstruktiv təkliflərini bir-birinə fəal surətdə təqdim etməyə çağırır.

7. Assambleya Azərbaycan və Ermənistanın Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsini imzalamalarını və Nizamnamənin 93-cü Maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq, ipso facto Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin Statutuna tərəfdar çıxmalarını xatırladır. Bununla əlaqədar olaraq, Assambleya Minsk Qrupunun Həmsədrələrinin himayəsi altında keçirilən danışıqların uğursuzluqla nəticələnəcəyi təqdirdə, Azərbaycan və Ermənistanı Məhkəmənin Statutunun 36-cı Maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq, Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsindən faydalanmağı nəzərdən keçirmələrini təklif edir.

8. Assambleya Azərbaycan və Ermənistanı Assambleya daxilində, eləcə də Qafqaz Dördlüyünün Parlament Spikerlərinin görüşləri kimi digər forumlarda ikitərəfli parlamentlərarası əməkdaşlığı gücləndirməklə özləri arasında siyasi barışıqı təşviq etməyə çağırır. O, hər iki nümayəndə heyətinin bu cür barışıq istiqamətində tərəqqini nəzərdən keçirmək üçün Assambleyanın hər hissəvi-sessiyasında görüşməsinə tövsiyə edir.

9. Assambleya Azərbaycan Hökumətini bölgənin gələcək statusu ilə bağlı Dağlıq Qarabağ bölgəsinin hər iki icmasının siyasi nümayəndələri ilə qeyd-şərtsiz əlaqə qurmağa çağırır. O, bu cür əlaqələr üçün Strasburqda şərait yaradılmasına hazır olduğunu qeyd edir və bir neçə dəfə ermənilərin iştirakı ilə dinləmələr formasında bunu həyata keçirdiyini xatırladır.

10. Assambleya, özünün Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstanda qaçqınların və məcburi köçkünlərin vəziyyətinə dair 1570 (2002) sayılı Təvsiyəsini xatırladaraq, bütün üzv və müşahidəçi dövlətləri etnik ermənilərin Azərbaycandan və etnik Azərbaycanlıların Ermənistandan qovulması və silahlı əməliyyatlar nəticəsində köçkün düşmüş yüz minlərlə insana humanitar yardım və kömək göstərməyə çağırır.

11. Assambleya Ermənistan və Azərbaycan kütləvi informasiya vasitələrində əks olunan bütün nifrət ifadələrini mühakimə edir. Assambleya Ermənistan və Azərbaycana müraciət edərək, məktəblər, universitetlər və KİV vasitəsi ilə öz xalqları arasında qarşılıqlı barışıqı, etimad yaradılmasını və qarşılıqlı anlaşmanı təşviq etməyə çağırır. Belə bir barışıqın olmadığı təqdirdə, nifrət və etimadsızlıq bölgədə sabitliyə

mane olacaq və yeni zorakılığa gətirib çıxaracaqdır. İstənilən davamlı həldən əvvəl və həll zamanı bu cür barışıq prosesi həyata keçirilməlidir.

12. Assambleya Avropa Şurasının Baş Katibini Ermənistan və Azərbaycana qarşılıqlı barışıq prosesinə yönəlmiş xüsusi dəstək verilməsi üçün fəaliyyət planı hazırlamağa, eləcə də Ermənistan və Azərbaycana dair tədbirlər barədə qərar verərkən bu qətnaməni nəzərə almağa çağırır.

13. Assambleya Avropa Şurasının Yerli və Regional Hakimiyyətlər Konqresini Ermənistan və Azərbaycanda bələdiyyələrə seçilən nümayəndələrə qarşılıqlı əlaqələrin və bölgələrarası qarşılıqlı əməkdaşlığın qurulmasında yardım etməyə çağırır.

14. Assambleya, insan hüquqlarına, sabitliyə və sülhə təhlükə törədən ikitərəfli münaqişələri və daxili mübahisələri yerli və regional ərazi icmalarını və hakimiyyətləri cəlb etməklə dinc yolla həll etmək üçün özünün üzv dövlətlərini daha yaxşı mexanizmlərlə təmin etmək məqsədilə Avropa Şurasının münaqişələrin həlli üzrə mövcud mexanizmlərini, xüsusilə də Mübahisələrin dinc yolla həlli üzrə Avropa Konvensiyasını təhlil etməkdə qərarlıdır.

15. Assambleya bu münaqişənin dinc yolla həllinin mütəmadi əsasda monitorinqini davam etdirməkdə qərarlıdır və bu məsələnin nəzərdən keçirilməsinə özünün 2006-cı ildə ilk hissəvi-sessiyasında qayıtmağa qərar verir.

2005-ci il yanvarın 25-də Assambleyanın müzakirəsi (2-ci iclas) (Bax Siyasi məsələlər komitəsinin məruzəsi, Sənəd.10364, məruzəçi: cənab Atkinson). 2005-ci il yanvarın 25-də Assambleya tərəfindən qəbul olunmuş mətn (2-ci iclas).

11) ATƏT-in Minsk Konfransının məşğul olduğu

Dağlıq Qarabağ bölgəsi üzərində münaqişə.

1690 (2005) sayılı Təvsiyə

İlkin nəşr

Parlament Assambleyası ATƏT-in Minsk Konfransının məşğul olduğu münaqişəyə dair özünün 1416 (2005) sayılı təvsiyəsinə istinad edərək, Nazirlər Komitəsinə aşağıdakıları təvsiyə edir:

I. xüsusilə hərbi əməliyyatlardan çəkinmə və Azərbaycanın bütün işğal olunmuş ərazilərindən hərbi qüvvələrin geri çəkilməsi də daxil olmaqla, əlaqədar tərəfləri BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822 (1993), 853 (1993), 874 (1993), 884 (1993) sayılı qətnamələrinə əməl etməyə çağırır;

II. Azərbaycan və Ermənistan tərəfindən BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin və ATƏT-in Nazirlər Şurasının münaqişəyə dair qərarlarının yerinə yetirilməsinin monitorinqini aparsın və monitorinqin nəticələri barədə Assambleyaya hesabat versin;

III. BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinə uyğun olaraq, münaqişənin dinc yolla həll olunması üçün üzv dövlətlər tərəfindən göstərilən səylər barədə Assambleyaya hesabat versin. Bu hesabatda BMT Təhlükəsizlik Şurasının 853 (1993) sayılı qətnaməsinin ziddinə olaraq üzv dövlətlərin münaqişənin intensivləşdirilməsinə və ya ərazinin işğalının davam etməsinə gətirib çıxara bilən silah və sursat təchizatından çəkinib-çəkinməmələri də öz əksini tapsın;

IV. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında özünün 1251 (1994) sayılı təvsiyəsini xatırladaraq, Azərbaycan və Ermənistanın istədikləri təqdirdə, Dağlıq Qarabağın siyasi statusunun müəyyənləşdirilməsinə köməklik məqsədilə ekspertləri onların sərəncamına versin;

V. Azərbaycan və Ermənistanda xüsusi etimad yaradılması tədbirləri üzrə fəaliyyət planı üçün vəsait ayırsın;

VI. hər iki ölkədən müəllimlər və jurnalistlər üçün daha yaxşı qarşılıqlı anlaşma, dözümlülük və barışıq məqsədi güdən xüsusi trening proqramlarının həyata keçirilməsinə vəsait ayırsın;

VII. xüsusilə təhsil müəssisələri və ictimai KİV-ə dair İrqiçilik və dözümsüzlüyə qarşı Avropa Komissiyası tərəfindən hər iki ölkə üçün xüsusi fəaliyyətə vəsait ayırsın;

VIII. Səlahiyyətli rəhbər komitələri təlimatlandırın ki, onlar Mübahisələrin sülh yolu ilə həll olunmasına dair Avropa Konvensiyasının Avropa Şurasının üzv dövlətləri arasında münaqişələrin aradan qaldırılmasının müasir tələblərini nə dərəcədə əks etdirməsi və Avropa Şurasının üzv dövlətləri arasında mübahisələrin sülh yolu ilə həll olunması üçün adekvat vasitənin tapılması məqsədilə konvensiyanın hansı hissəsinə düzəlişlərin edilməsi ilə bağlı təhlil aparsın;

IX. iki ölkəyə dair fəaliyyətlə bağlı qərar verərkən 1416 (2005) sayılı qətnaməni nəzərə alsın;

X. 1416 (2005) sayılı qətnamənin və bu təvsiyənin milli, ikitərəfli və beynəlxalq səviyyədə dəstəklənməsi məqsədilə onları üzv dövlətlərin hökumətlərinə təqdim etsin.

2005-ci il yanvarın 25-də Assambleyanın müzakirəsi (2-ci iclas) (Bax Siyasi məsələlər komitəsinin məruzəsi, Sənəd.10364, məruzəçi: cənab Atkinson). 2005-ci il yanvarın 25-də Assambleya tərəfindən qəbul olunmuş mətn (2-ci iclas)

5. İslam Konfransı Təşkilatı

1. Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişə üzrə qətnamə.

Kəraçi, 25-29 aprel 1993-cü il

Pakistan İslam Respublikasının Kəraçi şəhərində keçirilən İKT Xarici İşlər Nazirlərinin XXI konfransı. İKT Bəyannaməsinin prinsipləri və məqsədlərindən çıxış edərək, Qarabağ məsələsi barəsində Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişənin kəskinləşməsi ilə əlaqədar dərindən narahat olaraq,

Ermənistanın Azərbaycana qarşı son hücumunu və Azərbaycan ərazisinin işğalını qətiyyətlə pisləyərək.

Azərbaycan Respublikasına qarşı Ermənistanın təcavüzü nəticəsində humanitar problemlərin dözülməz vəziyyətindən təsirlənərək,

İKT Xarici İşlər Nazirlərinin 1992-ci ildə İstanbulda keçirilmiş V fəvqəladə iclasının prinsiplərini yada salaraq,

həmçinin İKT Xarici İşlər Nazirlərinin BMT qərargahında keçirilmiş əlaqələndirmə iclasının son rəsmi məlumatının müvafiq bəndlərini yada salaraq,

qonşu ölkələrin və regional dövlətlərin, xüsusilə İran və Türkiyənin, Qarabağ məsələsinin sülh yolu ilə həll edilməsi istiqamətində göstərdiyi cəhdləri nəzərə alaraq,

ermənilərin son təcavüzünün beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik üçün təhlükə yaratdığını dərk edərək,

bu yeni hərbi hücumun ATƏM çərçivəsində aparılan sülh prosesinə dağıdıcı təsir göstərə biləcəyindən xəbərdar olaraq.

Baş katibin bu məsələ üzrə məruzəsini yüksək qiymətləndirərək:

1. Ermənistanın Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünü kəskin şəkildə pisləyir;
2. Erməni qüvvələrinin işğal edilmiş Azərbaycan ərazilərindən təcili çıxarılmasına və Azərbaycan Respublikasının suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə hörmət bəsləməyi Ermənistandan ciddi surətdə tələb edir;
3. Qarabağ məsələsini dövlətlərin ərazi bütövlüyünün və beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən tanınmış sərhədlərin toxunulmazlığı prinsiplərinə hörmət əsasında ədalətlə və sülh yolu ilə həll etməyə çağırır;
4. Həm Ermənistanın, həm də Azərbaycanın əməli surətdə həyata keçirilən ATƏM sülh prosesində konstruktiv mövqe tutmalarını tələb edir və məsələnin sülh yolu ilə həllini çətinləşdirə biləcək hər bir əməldən çəkinməyi tələb edir;
5. Azərbaycan hökumətinin və xalqının öz ölkəsinin müdafiəsi üçün etdiyi cəhdlərlə tam həmrəy olduğunu bir daha təsdiq edir;
6. Yaşayış yerlərini tərk edənlərin öz evlərinə təhlükəsiz, hörmət və qayğı ilə qayıtmalarını asanlaşdırmağa çağırır;

7. Üzv olan ölkələr İslam İnkişaf Bankından və digər islam təsisatlarından Azərbaycan Respublikasına təcili maliyyə yardımı və humanitar yardımı göstərməyi xahiş edirlər;

8. BMT Baş katibindən və Təhlükəsizlik Şurasının sədrindən Təhlükəsizlik Şurasında Ermənistanın təcavüzünü pisləyən və Azərbaycanın işğal edilmiş bütün torpaqlarından erməni qüvvələrinin çıxarılmasını tələb edən qətnamə qəbul olunması üçün bütün səlahiyyətlərdən istifadə etməyi xahiş edir;

9. Baş katibdən bu qətnamənin yerinə yetirilməsinə nəzarət etməyi və İKT Xarici İşlər Nazirlərinin XXII konfransında bu haqda məruzə etməyi xahiş edir.

(

2. Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişə üzrə qətnamə.

Kasablanka, 13-14 dekabr 1994-cü il

İKT ölkələrinin dövlət başçılarından Mərakeş Krallığının Kasablanka şəhərində hicri tarixi ilə 1415-ci il rəcəb ayının 11-12-də, miladi tarixi ilə 1994-cü il dekabrın 13-14-də keçirilən VII zirvə konfransı

İKT Bəyannaməsinin məqsəd və prinsiplərindən çıxış edərək;

Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü nəticəsində hərbi münaqişənin kəskinləşməsi və Azərbaycan ərazisinin 20 faizdən artığının işğalından dərinlən narahat olaraq;

Ermənistanın təcavüzü nəticəsində 1 milyondan artıq azərbaycanlının qaçqın vəziyyətinə düşməsi və humanitar problemlərin dözülməzliyindən təsirlənərək;

1992-ci ilin iyun ayında İstanbulda keçirilmiş V və 1994-cü ilin sentyabrında İslamabadda keçirilən İKT Xarici İşlər Nazirlərinin VII fəvqəladə konfransının prinsiplərini yada salaraq;

1993-cü il aprelin 25-29-da Pakistan İslam Respublikasının Kəraçi şəhərində keçirilən İKT Xarici İşlər Nazirlərinin XXI konfransında qəbul edilən qətnamənin müddəalarını bir daha təsdiq edərək;

həmçinin İKT-nin 23 sentyabr 1992-ci ildə və 3 oktyabr 1994-cü ildə keçirilmiş İKT Xarici İşlər Nazirlərinin koordinasiya iclasının yekun sənədlərinin müvafiq bəndlərini yada salaraq;

qonşu ölkələr və regional dövlətlərin, xüsusilə İran və Türkiyənin Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsi istiqamətində etdikləri cəhdləri nəzərə alaraq;

Ermənistan Respublikasının təcavüzünün beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik üçün maneə yaratdığını dərk edərək;

BMT Nizamnaməsinin və Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələrinin dönmədən yerinə yetirilməsini bir daha təsdiq edərək;

Ermənistan Respublikasının davam edən təcavüzkar siyasətinin ATƏM çərçivəsində aparılan sülh prosesinə dağıdıcı təsir edə biləcəyindən xəbərdar olaraq;

1. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünü kəskin şəkildə pisləyir;
2. Təcavüz nəticəsində Azərbaycan ərazisində mülki Azərbaycan vətəndaşlarına qarşı edilən hərəkətləri bəşəriyyətə qarşı törədilən cinayət kimi qiymətləndirir;
3. BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinin dönmədən yerinə yetirilməsini, Ermənistan Respublikası silahlı qüvvələrinin işğal edilmiş bütün Azərbaycan ərazisindən, o cümlədən Laçın və Şuşa rayonlarından dərhal, tamamilə və şərtsiz çıxarılmasını qəti surətdə tələb edir. Ermənistandan Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə hörmət bəsləməsini tələb edir;
4. Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən Azərbaycana qarşı edilən təcavüzün etiraf edilməsinə; BMT Nizamnaməsinin 7-ci fəslinə uyğun olaraq öz qətnamələrinin yerinə yetirilməsinin təminatı üçün lazımı addımlar atılmasına; Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə qarşı olan təcavüzü pisləyərək təcavüzə son qoyulmasına çağırır və bu məqsədlə BMT-də koordinasiyalı fəaliyyətdə olmağı qərara alır;

5. Bir daha təsdiq edir ki, ərazinin zor işlətməklə əldə edilməsi tanına bilməz;
6. Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münaqişənin dövlətlərin ərazi bütövlüyü və beynəlxalq tanınmış sərhədlərin pozulmazlığı prinsiplərinə hörmət əsasında ədalətlə və sülh yolu ilə həllinə çağırır;
7. Həm Ermənistan, həm də Azərbaycandan ATƏM-in sülh prosesində iştirak etməsi və problemin sülh yolu ilə həllini çətinləşdirə biləcək hər bir əməldən çəkinməsini tələb edir;
8. Azərbaycan hökuməti və xalqının ölkəsinin müdafiəsi üçün etdiyi cəhdləri bütünlüklə dəstəklədiyini və onlara tam həmrəy olduğunu bir daha təsdiq edir;
9. Yaşayış yerlərini tərk etmişlərin öz evlərinə təhlükəsiz, hörmət və şərəflə dönmələri üçün imkan yaratmağa çağırır;
10. Azərbaycan Respublikası ərazisində 1 milyondan artıq qaçqın və köçkünün olması ilə əlaqədar humanitar vəziyyətin kəskinləşməsindən təşviş keçirir və üzv ölkələr İslam İnkişaf Bankı və digər islam institutlarından Azərbaycan Respublikasına təcili maliyyə və humanitar yardım etmələrini xahiş edir;
11. Baş katibdən bu qətnamənin yerinə yetirilməsinə nəzarət və bu barədə İKT Xarici İşlər Nazirlərinin XXIII konfransına məruzə təqdim etməsini xahiş edir.

3. Azərbaycan Respublikasına İqtisadi Yardım barədə 16/7-E IS sayılı qətnamə

Kasablanka, 13-15 dekabr 1994-cü il

İslam Konfransı ölkələri xarici işlər nazirlərinin Mərakeş Krallığının Kasablanka şəhərində 13-15 dekabr 1994-cü il tarixdə keçirilmiş (Qardaşlıq və Dirçəliş) toplantısı qonşu Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü ilə əlaqədar yaranmış vəziyyəti yada salaraq;

Ölkənin tarixinin çox ağır və kritik anında İslam Konfransı Təşkilatı üzvü olan ölkələrin Azərbaycan hökuməti və xalqı ilə yekdil həmrəyliyi təsdiqləyərək;

Bu münaqişə ilə bağlı BMT Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələrinə istinad edərək;

Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsində silahlı əməliyyatları, bunun nəticəsində Azərbaycan ərazisinin 20 faizinin işğal olunmasını, təxminən bir milyon azərbaycanlının öz vətəninə zorla çıxarılması, təcavüz nəticəsində insan hüquqlarının kobud şəkildə pozulmasını pisləyərək;

Azərbaycan hökuməti və xalqı ilə İslam Konfransı Təşkilatına üzv dövlətlərin həmrəyliyi konkret şəkildə nümayiş etdirmək zərurətini lazım bilərək;

İKT-yə üzv olan bəzi ölkələrin və İKT-nin müvafiq qurumlarını, BMT qurumları və beynəlxalq təşkilatların Azərbaycana göstərdiyi yardımı alqışlayaraq;

1. Dünya birliyindən Azərbaycan torpaqlarının Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğalına son qoymaq, onların Azərbaycan ərazisindən qeydşertsiz çıxarılması və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpası üçün ciddi və təsirli tədbirlər görülməsini tələb edir.

2. İKT-nin üzv dövlətlərinə və İslami qurumlara müraciət edir ki, Azərbaycan xalqının izzət və əzablarını yüngülləşdirmək üçün Azərbaycan hökuməti və xalqına iqtisadi və humanitar yardım göstərsinlər.

3. Beynəlxalq təşkilatları Azərbaycana təcili humanitar və maliyyə yardımı göstərməyə çağırır.

4. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı

təcavüzü haqqında qətnamə.

Cakarta, 9-13 dekabr 1996-cı il

İKT Xarici İşlər Nazirlərinin İndoneziya Respublikasının Cakarta şəhərində hicri tarixi ilə 1417-ci il rəcəb ayının 28-dən şaban ayının 3-dək, miladi tarixi ilə 1996-cı il 9-13 dekabrda keçirilən 24-cü konfransı İKT Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərindən çıxış edərək;

Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü nəticəsində Azərbaycan ərazisinin 20 faizindən artığının işğalından dərin narahat olaraq;

Ermənistanın təcavüzü nəticəsində 1 milyondan artıq azərbaycanlı qaçqının aqibəti və humanitar problemlərin böyük həcmindən təsirlənərək;

ötən konfransların bütün müvafiq qətnamələrinə, xüsusilə Mərakeş Krallığının Kasablanka şəhərində 11-12 rəcəb 1415-ci (13-14 dekabr 1994-cü il) ildə keçirilmiş VII zirvə konfransının qətnaməsinə istinad edərək;

BMT Nizamnaməsinə və Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinə ciddi surətdə əməl edilməsinə çağıraraq; münaqişənin həlli üzrə edilən bütün diplomatik və digər səyləri alqışlayaraq;

bütün üzv dövlətlərin Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünə və suverenliyinə ehtiramını bir daha təsdiq edərək;

Ermənistan Respublikasının davam etdirdiyi təcavüzkar siyasətin ATƏT çərçivəsində aparılan sülh prosesinə dağıdıcı təsirini dərk edərək:

1. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünü kəskin şəkildə pisləyir;
2. Təcavüz nəticəsində işğal edilmiş Azərbaycan ərazisində mülki Azərbaycan vətəndaşlarına qarşı edilən hərəkətləri bəşəriyyətə qarşı cinayət kimi qiymətləndirir;
3. İşğal edilmiş Azərbaycan ərazisində arxeoloji, mədəni və islam abidələrinin talan və məhv edilməsini qətiyyətlə pisləyir;
4. BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinin dönmədən yerinə yetirilməsini, Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal edilmiş bütün Azərbaycan ərazisindən, o cümlədən Laçın və Şuşa rayonlarından dərhal, tamamilə və şərtsiz çıxarılmasını qəti surətdə tələb edir. Ermənistanı ciddi surətdə Azərbaycan Respublikasının suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə hörmət etməyə dəvət edir;
5. Təhlükəsizlik Şurası qətnamələrinin müddəalarının Ermənistan tərəfindən yerinə yetirilməməsindən narahat olduğunu bildirir;
6. Azərbaycana qarşı edilən təcavüzün Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən etiraf edilməsinə; BMT Nizamnaməsinin 7-ci fəslinə uyğun olaraq öz qətnamələrinin yerinə yetirilməsinin təminatı üçün lazımı addımlar atılmasına; Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə qarşı olan təcavüzü pisləyərək təcavüzə son qoyulmasına çağırır və bu məqsədlə BMT-də koordinasiyalı fəaliyyətdə olmağı qərara alır;

7. Bütün üzv dövlətləri Azərbaycan ərazisinin işğalını davam etdirməyə təşviq edən Ermənistana silah və hərbi sursat təqdim etməkdən imtina etməyə çağırır. İKT-yə üzv dövlətin ərazisi bu kimi yüklərin tranziti üçün istifadə edilməməlidir;

8. Ermənistanın təcavüzünə və Azərbaycan torpaqlarının işğalına son qoyması üçün bütün üzv dövlətlərə və beynəlxalq birliyin digər dövlətlərinə müraciət edərək hər cür təsirli iqtisadi və siyasi tədbirlərdən istifadə etməyə çağırır;

9. Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münaqişəni dövlətlərin ərazi bütövlüyü və beynəlxalq tanınmış sərhədlərin toxunulmazlığı prinsiplərinə ehtiram əsasında ədalətlə və sülh yolu ilə həll etməyə çağırır;

10. Ermənistanı, Azərbaycanı və Minsk qrupuna daxil olan bütün üzv dövlətləri ATƏT-in sülh prosesində prinsipial surətdə iştirak etməyə və problemin sülh yolu ilə həllini çətinləşdirə biləcək hər cür əməldən çəkinməyə çağırır;

11. Azərbaycan hökuməti və xalqının ölkəsinin müdafiəsi üçün etdiyi cəhdləri bütünlüklə dəstəklədiyini və onlarla tam şəkildə həmrəy olduğunu bir daha təsdiq edir;

12. Qaçqın və köçkünlərin öz yaşayış yerlərinə təhlükəsiz, hörmət və şərəflə dönmələri üçün imkan yaratmağa çağırır;

13. Qaçqın və köçkünlərə humanitar yardım göstərmiş bütün üzv dövlətlərə öz təşəkkürünü bildirir. Digər dövlətləri onlara yardım göstərməyə çağırır;

14. Azərbaycan Respublikası ərazisində 1 milyondan artıq qaçqın və köçkünün qarşılaşdığı kəskin humanitar vəziyyətlə əlaqədar narahat olduğunu bildirir və üzv dövlətlər, İslam İnkişaf Bankı və digər islam institutlarından Azərbaycan Respublikasına təcili maliyyə və humanitar yardım təqdim etmələrini xahiş edir;

15. Hesab edir ki, Azərbaycan ona dəymiş ziyanın müqabilini almaq hüququna malikdir və Ermənistan bu ziyanın müqabilini ödəmək üzrə tam məsuliyyət daşıyır;

16. İKT-yə üzv dövlətlərin bu haqda mövqeyini ATƏT-in indiki sədrinə bildirməsini Baş katibdən xahiş edir;

17. Baş katibdən bu qətnamənin yerinə yetirilməsinə nəzarət və bu haqda İKT Xarici İşlər Nazirlərinin 25- ci konfransında məruzə etməsini xahiş edir.

5. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü
haqqında 18/8-P IS sayılı qətnamə.
Tehran, 9-11 fevral 1997-ci il

İslam Konfransı Təşkilatı dövlət və hökumət başçılarının 9-11 dekabr 1997-ci il tarixdə İran İslam Respublikasının paytaxtı Tehran şəhərində zirvə toplantısı (Ləyaqət, Dialoq və İştirak Sessiyası) keçirilmişdir.

İslam Konfransı Təşkilatı Nizamnaməsinin prinsip və vəzifələrindən çıxış edərək;

Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına təcavüzündən və Azərbaycan torpaqlarının 20 faizindən çoxunun işğal olunmasından həddindən artıq narahat olduğunu bildirərək;

Ermənistanın təcavüzü nəticəsində bir milyondan çox azərbaycanlı qaçqın və köçkünlərin düşdüyü ağır durumdan, humanitar problemlərin miqyası və ağırlığından həddindən artıq təəssüflənərək;

Əvvəlki bütün müvafiq qətnamələri, xüsusilə İslam Konfransı Təşkilatının Mərakeş Krallığının Kasablanka şəhərində 13-15 dekabr 1994-cü il tarixdə keçirilmiş VII sessiyasında bu məsələ ilə bağlı qəbul edilmiş qətnaməni bir daha təsdiqləyərək;

Ermənistanın təcavüzünün beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik üçün təhlükə yaratdığını bilərək;

BMT nizamnaməsinə və Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin yerinə yetirilməsində təkid edərək;

Münaqişənin həllinə yönəlmiş bütün diplomatik və digər səyləri alqışlayaraq;

Bütün BMT üzvlərinin Azərbaycanın suverenliyi, ərazi bütövlüyü, siyasi müstəqilliyinə hörmət etdiyini bir daha təsdiqləyərək;

Həm də zorakı yolla torpaqların qəsb edilməsinin yolverilməz olduğunu bir daha təsdiq edərək;

Həm də Ermənistan Respublikasının təcavüzkar siyasətinin ATƏT çərçivəsində sülh prosesinə destruktiv təsirini qeyd edərək;

1. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına təcavüzünü qəti şəkildə pisləyir.

2. İşğal olunmuş Azərbaycan ərazilərində mülki azərbaycanlı əhaliyə qarşı törədilmiş hərəkətləri insanlığa qarşı cinayət hesab edir.

3. İşğal olunmuş Azərbaycan ərazilərində arxeoloji-mədəni və dini abidələrin yağmalanması və dağıdılmasını qəti şəkildə pisləyir.

4. BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874, 884 sayılı qətnamələrinin yerinə yetirilməsini, Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərindən dərhal, qeyd-şərtsiz və tamamilə, o cümlədən Laçın və Şuşa rayonlarından çıxarılmasını, Ermənistanın Azərbaycan Respublikasının suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə hörmət etməsini qəti şəkildə tələb edir.

5. BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrindəki tələblərin Ermənistan tərəfindən yerinə yetirilməməsi ilə bağlı narahatlığını bildirir.

6. Təhlükəsizlik Şurasını Ermənistanın Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünü tanımağa; BMT Nizamnaməsinin 7-ci fəslinin tələblərinə uyğun olaraq onu öz qətnamələrinin yerinə yetirilməsi üçün

müvafiq addımlar atmağa çağırır, Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü və suverenliyinə qarşı təcavüzü pisləyir və BMT-də buna son qoyulması üçün atılacaq addımları əlaqələndirməyi qərara alır.

7. Təcavüzkarın münafişəni daha da genişləndirməyə ruhlandırmaq və Azərbaycan ərazilərini işğal altında saxlamaqda davam etdirməsinə imkan verməmək üçün bütün dövlətlərdən Ermənistanı silah-sursatla təchiz etməkdən çəkinməyi tələb edir. BMT üzvü olan dövlətlərin ərazisindən bu cür silahsursatın ötürülməsi üçün istifadə olunmamalıdır.

8. BMT üzvü olan dövlətləri, eləcə də beynəlxalq birliyin digər üzvlərini Ermənistanın təcavüzünə və Azərbaycan ərazilərinin işğalına son qoymaq üçün təsirli siyasi və iqtisadi tədbirlər görməyə çağırır.

9. Ermənistanla Azərbaycan arasındakı münafişəni onların ərazi bütövlüyü və beynəlxalq aləm tərəfindən tanınmış sərhədlərin toxunulmazlığına hörmət prinsipləri əsasında ədalətlə və sülh yolu ilə həll etməyə çağırır.

10. Ermənistanı və Azərbaycanı, eləcə də Minsk qrupuna daxil olan bütün dövlətləri ATƏT-də gedən sülh prosesləri ilə konstruktiv şəkildə məşğul olmağa, münafişənin sülh yolu ilə həllini çətinləşdirə biləcək hər hansı addım atmamağa çağırır.

11. Azərbaycan hökuməti və xalqının öz ölkələrini qorumaq üçün göstərdiyi bütün səyləri dəstəkləyir və onlarla tam həmrəy olduğunu bir daha təsdiq edir.

12. Qaçqın və köçkünlərin təhlükəsiz və ləyaqətlə öz doğma torpaqlarına qayıtması üçün şərait yaratmağa çağırır.

13. Qaçqın və köçkünlərə humanitar yardım göstərmiş bütün üzv dövlətlərə təşəkkürümüzü bildirir və digərlərini də onlara yardım etməyə çağırırıq.

14. Azərbaycan ərazisində bir milyondan artıq qaçqın və köçkünlə bağlı ciddi humanitar problemlərin yaşandığından narahatlığı ifadə edir, üzv ölkələr, İslam İnkişaf Bankı və digər İslami qurumlardan Azərbaycan Respublikasına təcili maliyyə və humanitar yardımını göstərməyi xahiş edir.

15. Dəymiş zərər üçün Azərbaycanın müvafiq kompensasiya almaq hüququnun olduğunu nəzərə alaraq bu zərərin ödənilməsi üçün məsuliyyəti Ermənistanın üzərinə qoyur.

16. Baş Katibin üzv dövlətlərin mövqeyinin ATƏT-in cari sədrinə çatdırılması üçün göstərdiyi səyləri qiymətləndirir.

17. Baş Katibdən bu qətnamənin yerinə yetirilməsini izləməyi və bu barədə İslam Konfransı Təşkilatının 9-cu sessiyasına məruzə təqdim etməsini xahiş edir.

6. Azərbaycan Respublikasına iqtisadi yardım barədə 18/8-E IS sayılı qətnamə.

Tehran, 9-11 fevral 1997-ci il

İslam Konfransı Təşkilatı dövlət və hökumət başçılarının 9-11 dekabr 1997-ci il tarixdə İran İslam Respublikasının paytaxtı Tehran şəhərində zirvə toplantısı (Ləyaqət, Dialoq və İştirak Sessiyası) keçirilmişdir.

İslam Konfransı ölkələri xarici işlər nazirlərinin 24-cü sessiyasının 18/24-E sayılı qətnaməsini yada salaraq;

Ölkənin tarixinin çox ağır və kritik anında İslam Konfransı Təşkilatı üzvü olan ölkələrin Azərbaycan hökuməti və xalqı ilə yekdil həmrəyliyi təsdiqləyərək;

Bu münaqişə ilə bağlı BMT Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələrinə istinad edərək;

Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsində silahlı əməliyyatları, bunun nəticəsində Azərbaycan ərazisinin 20 faizinin işğal olunmasını, təxminən bir milyon azərbaycanlının öz vətənidən zorla çıxarılması, təcavüz nəticəsində insan hüquqlarının kobud şəkildə pozulmasını pisləyərək;

Azərbaycan hökuməti və xalqı ilə İslam Konfransı Təşkilatına üzv dövlətlərin həmrəyliyi konkret şəkildə nümayiş etdirmək zərurətini lazım bilərək;

İKT-yə üzv olan bəzi ölkələrin və İKT-nin müvafiq qurumlarını, BMT qurumları və beynəlxalq təşkilatların Azərbaycana göstərdiyi yardımı alqışlayaraq;

Həm də təşkilatın iqtisadi, mədəni və sosial məsələlər üzrə komissiyasının 20-ci sessiyasının tövsiyələrini nəzərə alaraq;

1. İKT-nin üzv dövlətlərinə və İslami qurumlara müraciət edir ki, Azərbaycan xalqının iztirab və əzablarını yüngülləşdirmək üçün Azərbaycan hökuməti və xalqına iqtisadi və humanitar yardım göstərsinlər.

2. Beynəlxalq təşkilatları Azərbaycana təcili humanitar və maliyyə yardımı göstərməyə çağırır.

3. Baş Katibdən xahiş edir ki, məsələni izləsin və bu barədə məruzə hazırlayıb İKT-nin sonrakı sessiyasına təqdim etsin.

7. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı
təcavüzü haqqında 13/30-P sayılı
qətnamə.*

Tehran, 28-30 may 2003-cü il

İKT Xarici işlər nazirlərinin İran İslam Respublikasının Tehran şəhərində 27-29 rabi-ul avval 1424-cü hicri il (28-30 may 2003-cü ilə müvafiqdir) keçirilmiş XXX (Həmrəylik və Ləyaqət) Toplantısı

İKT Nizamlanmasının məqsəd və prinsiplərindən çıxış edərək;

Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü nəticəsində Azərbaycan ərazisinin 20 faizindən artığının işğalından dərin narahat olaraq;

Ermənistan təcavüzü nəticəsində 1 milyondan artıq azərbaycanlı qaçqın və köçkünün aqibəti və humanitar problemlərin böyük həcmindən təsirlənərək;

Ötən konfransların bu problemlə bağlı müvafiq bütün qətnamələrini, xüsusilə İKT Dövlət və Hökumət başçılarının IX Zirvə konfransında qəbul olunmuş 21/9-P(İS) sayılı Qətnaməsini bir daha təsdiq edərək;

BMT Nizimnaməsinə və Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinə ciddi surətdə əməl edilməsinə çağıraraq;

Münaqişənin həlli üzrə edilən bütün diplomatik və digər səyləri alqışlayaraq;

Bütün üzv dövlətlərin Azərbaycan Respublikasının suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə və müstəqilliyinə ehtiramını bir daha təsdiq edərək;

Ermənistan Respublikasının davam etdirdiyi təcavüzkar siyasətin ATƏT çərçivəsində aparılan prosesinə dağıdıcı təsirini dərk edərək;

İKT Baş katibinin məruzəsini (İCFM/30-2003/POL/SG-REP.11 sayılı sənədi) nəzərə alaraq;

1. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünü kəskin şəkildə pisləyir.
2. Təcavüz nəticəsində işğal edilmiş Azərbaycan ərazisində mülki Azərbaycan vətəndaşlarına qarşı edilən hərəkətləri bəşəriyyətə qarşı cinayət kimi qiymətləndirir.
3. İşğal edilmiş Azərbaycan ərazisində arxeoloji, mədəni və dini abidələrinin talan və məhv edilməsini qətiyyətlə pisləyir.
4. BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinin dönmədən yerinə yetirilməsini, Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal edilmiş bütün Azərbaycan ərazisindən, o cümlədən Laçın və Şuşa rayonlarından dərhal, tamamilə və şərtsiz çıxarılmasını qəti surətdə tələb edir. Ermənistanı ciddi surətdə Azərbaycan Respublikasının suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə hörmət etməyə dəvət edir.
5. Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin müddəalarının Ermənistan tərəfindən yerinə yetirməməsindən narahat olduğunu bildirir.

6. Azərbaycana qarşı edilən təcavüzün Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən etiraf edilməsinə; BMT Nizamnaməsinin 7-ci fəslinə uyğun olaraq, öz qətnamələrinin yerinə yetirilməsinin təminatı üçün lazımı addımların atılmasına; Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə qarşı olan təcavüzü

pisləyərək, təcavüzə son qoyulmasına çağırır və bu məqsədlə BMT-də koordinasiyalı fəaliyyətdə olmağı qərara alır.

7. Bütün üzv dövlətləri Ermənistanla – təcavüzkarı münafiqəni şiddətləndirməyə və Azərbaycan ərazisinin işğalını davam etdirməyə təşviq edən, silah və hərbi sursat təqdim etməkdən imtina etməyə çağırır. İKT-yə üzv dövlətin ərazisi bu kimi yüklərin tranziti üçün istifadə edilməməlidir.

8. Ermənistanın təcavüzə və Azərbaycan torpaqlarının işğalına son qoyması üçün bütün üzv dövlətlərə və beynəlxalq birliyin digər dövlətlərinə müraciət edərək, hər cür təsirli iqtisadi və siyasi tədbirlərdən istifadə etməyə çağırır.

9. Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münafiqənin dövlətlərin ərazi bütövlüyü və beynəlxalq tanınmış sərhədlərin toxunulmazlığı prinsiplərinə ehtiram əsasında ədalətlə və sülh yolu ilə həll etməyə çağırır.

10. Ermənistanı, Azərbaycanı və Minsk qrupuna daxil olan bütün üzv dövlətləri, BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının bu haqda müvafiq qətnamələrinə və ATƏT-in 24 mart 1992-ci il tarixli Şurasının Birinci Əlavə Görüşünün, ATƏT-in 5-6 dekabr 1994-cü il tarixli Zirvəsinin, ATƏT-in 2-3 dekabr 1996-cı il tarixli və ATƏT-in 18-19 noyabr 1999-cu il tarixli Zirvələrinin, ATƏT-in 18-19 dekabr 1997-ci il tarixli və 3-4 dekabr 2001-ci il tarixli Nazirlər Şurasının görüşlərinin qətnamə və sənədlərinə əsasən ATƏT-in davam edən sülh prosesində konstruktiv surətdə iştirak etməyə dəvət edir və problemin sülh yolu ilə həllini çətinləşdirə biləcək hər cür əməldən çəkinməyə çağırır.

11. ATƏT-in 1996-cı ildə Lissabonda keçirilmiş Zirvə görüşünün İcraçı Sədrinin Ermənistanla Azərbaycan arasındakı silahlı münafiqənin həlli üzrə üç prinsipi – Azərbaycan Respublikasının və Ermənistan Respublikasının ərazi bütövlüyünü, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağın yüksək idarəetmə hüququnu, Dağlıq Qarabağın və onun bütün sakinlərinin təmin edilmiş təhlükəsizliyini əhatə edən bəyanatını tamamilə dəstəklədiyini bildirir.

12. Ermənistanla Azərbaycan arasındakı silahlı münafiqənin mərhələlərlə həlli istiqamətində Minsk Qrupu Həmsədrlərinin təkliflərini ATƏT-in Minsk Qrupu çərçivəsində danışıqlar üçün əsas hesab edir və dərk edir ki, bu şəkildə yanaşma Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzün ciddi nəticələrinin aradan qaldırılmasını dərhal təmin etməlidir.

13. İKT üzv dövlətlərin Azərbaycan Respublikasına qarşı erməni təcavüzü barədə prinsiplial və qəti mövqeyini ATƏT-in İcraçı Sədrinə bildirilməsini Baş Katibdən xahiş edir.

14. Azərbaycan hökuməti və xalqının öz ölkəsinin müdafiəsi üçün etdiyi cəhdləri bütünlüklə dəstəklədiyini və onlarla tam şəkildə həmrəy olduğunu bir daha təstiq edir.

15. Qaçqın və köçkünlərin öz yaşayış yerlərinə təhlükəsiz, hörmət və şərəflə dönmələrinə imkan yaratmağa çağırır.

16. Qaçqın və köçkünlərə humanitar yardım göstərmiş bütün üzv dövlətlərə öz təşəkkürünü bildirir və digər dövlətləri onlara yardım göstərməyə çağırır.

17. Azərbaycan Respublikası ərazisində 1 milyondan artıq qaçqın və köçkünün qarşılaşdığı kəskin humanitar vəziyyətlə əlaqədar narahat olduğunu bildirir və üzv dövlətlər, İslam İnkişaf Bankı və digər islam institutlarından Azərbaycan Respublikasına təcili maliyyə və humanitar yardım göstərmələrini xahiş edir.

18. Hesab edir ki, Azərbaycan ona dəymiş ziyanın müqabilini almaq hüququna malikdir və Ermənistan bu ziyanın müqabilini ödəmək üzrə tam məsuliyyət daşıyır.

19. Baş Katibdən bu Qətnamənin yerinə yetirilməsinə nəzarət və bu haqda İKT Xarici İşlər Nazirlərinin XXXI Toplantısına məruzə etməsini xahiş edir.

* “Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişə haqqında” Qətnamə (12/21-P) ilk dəfə İKT Xarici işlər nazirlərinin 1993-cü ildə Kəraçidə keçirilmiş XXI Toplantısında, sonralar isə İKT Xarici işlər nazirlərinin 1994-cü ildə Kasablankada keçirilmiş XXII Toplantısında (11/22-P) və İKT Dövlət və Hökumət başçılarının 1994-cü ildə Kasablankada keçirilmiş VII Zirvə konfransında (11/7-P(İS)), eləcə də İKT Xarici işlər nazirlərinin 1995-ci ildə Konakridə keçirilmiş XXIII Toplantısında (11/23-P) qəbul edilmişdir. İKT Xarici işlər nazirlərinin 1996-cı ildə Cakartada keçirilmiş XXIV Toplantısında “Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü haqqında” Qətnamə (12/24-P) adını almış bu sənəd İKT Dövlət və Hökumət başçılarının 1997-ci ildə Tehrandə keçirilmiş VIII Zirvə konfransında (12/8-P(İS)), İKT Xarici işlər nazirlərinin 1998-cı ildə Dohada keçirilmiş XXV Toplantısında (13/25-P) isə 11-ci və 12-ci bəndləri əlavə olunmaqla, İKT Xarici işlər nazirlərinin 1999-cı ildə Uaquaduqda keçirilmiş XXVI Toplantısında (14/26-P), İKT Xarici işlər nazirlərinin 2000-cı ildə Kuala-Lumpurda keçirilmiş XXVII Toplantısında (17/27-P), İKT Dövlət və Hökumət başçılarının 2000-ci ildə Dohada keçirilmiş IX Zirvə konfransında (21/9-P(İS)), İKT Xarici işlər nazirlərinin 2001-ci ildə Bamakoda keçirilmiş XXVIII Toplantısında (21/28-P) və İKT Xarici işlər nazirlərinin 2002-ci ildə Xartumda keçirilmiş XXIX Toplantısında (20/29-P) bir daha qəbul edilmişdir.

8. Azərbaycan Respublikasına İqtisadi yardım haqqında 21/30-E sayılı
qətnamə*.

Tehran, 28-30 may 2003-cü il

İKT Xarici işlər nazirlərinin İran İslam Respublikasının Tehran şəhərində 27-29 rabi-ul avval 1424-cü hicri il (28-30 may 2003-cü ilə müvafiqdir) keçirilmiş XXX (Həmrəylik və Ləyaqət) Toplantısı

İKT Dövlət və Hökumət başçılarının IX Zirvə Konfransının qəbul etdiyi 21/9-E(□S) sayılı qətnaməsini xatırlayaraq;

Eləcə də İKT Xarici işlər nazirlərinin XXIX Toplantısının 21/29-E sayılı qətnaməsini xatırlayaraq;

Ölkənin tarixindəki təhlükəli dövr və böhran vəziyyətində İKT-yə üzv dövlətlərin Azərbaycan hökuməti və xalqı ilə tamamilə həmrəyliyi təsdiq edərək;

BMT Təhlükəsizlik Şurasının bu münaqişə ilə əlaqədar müvafiq qətnamələrinə istinad edərək;

Ermənistanın Azərbaycanın Yuxarı Qarabağ bölgəsində apardığı hərbi əməliyyatlar nəticəsində Azərbaycan ərazisinin təqribən 20 faizinin işğal, həmçinin qəddarlıqla həyata keçirilən hücumlar nəticəsində 1 milyonadək azərbaycanlının öz doğma yurdlarından zorla qovulmağa məcbur edilməsi, eləcə də insan hüquqlarının kobud şəkildə pozulması ilə müşayiət olunan bu təcavüz əməllərini pisləyərək;

İKT-yə üzv dövlətlərin Azərbaycan hökuməti və xalqı ilə həmrəy olduğunu daha konkret ifadə etməyin zəruriliyini etiraf edərək;

Bir sıra İKT-yə üzv dövlətlərin və müvafiq qurumların, BMT təsisatlarının və beynəlxalq təşkilatların təqdim etdiyi yardımı alqışlayaraq və qiymətləndirərək;

Eləcə də, Baş Katibin məruzəsini nəzərə alaraq:

1. Üzv dövlətləri və İslam qurumlarını Azərbaycan xalqının əzablarını yüngülləşdirmək məqsədi ilə Azərbaycan hökumətinə lazımı iqtisadi və humanitar yardım göstərməyə çağırır.

2. Beynəlxalq təşkilatları Azərbaycanı təcili maliyyə və humanitar yardım ilə təmin etməyi davam etdirməyə dəvət edir.

3. İKT Xarici işlər nazirlərinin XXXI Toplantısına bu haqda məruzə təqdim etməsini Baş Katibdən xahiş edir.

* Qətnamə (16/22-E) ilk dəfə İKT Xarici işlər nazirlərinin 1994-cü ildə Kasablankada keçirilmiş XXII Toplantısında və İKT Dövlət və Hökumət başçılarının 1994-cü ildə Kasablankada keçirilmiş VII Zirvə konfransında (16/7-E(İS)) qəbul edilmiş və o vaxtdan etibarən cüzi texniki dəyişikliklərlə İKT Xarici işlər nazirlərinin 1995-ci ildə Konakridə keçirilmiş XXIII Toplantısında (17/23-E), İKT Xarici işlər nazirlərinin 1996-cı ildə Cakartada keçirilmiş XXIV Toplantısında (18/24-E), İKT Dövlət və Hökumət başçılarının 1997-ci ildə Tehranda keçirilmiş VIII Zirvə konfransında (18/8-E(İS)), İKT Xarici işlər nazirlərinin 1998-cı ildə Dohada keçirilmiş XXV Toplantısında (18/25-E), İKT Xarici işlər nazirlərinin 1999-cü ildə Uaquaduqda

keçirilmiş XXVI Toplantısında (19/26-E), İKT Xarici işlər nazirlərinin 2000-cı ildə Kuala-Lumpurda keçirilmiş XXVII Toplantısında (20/27-E), İKT Dövlət və Hökumət başçılarının 2000-ci ildə Dohada keçirilmiş IX Zirvə konfransında (21/9-E(İS)), İKT Xarici işlər nazirlərinin 2001-ci ildə Bamakoda keçirilmiş XXVIII Toplantısında (21/28-E) və İKT Xarici işlər nazirlərinin 2002-ci ildə Xartumda keçirilmiş XXIX Toplantısında (21/29-E) qəbul edilmişdir

9. Ermənistan Respublikasının təcavüzü nəticəsində Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində İslam tarixi və mədəniyyət abidələrinin məhv edilməsi və dağıdılması haqqında 10/30-C sayılı qətnamə.*

Tehran, 28-30 may 2003-cü il

İKT Xarici işlər nazirlərinin İran İslam Respublikasının Tehran şəhərində 27-29 rabi-ul avval 1424-cü hicri il (28-30 may 2003-cü ilə müvafiqdir) keçirilmiş XXX (Həmrəylik və Ləyaqət) Toplantısı

İKT Zirvələrin və digər Toplantıların, xüsusilə İKT Dövlət və Hökumət başçılarının IX Zirvə Konfransının qəbul etdiyi qətnamələri xatırlayaraq;

İslam irsinin qorunması və müdafiəsinə dair İslam Konfransı Təşkilatının (İKT) Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərindən çıxış edərək;

Azərbaycan tarixinin, mədəniyyətinin, arxeologiyasının, etnoqrafiyasının və memarlığın Azərbaycanın və onun xalqının tarixinin ayrılmaz hissəsi kimi İslam irsinin mənbələrindən biri olduğunu dərk edərək;

BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının, Laçın və Şuşa rayonları daxil olmaqla Azərbaycanın işğal olunmuş bütün ərazilərindən erməni silahlı qüvvələrinin dərhal, qeyd-şərtsiz və tam çıxarılması, Ermənistan tərəfindən Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə hörmət edilməsini israrla tələbi barədə 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrini təsdiq edərək;

Ermənistan tərəfindən etnik təmizləmə məqsədi ilə Azərbaycanda məscidlərin və islama aid olan digər müqəddəs yerlərin tam və vəhşiliklə dağıdılmasının vandalizm aktı olduğunu bəyan edərək;

Ermənistan Respublikasının işğal etdiyi Azərbaycan ərazilərində erməni təcavüzkarları tərəfindən İslam irsinə vurulmuş böyük zərərlərin, İslam mədəniyyətinə aid misilsiz abidələrin, habelə məscidlərin, məbədlərin, məzarlıqların, arxeoloji qazıntıların, muzeylərin, kitabxanaların, rəsm qalereyalarının, dövlət teatrlarının, musiqi məktəblərinin tam və ya bir qisminin dağıdılması, zəbt edilmiş muzeylərdən çoxsaylı qiymətli əşyaların, milyonlarla kitab və tarixi əlyazmaların çıxarılması və məhv edilməsi faktlarını diqqətə alaraq;

Bu barədə Azərbaycan hökumətinin və xalqının narahatlığı tam bölüşərək;

Bu məsələyə dair İslam Konfransı Təşkilatı Baş Katibinin hesabatını nəzərdən keçirərək:

1. Erməni təcavüzkarlarının Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində İslam sivilizasiyasının tam məhv edilməsinə yönəldilmiş vəhşi hərəkətlərini ciddi surətdə pisləyir.

2. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinin Ermənistan tərəfindən qeyri-şərtsiz və mütləq yerinə yetirilməsini tələb edir.

3. Hərbi təcavüzün dayandırılması və onun nəticələrinin aradan qaldırılmasına yönəlmiş, həmçinin, hərbi münaqişələr baş verdiyi zaman dövlətlərin işğal olunmuş ərazilərdən mədəni dəyərlərin çıxarılmasının qarşısını almaq barədə öz üzərinə götürdükləri öhdəliklərini nəzərdə tutan "Hərbi münaqişə zamanı mədəni

dəyərlərin qorunması haqqında" 1954-cü il tarixli Haaqa Konvensiyasının müddəalarından irəli gələn öhdəliklərin yerinə yetirilməsi istiqamətində Azərbaycanın beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində səylərini dəstəklədiyini ifadə edir. Dövlətlər habelə mədəni dəyərlərin hər hansı şəkildə oğurlanması, talan edilməsi və ya onların qanunsuz mənimsənilməsini, eyni zamanda həmin dəyərlərə qarşı hər hansı vandalizm aktlarını qadağan etmək və belə hərəkətlərin qarşısını almaq, lazım gəldikdə isə aradan qaldırmağı öz üzərinə götürmüşlər.

4. Aldığı zərərlərə görə Azərbaycanın mğvafiq kompensasiya almaq hüququnun olduğunu və bu zərərin ödənilməsi üçün Ermənistan Respublikasının tam məsuliyyət daşdığını hesab edir.

5. Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərində məscidlərin, təhsil ocaqlarının, kitabxanaların, muzeylərin İKT-yə üzv dövlətlərin yardımı ilə bərpası üçün İKT-nin bölmələrini və ixtisaslaşdırılmış qurumlarını yardım proqramının təşkili imkanlarını araşdırmağa çağırır.

6. Bu problemə dair İslam Konfransı Təşkilatına üzv dövlətlərin mövqeyi barədə BMT, ATƏT və digər beynəlxalq təşkilatlara məlumat verilməsin □ və İKT-in himayəsi altında olan qurumlar və xüsusişdirilmiş orqanlar çərçivəsində həyata keçirilmiş koordinasiya işlərinə görə İKT Baş Katibliyinə təşəkkür bildirir. Həmçinin yardım etmiş adı çəkilən qurum və təşkilatlarına da, xüsusilə İslam İnkişaf Bankına və İslam Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatına onlar tərəfindən Azərbaycan Respublikasında islama aid olan müqəddəs yerlərin qorunması üzrə layihələrin gerçəkləşdirilməsi üçün proqramların qəbul edilməsinə görə təşəkkür edir.

7. Məsələnin izləməsini və İslam Konfransı Təşkilatı Xarici İşlər Nazirlərinin XXXI Toplantısına bu haqda məruzə təqdim etməsini Baş Katibdən xahiş edir.

* Qətnamə (39/26-C) ilk dəfə İKT Xarici işlər nazirlərinin 1999-cü ildə Uaquaduqda keçirilmiş XXVI Toplantısında qəbul edilmiş və o vaxtdan etibarən cüzi dəyişikliklərlə İKT Xarici işlər nazirlərinin 2000-cı ildə Kuala-Lumpurda keçirilmiş XXVII Toplantısında (25/27-C), İKT Dövlət və Hökumət başçılarının 2000-ci ildə Dohada keçirilmiş IX Zirvə konfransında (25/9-C(İS)), İKT Xarici işlər nazirlərinin 2001-ci ildə Bamakoda keçirilmiş XXVIII Toplantısında (12/28-C) və İKT Xarici işlər nazirlərinin 2002-ci ildə Xartumda keçirilmiş XXIX Toplantısında (11/29-C) qəbul edilmişdir.

10. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü
haqqında 9/33-P sayılı qətnamə.

Bakı, İKT xarici işlər nazirlərinin 33-cü sessiyası. 19-21 iyun 2006-cı il

İslam Konfransı Təşkilatı Nizamnaməsinin prinsip və məqsədlərinə əsaslanaraq;

Azərbaycan ərazisinin 20 faizinin işğalı ilə nəticələnən Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzündən ciddi şəkildə narahat olaraq;

Azərbaycan ərazisinin böyük bir hissəsinin işğal altında saxlanılmasının davam etdirilməsi və həmin ərazilərdə qanunsuz olaraq erməni millətindən olan şəxslərin köçürülməsindən dərin narahatlıq hissi ifadə edərək;

Erməni təcavüzü nəticəsində bir milyondan çox azərbaycanlının qaçqın və məcburi köçkünə çevrilməsindən və bu nəhəng humanitar problemin ağırlığından dərin narahatlıq keçirərək;

İslam Konfransı Sammitinin bütün əvvəlki qətnamələrini, xüsusilə 20-21 Şaban, 1424-cü il Hicri tarixində (16-17 oktyabr 2003) Putracayada keçirilmiş zirvə görüşündə qəbul olunmuş 21/10-P(IS) sayılı qətnaməsini bir daha təsdiq edərək;

BMT Nizamnaməsinə ciddi şəkildə əməl edilməsinə, Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələrinin tam şəkildə yerinə yetirilməsinə çağıraraq;

Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münaqişənin həll edilməsi üçün bütün diplomatik və digər cəhdləri alqışlayaraq;

Bütün üzv dövlətlərin Azərbaycan Respublikasının suverenliyi, ərazi bütövlüyü və siyasi müstəqilliyinə hörmət etmək öhdəliyini bir daha təsdiq edərək;

Ermənistan Respublikasının təcavüzkar siyasətinin ATƏT çərçivəsindəki sülh prosesinə dağıdıcı təsir göstərdiyini bir daha qeyd edərək;

Baş katibin hesabatını (OIC/ICFM – 33/POL/SG-REP.7) nəzərə alaraq

1. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünü sərt şəkildə ittiham edir.
2. İşğal olunmuş Azərbaycan torpaqlarındakı mülki azərbaycanlı əhaliyə qarşı törədilmiş hərəkətləri insanlığa qarşı cinayət hesab edir.
3. Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərindəki arxeoloji, mədəni və dini abidələrin talan edilməsini və yandırılmasını sərt şəkildə ittiham edir.
4. BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinin tam şəkildə yerinə yetirilməsini, Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ regionu da daxil olmaqla bütün işğal olunmuş ərazilərindən tam və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını qəti şəkildə tələb edir və Ermənistanı Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünü tanımağa çağırır.

5. Ermənistanın yuxarıda göstərilən BMT Təhlükəsizlik Şurası qətnamələrinin tələblərini hələ də yerinə yetirməməsindən narahatlığını ifadə edir.

6. BMT Təhlükəsizlik Şurasını Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü tanımağa; BMT Nizamnaməsinin VII fəslinə uyğun olaraq öz qətnamələrinin yerinə yetirilməsini təmin etməyə; Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə qarşı təcavüzü ittiham etməyə və aradan qaldırmağa çağırır və bu məqsədlə BMT-də əlaqələndirilmiş tədbirlər görməyi qərara alır.

7. Təcavüzkarı münafiqəni genişləndirmək və Azərbaycan ərazilərini işğal altında saxlamaq imkanlarından məhrum etmək məqsədilə bütün üzv dövlətləri Ermənistanla silah və hərbi ləvazimatla təchiz etməkdən çəkinməyə çağırır. Üzv dövlətlərin əraziləri belə bir təchizat üçün tranzit kimi istifadə olunmamalıdır.

8. Üzv dövlətləri, həmçinin beynəlxalq birliyin digər üzvlərini Ermənistanın təcavüzünə və Azərbaycan ərazilərinin işğalına son qoymaq məqsədilə bütün təsirli siyasi və iqtisadi vasitələrdən istifadə etməyə çağırır.

9. Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münafiqənin dövlətlərin ərazi bütövlüyü və beynəlxalq birlik tərəfindən tanınmış sərhədləri çərçivəsində ədalətli və sülh yolu ilə həllinə çağırır.

10. Üzv dövlətlərin Nyu-Yorkdakı Daimi Nümayəndəliklərini BMT Baş Məclisində səsvermə zamanı Azərbaycanın ərazi bütövlüyü məsələsini müdafiə etmək üçün təlimatlandırmağı qərara alır.

11. Ermənistanı və ATƏT-in Minsk Qrupunun bütün üzv dövlətlərini BMT Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələri və ATƏT-in sənədləri, o cümlədən 24 mart 1992-ci ildə keçirilmiş ATƏT Şurasının Birinci Əlavə

Görüşünün, 5-6 dekabr 1994, 2-3 dekabr 1996 və 18-19 noyabr 1999-cu il ATƏT Sammitlərinin sənədlərinə əsasən ATƏT-in davam etməkdə olan sülh prosesində konstruktiv şəkildə iştirak etməyə və sülhə nail olmağı daha da çətinləşdirə biləcək istənilən hərəkətdən çəkinməyə çağırır.

12. Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münafiqənin həlli üçün ATƏT sədrinin 1996-cı il Lissabon zirvə görüşündəki bəyanatında əks olunan prinsipləri – Ermənistan Respublikası və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün tanınması, Dağlıq Qarabağa Azərbaycanın tərkibində yüksək özünüidarə statusu verilməsi və bütün regionun əhalisinin təhlükəsizliyinə təminat verilməsini tam dəstəklədiyini bəyan edir.

13. Baş vermiş faktın münafiqənin həlli üçün əsas ola bilməyəcəyini və nə Azərbaycan Respublikasının işğal edilmiş ərazilərindəki mövcud vəziyyətin, nə də mövcud status-kvonu saxlamaq üçün həmin ərazilərdəki istənilən fəaliyyətin, o cümlədən təşkil edilən səsvermənin hüquqi cəhətdən keçərli qəbul olunmayacağını vurğulayır.

14. Beynəlxalq humanitar hüququn kobud şəkildə pozulması olan, münafiqənin sülh yolu ilə həlli prosesinə pozucu təsir göstərən Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində erməni millətindən olan əhalinin yerləşdirilməsinin dayandırılmasını və bunun nəticələrinin aradan qaldırılmasını tələb edir və Azərbaycanın BMT Baş Məclisi də daxil olmaqla bu məqsədlə göstərdiyi səyləri o cümlədən Nyu-Yorkda BMT-dəki Daimi Nümayəndəlikləri vasitəsilə müdafiə edir.

15. ATƏT-in Minsk Qrupunun fəaliyyətini və Azərbaycan və Ermənistanın xarici işlər nazirləri səviyyəsində aparılan məsləhətləşmələri müdafiə etdiyini və mərhələli həllin Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzün ən ağır nəticələrini aradan qaldıracağına inandığını bildirir.

16. Baş Katibdən İKT-nin Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzünə qarşı prinsipial və qəti mövqeyini Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının indiki sədrinə çatdırmağı xahiş edir.

17. Azərbaycan hökumətinin və xalqının öz ölkələrini müdafiə etmək üçün göstərdiyi cəhdlərlə tam həmrəyliyi bir daha təsdiq edir.

18. Məcburi köçkünlərin və qaçqınların təhlükəsiz, şərəf və ləyaqətlə qayıtmasına şərait yaradılmasına çağırır.

19. Məcburi köçkünlərə və qaçqınlara humanitar yardım göstərmiş bütün üzv dövlətlərə minnətdarlığını ifadə edir və digərlərini də həmin insanlara yardım göstərməyə çağırır.

20. Azərbaycan Respublikası ərazisində bir milyondan çox məcburi köçkünlərin və qaçqınların mövcudluğu ilə əlaqədar humanitar problemlərin kəskinliyindən narahatlığını ifadə edir və İKT üzv dövlətlərini, İslam İnkişaf Bankını və digər İslam institutlarını Azərbaycan Respublikasına böyük ehtiyac duyulan maliyyə və humanitar yardım göstərməyə çağırır.

21. Azərbaycanın məruz qaldığı zərərlərə görə müvafiq kompensasiya hüququ olduğunu hesab edir bu zərərlərə görə adekvat kompensasiya ödənilməsi məsuliyyətini Ermənistanın üzərinə qoyur.

22. Baş Katibdən bu qətnamənin yerinə yetirilməsinə nəzarət etməyi və bununla bağlı İslam Konfransı Xarici İşlər Nazirlərinin 34-cü Sessiyasına məruzə etməyi xahiş edir.

11. Azərbaycan Respublikasına İqtisadi Yardım Haqqında 10/33-E sayılı
qətnamə.

Bakı, İKT xarici işlər nazirlərinin 33-cü sessiyası. 19-21 iyun 2006-cı il

İKT Xarici İşlər Nazirlərinin Azərbaycan Respublikasının Bakı şəhərində keçirilən 19-21 iyun 2006-cı il tarixli 33-cü sessiyası,

İKT-nin 7-8 dekabr 2005-ci il 3-cü Fövqəladə Məkkə zirvə görüşünün On İllik Fəaliyyət Proqramını xatırladaraq,

İKT dövlət və hökumət başçılarının X Zirvə Toplantısının qəbul etdiyi 21/10-E sayılı Qətnaməni xatırladaraq,

Eləcə də, İKT Xarici İşlər Nazirlərinin XXXII Konfransının qəbul etdiyi 10/32-E sayılı qətnaməni xatırladaraq,

Ölkənin tarixindəki təhlükəli dövr və böhran vəziyyətində İKT üzvü olan dövlətlərin Azərbaycan hökuməti və xalqı ilə tamamilə həmrəyliyi təsdiq edərək,

BMT Təhlükəsizlik Şurasının Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi ilə əlaqədar müvafiq qətnamələrinə istinad edərək,

Ermənistanın Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ bölgəsində apardığı, təqribən 20%-dək ərazinin işğalı və bu təcavüz, insan hüquqlarının kobud şəkildə pozulması və qəddarlıqla həyata keçirilən hücumlar nəticəsində 1 milyon Azərbaycan xalqı övladının öz doğma yurdlarından zorla qovulması ilə müşayiət olunan təcavüzkar əməllərini pisləyərək,

Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş ərazilərdə Azərbaycana dəymiş iqtisadi zərərin həcmının 60 mlrd. ABŞ dollara olduğunu nəzərə alaraq,

Bir sıra İKT üzv dövlətlərinin və müvafiq qurumların, BMT təsisatlarının, beynəlxalq təşkilatların təqdim etdiyi yardımı alqışladığını ifadə edərək,

Eləcə də Baş Katibin məruzəsini nəzərə alaraq:

1. Üzv dövlətləri və islam qurumlarını Azərbaycan xalqının əzablarını yüngülləşdirmək məqsədi ilə Azərbaycan hökumətinə lazımı iqtisadi və humanitar yardım göstərməyə çağırır.

2. Beynəlxalq təşkilatları Azərbaycana təxirəsalınmaz maliyyə və humanitar yardım ilə təmin etməyi davam etdirməyə dəvət edir.

3. Baş Katibdən bu Qətnamənin yerinə yetirilməsinə nəzarət etməsini və bu barədə İKT Xarici İşlər Nazirlərinin XXXIV Konfransına hesabat verməsini xahiş edir.

12. Ermənistan Respublikasının təcavüzü nəticəsində Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində islam tarixi və mədəniyyət abidələrinin məhv edilməsi və dağıdılması haqqında 2/33-C sayılı qətnamə.
Bakı, İKT xarici işlər nazirlərinin 33-cü sessiyası. 19-21 iyun 2006-cı il

İKT dövlət və hökumət başçılarının Zirvə toplantılarının və digər İKT konfranslarının, xüsusilə İKT dövlət və hökumət başçılarının X Zirvə toplantısının qəbul etdiyi qətnamələri xatırladaraq,

İKT Nizamnaməsinin islam irsinin qorunması və müdafiəsi barədə səylərin birləşdirilməsinə dair məqsəd və prinsiplərindən çıxış edərək,

Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş ərazilərdəki Azərbaycan tarixi, mədəniyyəti, arxeologiyası, etnoqrafiyasının Azərbaycan tarixi və mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsi olduğunu dərk edərək,

BMT Təhlükəsizlik Şurasının Laçın və Şuşa rayonları daxil olmaqla Azərbaycanın işğal olunmuş bütün ərazilərindən erməni silahlı qüvvələrinin dərhal, qeyd-şərtsiz və tam çıxarılmasını, habelə Ermənistan tərəfindən Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə hörmət edilməsini tələb edən 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrini təsdiq edərək,

Ermənistan tərəfindən etnik təmizləmə məqsədilə Azərbaycanda məscidlərin və digər müqəddəs islam məbədlərinin tam və vəhşicəsinə dağıdılmasının vandalizm aktı olduğunu təsdiq edərək,

Ermənistan Respublikasının işğal etdiyi Azərbaycan ərazilərində erməni təcavüzkarları tərəfindən islam irsinə vurulmuş böyük zərərin - nadir islam mədəniyyəti və memarlıq abidələrinin, habelə məscidlərin, məbədlərin, məzarlıqların, arxeoloji qazıntıların, muzeylərin, kitabxanaların, rəsm qalereyalarının, dövlət teatrlarının, musiqi məktəblərinin tam və ya qismən dağıdılması, zəbt edilmiş muzeylərdən çoxsaylı qiymətli əşyaların, milyonlarla kitab və tarixi əlyazmaların çıxarılması və məhv edilməsi faktları nəzərə alaraq,

Azərbaycan xalqı və hökumətinin bununla əlaqədar narahatlığını tam bölüşərək,

Bu məsələyə dair İslam Konfransı Təşkilatı Baş Katibinin hesabatını nəzərdən keçirərək,

1. Erməni təcavüzkarlarının Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində islam sivilizasiyasının tam məhv edilməsinə yönəldilmiş vəhşi hərəkətlərini ciddi surətdə pisləyir.

2. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinin Ermənistan Respublikası tərəfindən qeyd-şərtsiz və mütləq yerinə yetirilməsini qəti surətdə tələb edir.

3. Azərbaycan Respublikasının Ermənistan Respublikası tərəfindən işğal olunmuş ərazilərdə islam mədəni dəyərlərinin qorunmasına regional və beynəlxalq səviyyədə yönəldilmiş səylərini dəstəklədiyini ifadə edir.

4. Azərbaycanın ona dəymiş ziyanın müqabilində təzminat almaq hüququna malik olduğunu və bu təzminatın ödənilməsi üçün Ermənistanın tam məsuliyyət daşdığını təsdiq edir.

5. Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərində məscidlərin, təhsil ocaqlarının, kitabxanaların, muzeylərin İKT-yə üzv dövlətlərin yardımı ilə bərpası üçün İKT-nin bölmələrini və ixtisaslaşmış qurumlarını yardım proqramının təşkili imkanlarını araşdırmağa çağırır.

6. Bu problemə dair İslam Konfransı Təşkilatına üzv dövlətlərin mövqeyi barədə BMT, ATƏT və digər beynəlxalq təşkilatlara məlumat verilməsi, İKT və digər ixtisaslaşmış qurumlar və onların bölmələri arasında koordinasiyanın həyata keçirilməsi ilə əlaqədar İKT Baş Katibinə, həmçinin həmin təşkilatlara, xüsusilə İslam İnkişaf Bankı, İSESCO-ya Azərbaycan Respublikasında islam tarixi abidələrinin qorunması layihələrinin icrası proqramına sayğı ilə yanaşdıqları üçün minnətdarlığını ifadə edir.

13. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü
haqqında 10/11-P (IS) sayılı qətnamə.

İKT-nin zirvə görüşü, Dakar, 13-14 mart 2008-ci il

İslam Konfransı Təşkilatı Nizamnaməsinin prinsip və məqsədlərinə əsaslanaraq;

Azərbaycan ərazisinin 20 faizinin işğalı ilə nəticələnən Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzündən ciddi şəkildə narahat olaraq;

Azərbaycan ərazisinin böyük bir hissəsinin işğal altında saxlanılmasının davam etdirilməsi və həmin ərazilərdə qanunsuz olaraq erməni millətindən olan şəxslərin köçürülməsindən dərin narahatlıq hissi ifadə edərək;

Erməni təcavüzü nəticəsində bir milyondan çox azərbaycanlının qaçqın və məcburi köçkünə çevrilməsindən və bu böyük humanitar problemin ağırlığından dərin narahatlıq keçirərək;

İslam Konfransı Sammitinin bütün əvvəlki qətnamələrini, xüsusilə 20-21 Şaban, 1424-cü il Hicri tarixində (16-17 oktyabr 2003) Putracayada keçirilmiş zirvə görüşündə qəbul olunmuş 21/10-P(IS) sayılı qətnaməsini bir daha təsdiq edərək;

BMT Nizamnaməsinə ciddi şəkildə əməl edilməsinə, Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələrinin tam şəkildə yerinə yetirilməsinə çağıraraq;

Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münaqişənin həll edilməsi üçün bütün diplomatik və digər cəhdləri alqışlayaraq;

Bütün üzv dövlətlərin Azərbaycan Respublikasının suverenliyi, ərazi bütövlüyü və siyasi müstəqilliyinə hörmət etmək öhdəliyini bir daha təsdiq edərək;

Ermənistan Respublikasının təcavüzkar siyasətinin ATƏT çərçivəsindəki sülh prosesinə dağıdıcı təsir göstərdiyini bir daha qeyd edərək;

Baş katibin hesabatını (OIC/ICFM – 34/POL/SG-REP.7) nəzərə alaraq

1. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünü sərt şəkildə ittiham edir.
2. İşğal olunmuş Azərbaycan torpaqlarındakı mülki azərbaycanlı əhaliyə qarşı törədilmiş hərəkətləri insanlığa qarşı cinayət hesab edir.
3. Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərindəki arxeoloji, mədəni və dini abidələrin talan edilməsini və yandırılmasını sərt şəkildə ittiham edir.

4. BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinin tam şəkildə yerinə yetirilməsini, Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ regionu da daxil olmaqla bütün işğal olunmuş ərazilərindən tam və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını qəti şəkildə tələb edir və Ermənistanın Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünü tanımağa çağırır.

5. Ermənistanın yuxarıda göstərilən BMT Təhlükəsizlik Şurası qətnamələrinin tələblərini hələ də yerinə yetirməməsindən narahatlığını ifadə edir.

6. BMT Təhlükəsizlik Şurasını Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü tanımağa; BMT Nizamnaməsinin VII fəslinə uyğun olaraq öz qətnamələrinin yerinə yetirilməsini təmin etməyə; Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə qarşı təcavüzü ittiham etməyə və aradan qaldırmağa çağırır və bu məqsədlə BMT-də əlaqələndirilmiş tədbirlər görməyi qərara alır.

7. Təcavüzkarı münafiqəni genişləndirmək və Azərbaycan ərazilərini işğal altında saxlamaq imkanlarından məhrum etmək məqsədilə bütün üzv dövlətləri Ermənistanı silah və hərbi ləvazimatla təchiz etməkdən çəkinməyə çağırır. Üzv dövlətlərin əraziləri belə bir təchizat üçün tranzit kimi istifadə olunmamalıdır.

8. Üzv dövlətləri, həmçinin beynəlxalq birliyin digər üzvlərini Ermənistanın təcavüzünə və Azərbaycan ərazilərinin işğalına son qoymaq məqsədilə bütün təsirli siyasi və iqtisadi vasitələrdən istifadə etməyə çağırır.

9. Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münafiqənin dövlətlərin ərazi bütövlüyü və beynəlxalq birlik tərəfindən tanınmış sərhədləri çərçivəsində ədalətli və sülh yolu ilə həllinə çağırır.

10. Üzv dövlətlərin Nyu-Yorkdakı Daimi Nümayəndəliklərini BMT Baş Məclisində səsvermə zamanı Azərbaycanın ərazi bütövlüyü məsələsini müdafiə etmək üçün təlimatlandırmağı qərara alır;

11. Ermənistanı və ATƏT-in Minsk Qrupunun bütün üzv dövlətlərini BMT Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələri və ATƏT-in sənədləri, o cümlədən 24 mart 1992-ci ildə keçirilmiş ATƏT Şurasının Birinci Əlavə

Görüşünün, 5-6 dekabr 1994, 2-3 dekabr 1996 və 18-19 noyabr 1999-cu il ATƏT Sammitlərinin sənədlərinə əsasən ATƏT-in davam etməkdə olan sülh prosesində konstruktiv şəkildə iştirak etməyə və sülhə nail olmağı daha da çətinləşdirə biləcək istənilən hərəkətdən çəkinməyə çağırır.

12. Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münafiqənin həlli üçün ATƏT sədrinin 1996-cı il Lissabon zirvə görüşündəki bəyanatında əks olunan prinsipləri – Ermənistan Respublikası və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün tanınması, Dağlıq Qarabağa Azərbaycanın tərkibində yüksək özünüidarə statusu verilməsi və bütün regionun əhalisinin təhlükəsizliyinə təminat verilməsini tam dəstəklədiyini bəyan edir.

13. Baş vermiş faktın münafiqənin həlli üçün əsas ola bilməyəcəyini və nə Azərbaycan Respublikasının işğal edilmiş ərazilərindəki mövcud vəziyyətin, nə də mövcud status-kvonu saxlamaq üçün həmin ərazilərdəki istənilən fəaliyyətin, o cümlədən təşkil edilən səsvermənin hüquqi cəhətdən keçərli qəbul olunmayacağını vurğulayır.

14. Beynəlxalq humanitar hüququn kobud şəkildə pozulması olan, münafiqənin sülh yolu ilə həlli prosesinə pozucu təsir göstərən Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində erməni millətindən olan əhalinin yerləşdirilməsinin dayandırılmasını və bunun nəticələrinin aradan qaldırılmasını tələb edir və Azərbaycanın BMT Baş Məclisi də daxil olmaqla bu məqsədlə göstərdiyi səyləri o cümlədən Nyu-Yorkda BMT-dəki Daimi Nümayəndəlikləri vasitəsilə müdafiə edir.

15. İKT üzvü olan dövlətlərdən öz hüquqi və fiziki şəxslərini Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ regionunda və digər işğal olunmuş bölgələrində iqtisadi fəaliyyətdən çəkindirməyi xahiş edir.

16. ATƏT-in Minsk Qrupunun fəaliyyətini və Azərbaycan və Ermənistanın xarici işlər nazirləri səviyyəsində aparılan məsləhətləşmələri müdafiə etdiyini və mərhələli həllin Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzün ön ağır nəticələrini aradan qaldıracağına anlayışını bildirir.

17. Baş Katibdən İKT-nin Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzünə qarşı prinsipial və qəti mövqeyini Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının indiki sədrinə çatdırmağı xahiş edir.

18. Azərbaycan hökumətinin və xalqının öz ölkələrini müdafiə etmək üçün göstərdiyi cəhdlərlə tam həmrəyliyi bir daha təsdiq edir.

19. Məcburi köçkünlərin və qaçqınların təhlükəsiz, şərəf və ləyaqətlə qayıtmasına şərait yaradılmasına çağırır.

20. Məcburi köçkünlərə və qaçqınlara humanitar yardım göstərmiş bütün üzv dövlətlərə minnətdarlığını ifadə edir və digərlərini də həmin insanlara yardım göstərməyə çağırır.

21. Azərbaycan Respublikası ərazisində bir milyondan çox məcburi köçkün və qaçqının mövcudluğu ilə əlaqədar humanitar problemlərin kəskinliyindən narahatlığını ifadə edir və İKT üzv dövlətlərini, İslam İnkişaf Bankını və digər İslam İnstitutlarını Azərbaycan Respublikasına böyük ehtiyac duyulan maliyyə və humanitar yardım göstərməyə çağırır.

22. Azərbaycanın məruz qaldığı zərərlərə görə müvafiq kompensasiya hüququ olduğun hesab edir və bu zərərlərə görə adekvat kompensasiya ödənilməsi məsuliyyətini Ermənistanın üzərinə qoyur.

23. Baş katibdən bu qətnamənin yerinə yetirilməsinə nəzarət etməyi və bununla bağlı İslam Konfransı Təşkilatının 12-ci Zirvə görüşünə məruzə etməyi xahiş edir.

14. Üzv ölkələrə, İKT üzvü olmayan ölkələrə və müsəlman icmalarına iqtisadi yardım fəaliyyəti ilə bağlı 2/11-E (IS) sayılı qətnamə.
İKT-nin zirvə görüşü, Dakar, 13-14 mart 2008-ci il

(B)Azərbaycan Respublikasına iqtisadi yardım haqqında qətnamə

İKT dövlət və hökumət başçılarının X Zirvə Toplantısının qəbul etdiyi 21/10-E (IS) sayılı Qətnaməni xatırladaraq;

Ölkənin tarixindəki təhlükəli dövr və böhran vəziyyətində İKT-yə üzv dövlətlərin Azərbaycan hökuməti və xalqı ilə tamamilə həmrəyliyi təsdiq edərək;

BMT Təhlükəsizlik Şurasının Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi ilə əlaqədar müvafiq qətnamələrinə istinad edərək;

Ermənistanın təcavüzü, Azərbaycan ərazisinin 20%-dək işğalı, 1 milyon azərbaycanlı əhalinin öz torpaqlarından zorla qovulması və beləliklə də qəddar etnik təmizləmə ilə nəticələnən Ermənistanın Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ bölgəsində qızıışdırdığı təcavüzkar separatizmi ittiham edərək;

Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş ərazilərdə Azərbaycana dəymiş iqtisadi zərərin həcmünün 60 mlrd. ABŞ dolları olduğunu nəzərə alaraq;

Bir sıra İKT üzvü olan dövlətlərin və müvafiq qurumların, BMT təsisatlarının, beynəlxalq təşkilatların təqdim etdiyi yardımı alqışladığını ifadə edərək,

Eləcə də Baş katibin məruzəsini nəzərə alaraq;

1. Üzv dövlətləri və islam qurumlarını Azərbaycan xalqının əzablarını yüngülləşdirmək məqsədi ilə Azərbaycan hökumətinə lazımı iqtisadi və humanitar yardım göstərməyə çağırır.

2. Beynəlxalq təşkilatları Azərbaycanı maliyyə və humanitar yardım ilə təmin etməyi davam etdirməyə dəvət edir.

15. İslamın müqəddəs yerlərinin qorunması haqqında 2/11-C (IS) sayılı
qətnamə.

İKT-nin zirvə görüşü, Dakar, 13-14 mart 2008-ci il

**(C)Ermənistan Respublikasının təcavüzü nəticəsində Azərbaycan
Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində İslam tarixi və mədəniyyət
abidələrinin məhv edilməsi və dağıdılması.**

Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş ərazilərdəki Azərbaycan tarixi, mədəniyyəti, arxeologiyası, etnoqrafiyasının İslam irsinin ayrılmaz hissəsi olduğunu və qorunulmasının zəruriliyini vurğulayaraq;

BMT Təhlükəsizlik Şurasının Laçın və Şuşa rayonları daxil olmaqla Azərbaycanın işğal olunmuş bütün ərazilərindən erməni silahlı qüvvələrinin dərhal, qeyd-şərtsiz və tam çıxarılmasını, habelə Ermənistan tərəfindən Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə hörmət edilməsini tələb edən 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrini bir daha təsdiq edərək;

Ermənistan tərəfindən etnik təmizləmə məqsədilə Azərbaycanda məscidlərin və digər müqəddəs islam məbədlərinin tam və vəhşicəsinə dağıdılmasının vandalizm aktı olduğunu bir daha təsdiq edərək;

Ermənistan Respublikasının işğal etdiyi Azərbaycan ərazilərində erməni təcavüzkarları tərəfindən islam irsinə vurulmuş böyük zərərin - nadir islam mədəniyyəti və memarlıq abidələrinin, habelə məscidlərin, məbədlərin, məzarlıqların, arxeoloji qazıntıların, muzeylərin, kitabxanaların, rəsm qalereyalarının, dövlət teatrlarının, musiqi məktəblərinin tam və ya qismən dağıdılması, zəbt edilmiş muzeylərdən çoxsaylı qiymətli əşyaların, milyonlarla kitab və tarixi əlyazmalarının çıxarılması və məhv edilməsi faktları nəzərə alaraq;

Azərbaycan xalqı və hökumətinin bununla əlaqədar narahatlığını tam bölüşərək;

1. Erməni təcavüzkarlarının Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində islam sivilizasiyasının tam məhv edilməsinə yönəldilmiş vəhşi hərəkətlərini kəskin şəkildə ittiham edir.

2. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinin Ermənistan Respublikası tərəfindən qeyd-şərtsiz və mütləq yerinə yetirilməsini qəti surətdə tələb edir.

3. Azərbaycan Respublikasının Ermənistan Respublikası tərəfindən işğal olunmuş ərazilərdə islam mədəni dəyərlərinin qorunmasına regional və beynəlxalq səviyyədə yönəldilmiş səylərini dəstəklədiyini bir daha təsdiq edir.

4. Azərbaycanın ona dəymiş ziyanın müqabilində təzminat almaq hüququna malik olduğunu hesab edir və bu təzminatın ödənilməsi üçün Ermənistanın tam məsuliyyət daşdığını təsdiq edir.

5. Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərində məscidlərin, təhsil ocaqlarının, kitabxanaların, muzeylərin İKT-yə üzv dövlətlərin yardımı ilə bərpa üçün İKT-nin bölmələrini və ixtisaslaşmış qurumlarını yardım proqramının təşkili imkanlarını araşdırmağa çağırır.

6. Bu problemə dair İslam Konfransı Təşkilatına üzv dövlətlərin mövqeyi barədə BMT, ATƏT və digər beynəlxalq təşkilatlara məlumat verilməsi, İKT və digər ixtisaslaşmış qurumlar və onların bölmələri arasında koordinasiyanın həyata keçirilməsi ilə əlaqədar İKT Baş Katibinə, həmçinin həmin təşkilatlara, xüsusilə İslam İnkişaf Bankı, İSESCO-ya Azərbaycan Respublikasında islam tarixi abidələrinin qorunması layihələrinin icrası proqramına sayğı ilə yanaşdıqları üçün minnətdarlığını ifadə edir.